17870

Українська хата

Жовтень Київ — 1913

Зміст № 10:

Ольга Кобилянська. За ситуаціями, повість 577
Гр. Чупринка. Далеч (поезія) 593
Павло Богацький. Осінний цвіт, (психологічні арабески) 594
Я. Мамонтов. В царстві тінів (поезія) 604
М. С. Листки з лису, VIII 605
Хв. Новицький. Весняного ранку 608
М. Євшан. Fiat ars!.. (Памяти Лесі Українки) 609
Редакція. Ольга Кобилянська (з нагоди 30-ліття з дня народження) . 613
Олесь Жихаренко. Порадникам! 617
М. Сріблянський. З громадського життя:
а) Голос з укр. табору і... голос з яру . . . 618
б) Культ зради 622
К. Заклинський. Університетська молодіж Австр. України за останніх 40 літ 633
Памяти М. Комарова 641
Гр. Гетьманець. «Підніжки» російських лібералів (лист до редакції) 643
Бібліографія. 645
Літературна хроніка. 648

При цім № всім хто заплатив 4 карб. передплати висилається портрет ІВ. ФРАНКА.

Хто заплатить 4 карб. до 1-го січня 1914 р. той одержить в додаток великий юбілейний портрет ІВАНА ФРАНКА.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1914 РІК

(умови передплати див. останню сторін.)

Хто з **нових передплатників** внесе передплату на новий (1914) рік до 1 січня, той одержить дарма: **три числа** (№№ 10, 11 і 12) журнала **за р. 1913**, де друкується повість Ольги Кобилянської—„За ситуаціями“ і **юбілейний портрет Івана Франка.**

При зміні адреси просимо зазначати свою **стару адресу** і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки **при оплаті** листів завчасу. Доплатних листів редакція не приймає.

ЗА СИТУАЦІЯМИ.

Повість Ольги Кобилянської.

Аґлая-Феліцітас і Ольга Федоренко, близнички з помеже тринайцятьох дітей, були найздоровійші з по-між скрофулічних, з поверховности гарних сестер і братів, з чорним, кучирявим волоссєм по батькові (з роду колись вірменського чи румунського), тонкокості, худощаві, з тенденцією до високого стрункого росту. У всіх дітей був слух музикальний. Але майже феноменальний був він у обох сестер, близничок Аґлаї-Феліцітас і Ольги. Всі в хаті грали або, що найменше, співали. Всі що до одного. Ріжниця в хатній музиці була лише та, що по разови, зачувалася, з отвертих вікон, соната Бетховена, штука Ліста, вправи Фільда, Гельмера, баркоролі Баха, а по-разови знов дрібоньки вправи, ударом і грою малих ручок, і супроводом такого-ж голоску. — Се були менші брати і сестри, котрі так само сиділи при розбитім фортеп'яні, підтягаючи від часу до часу підчас гри клявіши, що тут і там западалися, вираваючи при тім найспокійнійше завдану лекцію фортеп'янову, або співу, чи там скрипки далі.

Жадно не нарікало в голос на подлий інструмент.

Жадно. Кожде знало, що се все одно, що до голих стін відкликатися, або горохом об них кидати. В домі Федоренків було з давен-давна відомо, що там від смерти бабуні Ґрічану, матері теперішньої пані Федоренко, робилося для дітей як найменше, щоб за те, тим більше побільшувано маєток, — не для кого иншого, як власне знов для тих самих „дітей".

Пригарні килими домашнього виробу прикрашали стіни, долівку і дивани дому паньства Федоренків. Одначе, коли найстарша донька віддавалася і прохала в матері хоч оден килимочок... хоч „на показ" знайомим в чужині, куди виїздила з чоловіком, мати і тоді доньці відмовила. „То я все, для дітей тримаю" була її спокійна відповідь. „Вони мо-

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

лодші як ти. Остануться може в гіршім положенню як ти; а тобі, коли хотілося вийти заміж за чоловіка, за котрого сама хотіла, нехай він справляє килими. Я ще жива. По моїй смерти не ворогам припаде мій маєток, а вам дітям моїм. Тепер ще нічого нема. Для нікого нема; то повинно розумітися". І вони всі розуміли; від найстаршої до наймолодшого. З малку як лиш почали розуміти свою матір. І вона, найстарша донька — зрозуміла... вийшовши заміж з дому без шелюга, без „віна" хоч би і якого скромного. Зрозуміла рівночасно, що родичі раді, що позбулися одної голови з хати, а „не дати" вони не т о м у н е д а л и, що буцім то „не хтіли"... а тому — що як казали — вона вийшла за чоловіка проти їх волі. Або знов. Вдома продавалися господарські здобутки як: набіл, овочі, мед і т. и. однак, щоб котре з дітей одержало в час зошит, книжку, або хоч-би сяку-таку одежину, — се було виключено. Все мусіло з окрема дітьми виборюватися, виплакуватися, випрохуватись, огірченими здержуваними словами — сльозами. Одним словом, у п—ства Федоренків було неначе все на відворот як у инших людей, неначе все до гори ногами поставлено. Батько Федоренко, колись талановитий технік і рисовник, (тепер, як сам собі говорив, вже на „пенсиї") ходить по своїм великім саду, босоногий, лиш в шароварах і сорочці, жиє для свого саду, винограду, рубає дрова, працює літом коло сіна... а від часу до часу зачитується в глибоко-фільсофічних ділах Спінози, Шопенгауера, Дескарта і и., і малює опаленими, незручними вже руками олійними красками портрети де-яких своїх дітей або краєвиди.

Для нього його діти майже не істнують. Літом жиють чи не цілими днями в саду під голим небом, мов циганята, а зимою збиті в одній кімнатці, щоб прочі гостинні не валялися; і він ними так мало цікавиться, як горобцями на даху. — „Десь там пішло одно з другим" — відказує байдужно, як хто з хатних або знайомих за котрим спитає: — „Господь їх знає. Не мені собі ними голову клопотати".

Гарна, в порядку і чистоті удержувана хата з величезним опарканеним садом, се була та, повна таємничости,

болю, сміху і музики оселя... з по-за котрої з винятком батька, лиш десь колись виходила, гарно прибрана, на великі закупна мати — а дітвора з винятком учащаючих до школи — ніколи. Чемні і слухнянні, з поверховністю як ті дикі чорні або і білі (мати була ясної вроди) — птахи, можна їх було з сусідних домів хіба в двох випадках бачити. Раз як котре драпалося за овочами по високих деревах зручно, або знов лиш самі круглі їх кучеряві головки і чорні, осмалені рученята, коли силкувались лізти на паркан, щоб звідти поглянути на инший світ, як той, котрого загородила мати „тяжкими грішми від злодіїв". Але довго не давали себе оглядати. Знаходився хто припадком в притикаючім до їх оселі — саду, вони зникали блискавкою, щоб за недовгий час показатися, а радше мигнути малою головкою знов лиш по ніс, посвітити чорними, цікавими очима в округи, а там так само щезнути з горизонту паркану.

На самоті, без товариства, як виключно свого, без чужого впливу, виростало потомство родини Федоренків; хорувало, знов видужувало, умирало, а все істнувало.

Пані Федоренко, з родини по части і румунської, в молодім віці захоплена палкою любов'ю молодого техніка і маляра, віддалася вчасно, і від того часу жила буквально на те, щоб приводити дітей на світ і плекати їх. Одні, як сказано вже, родились, другі в мирали, треті нездужали, а все їх було. Доки жила її мати, енергічна пані Ґрічану, вона дуже мало займалася газдівством. Всім займалася перша. Вона рядила газдівством, виарендовувала поля, продавала господарський матеріял і справляла що було кому треба. — Між тим коли її донька дбала більше про дітей, себе і красу кімнат. Молода і гарна, держалася далеко від грубої господарської праці, висиплялася до схочу і як сказано, плекала лише діти, цьвіти в своїх кімнатах і квітнику. Коли-ж пані Ґрічану померла, а дітей найшлася громадка, в ній прокинулася пристрасть збивати гроші і витворяти маєток, для тих же дітей, котрих остаточно не осталося у неї більше, як точно девятеро.

Хлопці Федоренкам, крім одного найстаршого, не вдавалися. Але що той, добившися хліба, навертався дуже рідко в батьківську хату, батько махнув рукою, немов він не був ніколи його сином. Другий, молодший, був не охочий до науки. Чи був він тому винен, чи інші впливи, ніхто не знав; але він репетирував кілька разів в школах, а остаточно, розвинувшися, в гарного, темнолицього юнака, що не видержував в жаднім закладі, куди-б його батьки і не випихали, жив чисто бурлацьким життєм. Гостював театер в місті, він прилучався до труппи за статиста або співака, і держався його на час. Треба було десь визначитися фізичною силою—він йшов туди і в заклад.

Від часу до часу з'являвся в домі, відберав у матері останній гріш, продавав нишком де-що з її постелі, або знов, тут і там гарний килим, над котрими дріжала, і зникав на час з дому. Мати заливалася слізьми, відказуючи гірко на сина, не забуваючи при тім ані на хвилину своїх ключів з рук. Ломала з театральністю, до котрої мала нахил, руки і помагала синові з хати уходити. — „Йди, бо повиносиш все з моєї хати", жалілася. Відтак цілувала сина, пхала гроші в руку і — отверала двері. — „Іди і не приходь мені наново перед очи", говорив батько, опускаючи резиґновано голову на груди. — „Що робиш все для себе робиш. Мені що до тебе?"

З дівчатами їм ліпше велося. Найстарша віддалася, не взявши як сказано від родичів ані зломаного шелюга. Друга не гарна, була вчителькою; остались лише дві близнички, на котрі покладала мати всю надію, що хоч бодай одна з них впровадить зятя з золотим ковнірем у хату. Інші, хлопятка і дівчинка були ще малі. Працьовита і ощадна до хоробливости, вона жалувала дітям кращої поживи і, вміcто відживлювати їх як найкраще і дбати про їх дальше здоров'є, вона майже фанатично збільшала і розширювала господарство, встаючи на зорях та вештаючися між прислугою мов перший завідатель Бог зна яких маєтків, ганила її, спорилась з нею, а остаточно запрягалася до найтяжчої праці з ними враз.

Але пані Федоренко любила в де-яких хвилях репрезентувати і даму в своїй хаті. Се особливо, коли заходив хто чужий в її гарні, обширні гарно поприбирані кімнати. Хоч траплялося і таке, що шановний гість вижидав по часови і годину на паню дому... вона не з'являлася скорше, заким не виросла на її голові зачіска повної моди, не опинилася на ній гарна, першої моди тоалета, а її свіже і добре удержане обличчє не було (що правда, дуже зручно) покрите білим або рожевим пудром. Ввійшовши так, перед гостя, вона починала актьорувати. Говорила поважно, вдивляючися довго в лице гостеві з поважними панськими рухами, і говорила неправду. Передовсім на кошт дітей. Які в неї добрі і вчені діти, як їх образованнє їй багато коштувало; як вона їм під тим взглядом ніколи і нічого не відмовляла, дає повними руками. З яким успіхом вони здають іспити. Люде її тих дітей завидують і т. п. Лиш фортепян і скрипки в її хаті були вже не найдобрійші і ще не заміняні новими інструментами. Лиш вони одні, але і то наступить поволі. Стаиеться непримінно; чи не знає примір. шановний гість яка фірма новочасних фортепянів найліпша, розуміється перворядна? бо вона лиш в такій хтіла-б інструмент закупити, а так само і скрипки. Се послідне для її на причуд талановитих доньок-близьничок Аглаї-Феліцітас і Ольги — особливо Аглаї-Феліцітас. — „Діти"! кликала вона (називаючи кожде по імени) по театральному, завертаючи голову через плечі. — „Ходіть-но сюди"! А коли обидві кликані не з'являлися (бо або не мали на разі в що гарно одягнутися, або пішли до школи, або лєкції давати, щоб заробляти на кращу одежину, або т. и.) мати оправдувала їх, що певно сидять десь далеко в саді і працюють. — „Бо шановний гість мусів знати, що обидві вони малярки",—дарма, що обох лаючи гнала від паперу і вугля, котрим вже завчасу почали орудувати, унаслідивши по батькови не лиш музикальний, але і малярський талант.

* * *

З близьничок померла по довшій недузі Ольга — і лишилась її молодша сестра Аглая-Феліцітас. Се була тала-

новита, чорноволоса дівчина, з рівними чорними бровами, очима подовгуватими, що, як говорили про них, — „забирали одну часть лиця для себе“ — і устами рухливими. Барва лиця — слонової кости.

Укінчивши учительську семинарію, грала по при то вже і клясичних музиків, а за скрипкою тужила мов циган. По меже тим всім малювала, не вчившися ні в кого, пізними ночами гарні картини, доки не захоплена на „злочинстві“ матір'ю, не вибита за випалюваннє петролєума, не закинула малярства чи не на все. — Її мрією було дістатися де-небудь в консерваторію, студіювати музику і в теориї, і стати колись укінченою пяністкою!

Той плян-мрія подобався одній матері, і бували хвилі, в котрих та застановлялася, що було-б не зле мати дитину колись може великою артисткою, котра давала-б концерти, заробляла на своє утримання сама і називалась її донькою.

По-між бажаннями дістатися до консерваторії і укінчення науки, Аґлая-Феліцітас залюблюєсь в однім молодім чоловіці, фільозофічного факультета, стає його нареченою і зачинає займатися наукою, літературою і т. и. більше як доси. Що до літератури, то її займали переважно німецькі твори, бо на німецькій мові виховувалося переважно. Своя, українська мова і її література, взагалі український елємент, видавались їй менше важними. Ніхто не впливав на ню під тим взглядом. Ні в дома, ні по-за домом. Питання соціяльні, ідейні, національні були для неї мало знаним терміном. Коли і зачувала тут і там щось подібного, воно зоставляло її холодною. Найбільше все такі переймалася музикою. Всі партийні, політичні і подібні такі справи були для неї, молодої, такі віддалені, так мало цікаві, що вимагати від неї поважно які-небудь переконання і принціпи було впрост неможливо. Виростаючи в домі дикої хаотичности, противних полюсів, вічних суперечок, торгу, хоріб, актьорства і неуцтва, дитинного плачу, сміху, співу, і т. и., — вона була витвором свого milieu. В нічім не стала, з винятком консеквентного замилування до музики, акторування, несьвідомого нахилу до ритму і гармонії взагалі, — впрочім до нічого не приставала.

Як раз такою, залюблюєсь вона шалено в молодім фільозофі, котрий не менше танув в тій чудній дівчині, як вона в нім.

Був щасливий, коли смів її білі тонкі руки цілувати і гладити, а особливо притискати своє лице до її пишного чорного волосся, — котре, розділене і гладко зачісане, спадало густими природними кучерями, рівно втяте, не низше як по шию. В тім волоссі, чи радше в її голові любилася молодіж. І вона була пишна. Коли в де-яких хвилях опускала голову непомітно вниз, і її уста прибирали по більшій части, може і несвідомо, якийсь болізний вираз — бувала захоплююча.

— „О, та голова... та голова"... — говорив иноді її старий і славний учитель музики і добрий знайомий її батька: „та голова... якого-то лиха не накоїть вона ще!" і говорячи се, брав ту головку між свої долоні, шукав її очей, що вузко закроєні і отінені густими віями були якісь казочні.

Але Аґлая-Феліцітас відносилася до всіх захоплень нею байдужно, і любила — одного. Щиро, палко, здавалося — безмежно. — Від часу, як стала ним захоплюватися, стала і його ідеями переймatися. Між иншим і ідеєю руссофільства.

Одначе не довго тішиться ним Аґлая-Феліцітас. Він починає нидіти, покашлювати, і в нього розвиваються сухоти. З роду незначного, син вдовиці по народнім вчителю, не має средств кінчати студії, — він вступає до адвоката — береться за писарку, і так жиє, кінчає студії.

Аґлая-Феліцітас з свого боку, також не сидить з заложеними руками. Бігає по лєкціях в музиці, заробляє на гарну одіж (на котру покладає багато) а все инше дає нареченому. Крім того вона виносить від матері з хати нишком що може. Засоби до життя, особливо, і біжить з тими здобутками до свого Андрія. Так довгий час.

Доки не проявлялися в молодого сухоти, він мав приступ до дому її родичів. Вони прихилялися до нього, голубили як сина — а молодші брати і сестри окружляли його, не пускали з по-між себе. Одним словом, Андрій був найміліщим гостем в хаті її родичів. Коли-ж однак об'явилася

недуга в Андрія виразно, мати, що мала переважно голос в хаті, зачиняє перед ним двері, забороняє доньці найменші зносини з молодим чоловіком, ба, жадає навіть рішучо, щоб дівчина раз на все зірвала з ним.

— „Як се я можу вчинити, мамо? я ж його люблю, тепер так само як і раніш. Мамо, яке в вас серце?“

— „Все одно“ — відповідає мати.

— „Я уб'ю його... — він лиш мною жиє на цім світі. Моєю любов'ю і будучністю, котру уявляє собі розкішною. Бачить мене в уяві великою артисткою. Він і без того боїться, що я, виїхавши раз до В. в посередині того, як він каже, „моря“ забуду його. Доста мені заспокоювати його в таких хвилях, де він в моїй любові сумнівається, а не то щоб я кидала його... коли він хорий. Змилосердіться, мамо; як ви собі отсе уявляєте? як се я можу? Ви ніколи не були молоді, мамо?“

— „Моя молодість не має нічого спільного з вами. Коли я так кажу, то вже знаю і чому.

— „Хто вам каже, мамо, що він мусить вмерти? Ви се кажете. Але він сам, його мати, я і инші люде, сестра його — иншої гадки. Се ніхто не може напевно казати“.

— „Мені не треба і сухітників!“ — відповіла мати, якось розпачливо відвертаючися від доньки. — „Не ти мусиш за такого виходити. Є доста мужчин на світі. Вийшла твоя сестра за здорового, — вийдеш і ти! Раз я так сказала, і так мусить бути. Памятай, щоб я не бачила його більше між своїми стінами. Як би здоровий він, нехай би, чому ні? а так, як се можна?“

Молода дівчина затулила лице руками і сперлася плечима до стіни.

— „З ним так тяжко“... — говорила здавленим від наплившого на неї плачу голосом. — „З ним так тяжко! уявіть: говорити йому про смерть, де він числить дні, коли поздоровіє, скінчить свої студії, а я консерваторію, і ми поберемося. Се неможливо! Вже оногди казав мені, що скоро лише поздоровіє, хтів-би щоб ми побралися, то він мене і замужню пустить до консерваторії, лише щоб я належала вже до нього. Так він боїться розлуки зі мною. А ви... а ви, мамо... що

я тут вдію? Зрозумійте мою псіхольогію і ситуацію!“ — послідні слова майже викрикнула з якоїсь розпуки.

— „Роби, що хочеш“... — відказала пані Федоренко — „щоби він мені лише міже діти не йшов і аби ти з ним не в'язалася, а впрочім, що хочеш роби!“...

І Аглая-Феліцітас робить що хоче.

Бігає чи не кождої днини до нього. Обносює матір, догоджає йому. Він, тут і там пролежуючи, перегортає білими пальцями картки книжок, котрими обкладається і читає з них. Що гарнійше читає дівчині в голос, а що менше задержує для себе. Читає їй Лєрмонтова, вибирає найкращі і найсумнійші поезиї — перечитує.

— „Хто знає... може я і вмру... бо иноді і таке приходить мені на гадку, то ти слухай, щоб бодай згадка по мені не осталася для тебе прикра; бодай згадка... бо любов!..“ — і махнув рукою, усміхаючися гірко. Від часу до часу притискає її чорноволосу пишну голову до своїх грудей, впивається своїми устами в її уста — і ніби в'яне з жалю, дивлячись довго в її очи. Вона-ж, сидячи при нім, підводить иноді голову і опускає її потрохи назад, щоб сльози не викотились з її очей... бо чує їх горячість, і панує над собою, щоб жоден нерв не здрігнувся в її обличчі, так мов каменіє, не зміняючи ні пози, ні виразу лиця, котре в неї спокійне і поважне.

Так Аглая-Феліцітас акторує не раз і не два, а далі чи не кождого дня пересиджує в нього по годині, дві. Так минає довгий час.

Одного разу приходить, а він лежить білійший як звичайно. Вона дивиться на його, і мов виростає з трівоги, що її обіймає під його блискучим отвертим поглядом. Відтак спинившися на хвилину над його ногами — остаточно сідає на постіль. Бере його руки межи свої і питає:

— „Як там, Андрійку?

І схилившись дотикається устами його чола.

Він махнув рукою.

— „Нічого. Мабуть буду мусів вмерти. Лікарь був і наказав матері, котра вчора прибула до мене, щоб як найскорше відвезти мене на село, бо тут... тут...“ — і не договоривши, закашляв так сильно, що майже не вдушився.

— „Завтра, або позавтра ми їдемо. Добре, що ти прийшла, щоб попрощатися".

— „Як лікарь казав, то мабуть так і добре порадив. На селі инший воздух. Їдь, Андрію!" — сказала дівчина поважно, доторкаючись його несміливо своїм великим затривоженим поглядом.

— „А ти... артистко моя? побачимося? Коли побачимось? А може і ніколи? Приїдеш в село? — Вона піднимає, своїм звичаєм, долішну партію лиця вгору, опускає голову незамітно в зад, около її усміхнених уст починає дрожати, від уст до шиї — і відси низче, десь аж до грудей. Так ніби жили натягаються. Вона плаче без сліз...

— „Я приїду до тебе, Андрію" — каже з супокоєм, і очи ніби випивають самі ті сльози, що горячо звідкись з-під повік беруться. — „Я приїду".

— „Але завтра, вдруге попрощатися — ще прийдеш?"

— „Завтра ще прийду".

— — — — — — — — — — — — — —

Коли настає те „завтра", вона приходить. Вона на поріг, а лікарь з хати.

— „Як з ним?" — питає тихим осторожним голосом і її очи спиняються поважно на його устах.

— „Попрощайтеся з ним тут. Йому ліпше буде на селі, бодай"...

— „Лекше вмре?" — питає Аґлая-Феліцітас, коротко вчіпившися в одвірок.

Лікарь поглянув перелякано на неї, здвигнув плечима, засунув бриль глибше над очи і вийшов, а Аґлая-Феліцітас увійшла.

Вона ввішла в чорному вбранні, бо в чорному він її любив, називаючи її своєю чорною звіздою.

— — — — — — — — — — — — — —

Молодий хорий сидів одягнений в фотелі і вижидав фіякра. Мусів вже сьогодня виїзджати з матір'ю і братом, бо, як казав лікарь, шкода кожної днини сидіти в місті.

Був сильно зворушений.

— „Аґлая-Феліцітас!" — сказав, намагаючися встати з фотеля, але вона не допустила. Схилилася і вони поцілувались.

— „Аґлая-Феліцітас! я для тебе цвіти злагодив," — сказав і усміхнувся на силу. — „Білі", — неначе се було найважнійше, що мав сказати їй. — „Може я умру... то возьми на прощаннє з моїх рук. Ти останешся мені вірною. Правда?"

— „Андрію!" — скрикнула дівчина. — „Чого таке говорити?"

— „Бо тебе люблю. Ти будеш велика артистка і забудеш мене. В тобі є триб перебувати заєдно свіжі ситуації. Я тебе вистудіював. З тебе якийсь артиста. Але не пропадай, не пропадай хоч би що було. Ти музик і актьор. Актьор і музик, а я"... — і сказавши се він нараз заридав, опустивши голову вниз і закрив руками.

Аґлая-Феліцітас зсунулася до його ніг і оповила його шию руками. — „Ти велика моя дорога дитино! хвора і розпещена"... — вистогнувала притискаючи нареченого пристрастно до себе. Відтак — піднимаючися з долівки, ніби виростала, піднимаючи його за собою вгору — а все притискала.

— „Вже" — сказав він і потряс головою. — „Вже сталося, Аґлая-Феліцітас. Я вже і готов. Тут бери отсі цвіти, що казав я принести. Вони для тебе. Ті білі великі рожі. Вони такі, як твоє лице без крови. Іди... бо чую... що як ще довше — то згину. Іди, іди"... — Він ломався з жалю.

В тій хвилі увійшли його мати і брат в кімнату. Дівчина уступилася. Всі знали, що от любилися, були заручені — але ніколи не бачив хто небудь, як вони оден одного голубили.

— „Я до тебе приїду. За тиждень"... — сказала і подала в останнє руку.

— „Так, так приїдьте", — попросили мати з сином в оден голос. — „Приїдьте"...

— „Тут рожі, Аґлая-Феліцітас, тут рожі... не забувай... — сказав він, держачись одною рукою за стіл, а другою подав цвіти, котрі в зворушенню забула.

— „Ти музик, ти подвійний артист, ми може ніколи більше не побачимося, так нехай я буду перший, що подає тобі цвіти за твій артизм, хоч і прощаюся. *Я* перший; ніхто

инший не сміє бути тим „першим“. Я оден. Тебе ніхто не бачить на естраді, на сцені. А мої очи бачуть“...

Чверть години пізнійше, він з матір'ю і братом виїхав — а вона вернула до-дому.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ті, що її знали, а бачили як вона верталася, так її описували:

Худа, висока. В вузкім, чорнім, тісно до тіла пристаючім костюмі, з-під котрого не виднівся так виразно її бюст як радше виразні обриси корсету з-під нього. На голові очіпкуватий, невеликій аж на вуха засаджений капелюх чорної барви — в руках китиці білих цвітів. Лице поважне, бліде, а уста скривлені незамітно. Ішла хитаючись, мов підпита, або та, що богато перебувала в човнах або кораблях, через що і виробляється хитання в ході.

Так ходила і йшла Аґлая-Феліцітас.

Сьогодня не бачила нікого, коли йшла — лиш свої цвіти. Держала їх від свого нареченого, що дав їх перший, будучій великій артистці-музики або і сцени. Вона іде, а перехожі думають: „Що вона бачить? що бачить? Багато, чи нічого?“

— „Я умру, а ти будеш подвійною артисткою“. — Слухає вона в душі, слова нареченого. „В тобі є триб перебувати за єдно свіжі ситуації“. Того їй ніхто не говорив.

* *
*

В двадцять чотирі години пізнійше, по приїзді на село — наречений Андрій помер. Зворушення прощання і подорож прискорили його кінець. Наречений Андрій помер, і від того часу Аґлая-Феліцітас не скидає вже чорну одіж.

Час мннає.

Вона худне, блідне, і її пальці і лице пригадують білість тих цвітів, що колись передав їй наречений. Але по при то не всім замітна Аґлая-Феліцітас, робиться важна. Без подій, і без додатку своїх слів, без акції — далеко ще не артистка (подалася доперва о якусь артистичну стипендію) — вижи-

дає результатів, а вже чимось важна. Там в консерваторії в В. вона ще має зложити вступний іспит. А коли здасть і буде принята і покінчить все... перейде на останку і школу мистецьку, то доперва тоді... може, м о ж е!! зачне виступати прилюдно... і рушати в широкий світ.

— — — — — — — — — — — — — —

Аґлая-Феліцітас не тратить часу. Вона дає лєкції, одягаєсь — хоча заєдно в чорному, гарно, і ті строї, шовки і т. и., що обтулюють її худу струнку постать — строять її незвичайно. Крім того поберає як і давно науку музики в свого давнього вчителя. Сама поважна, задумчива, зболіла, а коли її хто спитає як їй поводиться, вона відказує: — „я к“?

— „Так“ — і потопає в думках.

— „Так“. — Дальше ніхто не питає. Хоч хтів би не одно знати. Про її гадки, почування, життє в крузі і з круга родини — вже не питають. Вона-би сказала — „так“.

— „Забудьте, Аґлая-Феліцітас, те що минуло. Не держіть в душі. Ви-ж молоді ще. Перед вами життє. В вас талант“.

— „Талант“ — повторяє і усміхається. „Талант“, а радше ілюзія. Те — і держить мене, бо чим можу висказати те, що в мені ворушиться, і ставитися відповідно до життя? Але заким зможу виїхати до консерваторії, час зходить і збільшає в мене муки. Крім того, хто знає, як-то буде?“

— „Дайте спокій. Не мучтеся. Ждіть. Все прийде. А памятайте про своє здоровля. Ви такі бліді, малокровні може?“

— „Правдоподібно“ — відповідає, морщить, мов ображена, чоло. Аґлая-Феліцітас не любить багато говорити, а ще менше многословних. Вона любить слухати і брати нутром уділ.

— — — — — — — — — — — — — —

Аґлая-Феліцітас записується яко незвичайна слухачка на де-які предмети в університеті, і коли може ходить туди, слухає відчити і т. п.

Вона не може не „активно“ жити. Поважно, з від часу

до часу милим усміхом своїх виразистих уст — так з'являється вона в залях, і слухає.

Товариші шанують її, відносяться з повагою, і уважністю до неї, а де-які упоюються нею. Чуються щасливими, коли вона з яким-небудь словечком віднесеться до них. Але вона їх багато не турбує. Обходиться без них.

— — — — — — — — — — — — — —

Оден з професорів М. Чорнай, що перед кількома роками прибув сюди на університет, дуже строгий і точний. Між иншим він придержується сліпо всіх установ, приписів і форм, і не любить вставлятися за студіюючими в своїх колєгів, наколи б се часом оказалося і неминучою потребою. З поверховности брюнет, в роках до сорок, держиться з далека від товариства і багато подорожує. До того заможний — і як кажуть „великий пан". Його Аґлая-Феліцітас боїться. Раз, його погляди (з під лоба) мішають їй — а по друге він — українець — а вона русофілка. З усіх професорів він оден викликує якусь прикру акцію в ній, і вона чує, що та акція „без акциї" буде прикра для неї — тому вона його боїться.

***

Близша знайомість з тим „великим паном" і професором розпочалася так. Коли вона прийшла по-раз перший на його виклади, (він традував що правда гарно) їй здавалося тоді по його струнків статі, що то слухач якийсь, а не сам професор. Відтак мимоволі завважила, що він споглядав частійше як треба осторожно на неї.

Слідуючого разу так само. Коли-ж однак по відчиті всі вийшли з залї, вона задержалася на малу хвильку в кориторі, щоб натягнути рукавички і запнути їх — він опинився несподівано біля неї.

— „Де ваш індекс?" — спитав на німецькій мові, і через хвильку спочив його погляд на її блідавім лицю.

— „Я забула його з собою взяти" — відповіла палениючи з наглого переляку, а далі додала: — „Я руська".

Легкій, ледви замітний усміх заграв на його устах. Неначе не дочувши, він почав в приспокійнім тоні говорити по українському.

Звідки прийшла вона? Хто були її родичі? Чи мала гімназіяльні студії, кілько семестрів і т. п. При тім вони сходили зі сходів і вийшли на улицю. Мов дитина відповідала вона слухняно. Відповідала гарною вкраїнською мовою.

— „Де ви мешкаєте?“ — спитав її і, як з початку, спинився його погляд вигрибущо на ній.

Вона назвала улицю і мешканнє своїх родичів.

— „А я думав, ви не тутешня. Ходіть зо мною. Нам одна дорога“.

В ній щось піднялося, що не хотіло слухати його, але не мала відваги опонувати йому. Він був професор і „великий пан“, а вона учениця, що бігала ще до того по лєкціях, і їй нічого з великими панами знайомитись, — її до них не тягне. Вона їх знає з своїх лєкций на фортепяні.

— Вона скінчила гімназию? — питав.

— Ні. Семинар. — Інформувала його вже перед хвилею — відповіла, і не повертаючи надто головою... звернула свої подовгуваті очи поважно боком на нього.

— А так! — Він вибачається. Часом він такий розсіяний! Павза. — Мовчаннє.

— Які предмети вибрала? — повторив той сам спокійний його голос, з інтонацією рішучо батьківською і все в одно „українським жаргоном“.

— „Предмети? Вона?.. Вперше історію... французьке, німецьке?

— „І?“ — спитав голос і струнка стать великого пана і професора схилилася немов прихильно до неї.

— „Як-би „українська мова“ не була жаргоном, то і українське“.

— — — — — — — — — — — — — —

— „То і українське“, — повторив голос і мов лехкий гумор продзвенів крізь нього. Вона відчула, як він поглянув на неї згори, як спинився його погляд на її лиці і як

вона мов собі на злість спаленіла; дарма, що на дворі стояла зима і холод... а під ногами скрипів сніг.

— По якім праву ви руські? Родом, як довідуюсь з ваших уст, ваші родичі тутейші і цілком не справдішні Росияни.

— По праву, що вона все, що великоруське любить. Росия, то край потуги, будучности, край не відслонених ще таємниць і сили... здорового елєменту...

— Були в Росиї? — спитав знов голос і, як перше стать „великого пана“ і професора схилилася над нею, а його рука, що звисала недбало коло неї, неначе хтіла її в тій хвилі обняти, і від чогось, чи там когось охоронити.

— „Так. Була“ — сказала твердо, поважно, але мов чужим голосом і вмовкла. Вслід за своїми словами їй стало сумно. По що сказала неправду? Вона Аілая-Феліцітас, що в грунті душі була повна смутку, музики, несупокою — і мов на утечі від чогось недоброго. По що таке вчинила? Га? Вона підносить незамітно голову вгору, опускає її в зад і її уста щось викривляє. Вона сказала йому саму велику неправду. Одначе — що се так його, Українця, обходити, чи вона була в Росиї чи не була? Взагалі, що він має її в тім керунку екзамінувати? Його предмет історія мистецтва всхідної Європи і щось там ще иншого, але не займатися вивідуваннєм, чи хтось був в Росиї або ні. Як би шпіонажа. Але се тактика українців, котра сходить остаточно на „рублі“, ворохобить правительство, а далі і поліцейських собак! Се все вона знає від Андрія, і ненавидить українство від того часу. Не оден гине в злиднях, а його „рублевичем“ прозивають. Не одна гірка кривава хвиля, не оден безграничний жаль прокидався між одними і другими. Не оден раз, а все через...

(Далі буде).

Ольга Кобилянська.

ДАЛЕЧ.

Я стою перед метою,
Рад-не-рад.
Ти-ж своєю чистотою
І святою
Красотою
Дух вертаєш мій назад.

Я давно переступаю
Кроки зла
Через пекла йду до раю
Серце краю,
Хоч і знаю,
Де доріженька лягла.

Тільки крайній крок великий,
Крайній мент, —
Тут нетрі, тут і ріки,
Хижі крики
Звірі дикі
І життя тут бється вщент.

Далі-ж, далі царство дивне
Вічних чар;
Зло й добро там нерозривне
Вічне й рівне,
Ніжноспівне,
Повне казок і примар.

Гр. Чупринка.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

ОСІННИЙ ЦВІТ[1]).

Психолоґічні арабески.

8.

Легка, прозора і дивно прекрасна вона летіла все вперед і вперед... Довгі, сніжно-білі шати її горіли під першими промінням ранку огнями самоцвітів, здавалось, золотий дощик сіявся на поля од неї, од її загадкової постаті. А вона летіла все далі й далі, мов темненька тінь од хмарки, котру гнав по світі вітер, мов мара таємна блукала по степах, шукаючі собі спочинку. І довгі поли одіжі її торкались колосків золотих пшениць та вівсів ізумрудних, і хилились вони, і клонились низько, та ставали лавами на два боки, мов розбивали їх могучі груди пароплава. І дужча хвиля шла за нею.

Просипались тоді маки червоні і лепотіли з дивуючими очима і кивали головками, жалкуючи, що не торкнулась вона їх своєю ризою світлою. І сині волошки сумували поодиниці і тихенько співали пісню туги й жалощів своїх. Темне волоссє її розвивалось по-вітрові і кожний волосок, мов тонесенька струнка Еолової арфи бреніла свою партію з небесної мелодії — гімна її. Мелодія легенького суму, болісної журби розносилась по полі далеко і вірилось, що хор білих ангелів співає requiem над душою померщої раним-ранком дівчини, яку вони несуть перед престол Всевишнього. Чорні довгі вії очей її були спущені долу, а тонкі, білі руки простягнуті перед себе і ними, здавалось, вона вказувала дорогу свого льоту.

А він ждав її... З роспукою в серці, без думок в голові стояв під віттєм старої дупластої верби і ждав... Гладесенька, темно-синя стрічка холодної ранішної води плила перед ним в рямцях золотого пісчаного берега. Тихий спокій стояв навкруги і сум оповив всю природу чарівну. Мов в глибокій задумі плела свої коси прекрасна молодість, так

---

[1]) Див. »Укр. Хата«, кн. 7—8.

непомітні хвильки перебирали листочками довгого віття верби, яке купалось в річці. І як золота мушка бренить в повітрі, так коливались срібні од роси листочки на мягкий подих запашного, бадьорого вітру. Трошечки осторонь було тихе плесо і тонкий верболіз... сотні кружків-листя білої лілеї вкривали її поверху. Од часу, коли-инколи плюснеться рибка і знову тихо, тихо в воді і над водою...

І ось він вчув, мов кріз сон глибокий, артистичну музику, якусь невідому композіцію... Увесь став неначе слухом, бо до серця його промовляла та дивна музика. І зор його несподівано вгледів ту фею чарівну, котра пролітала над землею. Затремтів він од радости і думки товпились в голові його, а чуттє в малесенькім серці його... Пождав ще хвилину і, мов жовтий листочок покрутивсь в тихім повітрі і звільна ліг на суху траву, так опустилась вона перед ним. Розвіяне волоссє золотим небом лягло вкруг її головки, обвивало прозорою вуалькою бліде личко і легко спадало на плечі й груди, на яких з такою дівочою соромливістю і красою схрещувались і тулились її сніжно-білі, тоненькі, ніжно-дитячі руки. Вона вся в білому, мов молода під вінцем, сяла на сонці і сліпила його очі слабкі і в утомі великій притулилась постатю своєю до товстої верби. Великі, блакитно-сині очі тихо розкрила і дивилась сумно і загадково далеко-далеко в степ. І пізнав він в тих очах своєї любої очі, і з радістю, і зо страхом впав навколюшки і благав:

— Глянь на мене, прекрасна! Я стою перед тобою довгі дні і ночі, цілі місяці я жду твого слова, твого погляду ясного. В чарівних моїх снах ти буваєш моєю, і впиваюсь я тоді твоєю ніжною красою, поринаю я поглядом своїм в душу й серце твоє, мов у світло і тепло сонця весняного, тулю тоді я уста свої до твоїх уст, мов до тепленьких ароматних пелюсточок троянди білої, і білі руки твої я гладю тоді і в волоссі довгому купаюсь, мов у хвилях річечки ясної. І щасливий я буваю до зорі...

— Глянь же на мене, чарівная!.. Увесь світ очей моїх для тебе одної, моя молодість і сила в руках твоїх. І весна моя з тобою і краса моя в тобі... І поет я твій — в моїх

казках чарівних ти красою-мрією будеш, і в муках палкого кохання, і в потайних безумних жаданнях, в піснях суму й журби моєю музою будеш ти, одна ти... Як весна в року одна з чарами й квітками, ти в житті моїм стоїш з щасливими руками... Простягни ж ти їх мені і послухай моєї пісні сумної...

— Не листочки шумлять на тополі, не дзвіночки дзвонять у траві, і не хвильки в річці ллються й не лілеї білії сміються, то серце біднеє моє ридає тебе кличе й чекає: о, прийди, прийди до мене!..

— Не квітки красні в'ються, не пташки жваві цокотять, і не зозуля далеко кує і не дівчина з парубком жартує, то думки мої гомонять: о, візьми, візьми ти мене!..

— Осока на березі шелестить, верба гиллєм гордо має, косарь косу свою клепає, пастух пісеньку дудить, так серденько моє шепотить: о, люби, люби ж тепер ти мене!..

І здрігнула вона ніжною, прекрасною постатю своєю і кивнула головкою: ні-ні!.. І простягав він свої руки до неї і благав торкнутись до очей його, щоб втерти горючі сльози на них.

— О, дай, дай же мені твої руки прекрасні і притисну я їх до грудей моїх і почуєш ти там тугу й муку, божевілле й любов серця моєго... Ти ласкава, мов ангел світлий, торкнись моїх очей, бо плачуть вони за тобою... І до уст моїх торкнись — дай слово їм і потече тоді моя мука, смертельний біль зараненого серця в горі за тобою...

— Ні-ні... — кивала головка її.

— Ааа!.. тепер я знаю, ти не любиш мене!.. Твої очі не бачуть мене, твоє ухо не чує моєї пісні сумної, і уста твої німі для мене й серце твоє закрито од плачу муки моєї... А я, божевільний, люблю тебе, сліпу, німу й холодну!.. Тебе, тебе, коханная моя!..

І кинувсь він, щоб схопить її полу ясну, щоб дихнуть пахощами одіжі її та... зникла вона в ту мить...

9.

Сонце весело світило у кімнаті, простелило свої ясні ковдри на долівці і зайчиками грало на стіні. А за стіною, далеко, знову бреніло п'янино, жвава нога витоптувала такт.. Було пів до одинадцятої...

Зірвався полохливо з постелі. Одягнувся.

— Боже, як же я заспав... А сьогодні неділя здається... От і міг би бачить, коли б не дурна голова...

Атмосфера самотности, одушливої самотности сповняла кімнату. Нічого другого не бажалось, тільки її бачить, зараз, неодмінно зараз...

— Що робить?.. А сон який!.. Солодкий, важкий, невірний сон... Але ж кажуть, що сон завжди буває протилежністю дійсности?.. Вона кивала там головкою, що не любить, а може це неправда... любить мене?.. Ох, коли б то знати правду!.. Та й як її взнати?.. Кого роспитати?

І сумний, з задумою ходив по кімнаті і згадував сон нічний і бажав сну денного. А тут здрігнув, мов од якої несподіванки і побіг. Побіг до неї, бо знав щось, знав добре, як запитати у неї про правду її серця...

Прибіг, одчинив двері без дозволу її і схвильованим голосом казав:

— прийшла до мене одна твоя подруга... щось лихе трапилось у неї... хоче тебе неодмінно зараз бачить... сидить у мене і жде тебе... Приходь!..

Побіг до-дому і ждав. І билось од радости й страху його серце, мов звір у клітці... Все виглядав у вікно і не знав, що буде казать, об чім просить, як вимолить свою провину... Одне тільки знав, що не випустить її живу без радости й щастя знати правду всю, всю до краю...

— Йде!..

І побіг їй на-зустріч, а війшла у кімнату, то швидко, нервово замкнув на ключ двері...

— Де-ж вона?.. Обманив?!.. — скрикнула і страслась од образи вся до ніг. — Подлий!.. Що зробив ти зо мною?.. Ні-ні-ні... ні одної хвильки я не зостанусь тут з тобою... Ти-и!.. — з усмішкою мезерности глянула на його. — Ти гадаєш, що силою, що підлістю візьмеш мене?.. Вибачай!.. Ти помиляєшся в рахунках... Я ненавиджу тебе... і ще більше ненавиджу після цього вчинку... Ти безсовістний, граєш моїм чуттєм до подруг... Ти знаєш мої слабости і ними користуєшся за для своїх мерзот... О, ненависний, ненависний ти мені!.. Така підлість, гидота!.. Вступись, най йду од тебе!..

— Нехай так!.. Нехай підлість, нехай мерзений буде мій вчинок, дикий, божевільний, підлий вчинок... Я згоден, згоден з тобою... Я знаю це... Але не пущу я тебе... О, ні-ні-ні-ні!.. ні за-що в світі, без єдиного слова втіхи для мене... Я дужчий од тебе, але не силою хочу я вирвати це слово... Я впаду на коліна перед тобою, буду слізьми поливать твої сліди, буду цілувать твої ноги і благать, щоб зосталась ти зо мною і сказала все, всю правду розсказала мені... Чом память твоя забула мене, чом серце не кличе мене, чого не любиш ти мене?.. Яка не людська сила вирвала з грудей твоїх огонь кохання і загасила його?.. Який вітер розвіяв не казку чарівну, а правду життєву, правду нашого кохання?.. Хто зруйнував не мрійні зáмки, а дійсне щастє наше?.. Чого ти така безсердечна стала, глуха, німа й нечутлива... Що це сталось і як воно сталось, розкажи, розкажи, бо жити без нього не сила... — простяг до неї руки свої, благаючи її горду, бліду й прекрасну.

— Одійди!.. одійди не торкайся мене, бо гидко мені й дивитись на тебе...

А сама одійшла у другий кут кімнати та важко опустилась на канапу.

Стояв він, молився очима на неї з-далека, а не знав, не знав про що казать, щоб розбудить в неї ту теплу ласку, той лагідний, ясний погляд очей, котрий стояв в памяти й мучив відсутністю. Що нагадать їй з минулого, щоб пробудилась вона, вона — та колишня мила й кохана, щоб посоромилась теперішнього поводження і замісць муки дала б ласку й щастє йому... Що казать, що робить?.. Не знав... не знав...

— Ну, що, радий своєю перемогою?.. Я зосталась... — казала, тихо сміючись.

І показала поруч себи рукою на канапу та далі тихим, рівним, спокійним вже голосом говорила:

— Ну, йди сюди!.. йди і розкажи, чого ти мучиш мене завжди, чом не кинеш, не забудеш навіки?.. Я ж прохала тебе давно і ти давав слово мені... А тепер знову почав...

— Не можу, не можу я жити без тебе й одної хвилиночки... Не сила моя нести розлуку, не бачить тебе... Без сонця, без ласки моє життє тепер...

— Ах ти, поганий хлопчику!.. Дай мені води... — а сама піднеслась.

І здавалось йому, що хоче одіслать його далеко од дверей, до стола, а сама в ту мить стрибне з кімнати. З осторогою підійшов до стола і все прислухався чи стоїть вона... Вода в шклянці... Треба виплеснуть!.. Нікуди... Прожогом кинувсь до вікна і на пів-дорозі плеснув на діл кімнати...

— Ну, що ти оце робиш?.. Як я не люблю коли ти хвилюєшся, цим ти дратуєш мене...

— Що я роблю?.. — перепитав. — А признайсь мені, що ти мала на думці, коли прохала дать тобі води... Правда, втікти з кімнати?..

— Ха-ха-ха!.. Правда, правда... Ти ще по-давньому вірно вгадуєш мої думки... Ну сядь же зо мною і дай слово, що більше не будеш робить таких прикрих вчинків... Гаразд?.. Ми будемо бачитись раз, у неділю... Добре?..

— Ой, мало раз на тиждень...

— А частіше не можна, а то знову почнеться старе...

— Старе?.. — спалахнув він. — Ну раз по добрій волі, а останнє — як вдасться...

— О, дарма, я не повірю вже більше ніяк...

— Так, значить, згода?..

— Ні-ні-ні... не треба ніяких фокусів... Раз на тиждень... О, а де це ти дістав оцю листовну картку? — показала на стіну вона.

— „Ай-Тодор. Гніздо Ластівки“... Це прислала мені одна панночка з Гурзуфу після зустрічі з тобою... Пише там, що ти здорова й щаслива...

— Як раз!.. От коли б ти бачив, яка краса там... Який безмежний простір розстеляється відтілля перед оком глядача... Мені здається, що все те снилось тільки... А чом не приїхав, були б разом роздивлялись всюди, не приїхав?..

— Та мені не можна було бачить тебе!.. — скрикнув здивовано він.

— А тобі хто це казав?.. Ха-ха-ха... а ти й повірив, злякався?.. — весело глузувала вона з його і його здивування.

— Я не розумію тебе... — з ніяковости виправдувався він.

— А не приїхав?.. пропало!.. Ну, але мені пора йти додому, там мене ждуть. Так, значить, через два дні, у неділю, в чотири години вечора...

— А я думав сьогодня неділя!.. О, Боже!.. добре, добре... дякую тобі...

І без суперечок він цілував її руку, а вона йшла до дверей тихо, поволі, наче прислухалась до тепла його ласки. На маленькому столику помітила книжку нову.

— Що це в тебе?.. „Загадки і містерії" — Кнут Гамсун... Дай мені.

І взяла книжку та погладила нею його по щоці.

— З великою радістю!.. Взагалі, дозволь мені ділитись цікавими новинами світової літератури, які мені завжди лекше ніж тобі дістать... — шептав в щасті.

— Тільки приносить можна в одні хвилини побачення нашого... Бувай!..

— Так, так... — згодився він.

Пішла. Він випроводив її до воріт і за воротьми довго стежив за нею оком, поки вона не сховалась за рогом улиці. Щасливий вбіг у кімнату...

— А правду казав сон!.. Їй-Богу, правду навпаки!.. Вона мене ще любить... І молодця ж вгнув я. Ха-ха-ха...

Чулось і вірилось, що мижи цілою купою непорозумінь, образ, прінціпіяльних незгод, необхідністю сповнити свою обіцянку перед совістю і ще, і ще — знайшлось одне-однісеньке маленьке зернятко дійсного, правдивого чуття. Це зернятко було ще живе і прагло світу, простору, ґрунту, а тоді воно розростеться в велетенського дуба. Неодмінно розростеться — жива надія на це є вже в грудях... Сіре, заплакане, забруджене небо в однім місці, здавалось, протерлось та просвічується і був він певен, що в оцім тільки місці з'явиться сонечко, ясне, хороше, надійне сонечко...

10.

В праздниковому настрою узяв він в руки ґазету. Та не цікавив його ні заповіт Франціско Феррера, ані „маленький фел'єтон", а-ні „великий"... Все те було чуже, сіре, скучне, а головне, дрібязкове в порівнянні з тим величез-

ним, що творилось в його грудях. Заплакані од радости його очі перебігали з рядка на рядок, а нічого не бачили, бо ніякого враження душа не переживала.

— Театральні оголошення... — читав він. — Завтра, у суботу йде в драмі „Ельга“ — Гауптмана. Казка. Сон лицаря у манастирі“...

— Як же це гармонірує з моїми переживаннями!.. От піти б нам з нею!.. Га?.. Але як запитать чи згодна?.. Зайти ж не-мож-на... А!.. Напишу листа їй...

Сів швидко до столу і почав:

»Сердце сказки проситъ
И не хочетъ были...«

— „Завтра в драмі йде „Ельга“, коли згодні йти зо мною до театру, то скажіть взяти квиток і зайду я за вами о сьомій годині вечора. Коли ж бо ні, то прошу сповістить мене завчасу, краще до десятої ранку, щоб я дарма не брав квитка. Мовчанку вашу порахую за повну згоду. Я знаю, що крім питання — чи варто йти і бачить цю чудову казку, перед тобою стоїть ще друге чисто прінціпіяльне тепер питанне: чи йти мені з ним?..

— „Але прошу не ставить його перед собою. Воно зайве. Бо коли я тобі тільки знайомий, то чого ж ще хитатись? — річ чудова, чом же не скористуватись послугами знайомого?.. Коли ж я і не знайомий тобі, то звичайно питанне падає само собою. Але боюсь думати, що ти рахуєш мене незнайомим, звичайно, в людських очах... Ні за-що, здається, так суворо карати мене...

— „Як ти певна в собі, а я буду коректним, делікатним в відношенню до тебе, то чого ж ще потрібно?.. Старому вже немає місця в житті?.. І добре. Ми нові, байдужі один до одного знайомі. Все йде тихо, рівно, спокійно...

— „Коли ж бо ти одмовишся, зрозуміло, тоді повстане прикре питанне: за що, на що?.. В грудях все скаламутиться, од чаду образи й злости запаморочиться голова і... все піде шкереберть... Подумай над цим... А

»*, помнишь-ли ты тотъ день?
Насъ тѣнила груши тѣнь.

Мы съ тобой въ саду сидѣли
Въ гамакѣ, рука въ моей рукѣ,
Птицы звонко, звонко пѣли?..
— — — — — — — — —
Такъ давно ужъ, столько лѣтъ...«

— „Pardon!.. це не мої спомини, а Марині, героїні Виспянського... Таа... Бог з нею!.. Нетерпляче жду твого слова“...

— А цікаво згодиться, чи ні?..

Швидко заадресував, пішов і кинув у скриньку поштову...

Не легко було й до завтра ждати... Цілий день став нудним чеканнєм. Ніщо не цікавило, не вабило його... Для нього глибоко віруючого в завтрішнє щастє, цей день був грішною землею, де жиє він тільки тимчасово, доживає до смерти і сподівається царства вічного блаженства. Пустота й одноманітність цього дня втомила його і роздратувала. Змученний, знервований він ліг рано спати, щоб яко мога швидче дожить до завтра. Здавалось, завтра виявиться його доля...

Ото почався й новий ранок і з ним старі турботи...

— Десята здається?.. А відповіді немає... Невже одмовляється?.. Не може бути... Правда, може хоче поштою сповістити, але ж лист тоді прийде аж завтра... А тут треба й за квитком йти... Що робить?.. Та ні-що друге, як піти та запитати... Це так натурально й зрозуміло...

Пішов... Тихенько зо страхом постукав у двері...

Вона на порозі... З таким хорошим, лагідним усміхом в очах, з тихими словами...

— Ти не одержав мого листа?..

— Ні...

— Я писала, що згодитись не можу, бо вже йду сьогодня в оперу...

— А я... й не знав...

— А ти й не знав, що я з тобою не буду ходить?.. — перекривляла вона його тон, жартуючи.

Хотілось запитать з ким йде, але страх згубить милий її тон поводження застерігав од цього.

— А як у тебе гарно у кімнаті... — казав зазираючи через плече її у кімнату. — Чистенько... Кримські пейзажі так і ваблять око... „Прибой волнъ“, „Масандра“, „Пальмовая аллея“... — називав він по-памяти гравюри.

Вона тихо всміхалася і а-ні словечка...

— А ти розскажеш мені коли-небудь, як ти лазила на ту високу пальму, — казав він схвильованим, благаючим тоном, все наслухаючи цілою душою чи не скоро йому скажуть йти відцілля.

— Ха-ха-ха... — засміялась вона чистим, дитячим, веселим сміхом і злегка торкнулась його руки. — Та на пальму не можна лазить...

— Ну, то на того величезного кедра...

— І на кедра я не лазила...

— А як чисто у тебе... Не насліджено... Певне, ніхто не буває у тебе?..

Не хотілось втратить цього дитяче-чистого, спокійного вражіння зустрічі. Все лячно було вчути: йди, йди вже!.. І сам він попередив її:

— Я піду вже... — хоч в голосі й бреніли нотки прохання дозволить йому бути ще з нею.

— Ах ти!.. Ніхто певне не буває?.. — перепитала вона.— Авже ж, ти не ходиш, то більш й нікому тут слідить... Пожди, я щось мала тобі казать... Ага!.. Завтра приходь не в чотири, а о девяті годині вечора...

— То чом?.. — перелякано запитав він.

— О четвертій я не вільна...

— А знаю, знаю... Ти хочеш цим вкоротить час нашого побачення... розумію...

— Ах, який ти... Зовсім не... Я не буду дома по одній важній справі...

— Вірю!.. Бувай здорова...

Поцілував на швидку її руку і щасливий побіг...

Вже „завтра“ на думці... Цікаво, чорти його батька візьми, жити тепер!.. Завжди отаке щось радісне, надійне горить перед твоїми очами і вабить до себе... Та щоб мене хто запитав: чи варто жить на світі? А я сказав: о, нерозумний, знайди собі кохану і не нуди світом!.. Щасливі тільки всі закохані на землі...

(Далі буде). **Павло Богацький.**

В царстві тінів.

Забуті тіні... Береги
Давно замовклого прибою...
До вас в час тихої нудьги
Іду непевною ходою.

Далеких днів безмовні тіні...
Крилатих мрій сумні останки...
Мої розвінчані святині...
Мої розлюблені коханки...

Хто винен з нас—то Бог розсуде.
Не з каяттєм до вас прихожу.
І слів докору, слів огуди
Для вас в душі я не знахожу.

О, тихі тіні! в ваше царство
Я молитви́ мої несу,
І серцем чистим, без лукавства,
Люблю розвінчану красу.

Мої не оддані дарунки,
І пал колишнього горіння,
І ніжні-ніжні поцілунки
Приношу вам в той час моління.

Прийміть же тіні пізній дар,
Душі останнюю трівогу,
І келих давніх-давніх чар
Візьміть, як я, в свою дорогу.

Я. Мамонтов.

ЛИСТКИ З ЛІСУ [1]).

VIII.

Туман танув і поліз білими завоями в глибінь лісу, ніби хвостом замітаючи слід за собою...

Напевне можно сказати, що Художник лагодиться до праці і щó він зробить за-ніч!

І справді в-ранці все було прикрашене. Бо-зна відкіль набрались оці нові декоріції, що змінили весь світ.

Ось, приміром, на одній шибці вікна: навскоси покладено велике чудове срібне перо павича — з очками, смужками, перехресними лініями, що грають ріжними одблесками. В куточках шибки насіяно ріжних шости-зубих зірочок. Видно, що вітер махнув крильцем через шибку, а потім потикав дрібно, ніби чудодійною щіточкою.

На другій шибці зфотографовано „пейзаж з місяцю", кращий ніж ото буває в астрономичних книжках. Тут посіяно більші й менші кратери вигаслих вулканів, по-між ними потоки ріжнобарвної лави; на схилах стоять маленькі кущики білих чагарів чи квіток, вкритих наче вапною, як рослини на дні моря. Увесь цей краєвид з місяця прострілив промінь сонця і оживив так, що здається, ніби ось-ось заворушиться з-під снігової лави життя.

Далі. Біле поле з одсвітом блакиті. Скрізь стоять озера, налиті блакитною водою. По-над полем летіли, видно, пташки і Художник перехопив їх вид на свою пластинку. По полі йде красивими закрутами дві колії срібних рельс, на котрих з кутка шибки простує паровоз з вагонами, а над ними химерно-кучерявий разок намиста — димових хмарок.

Ще в одному вікні на шибках — галерея портретів. Чудова голова філософа: високий лоб з двома характерними борозенками, довга хвиляста сива борода; волосся на голові в'ється вихрами вгору, а очі з великим поривом

---

[1]) Див. »Укр. Хата«, кн. 4—5.

дивляться вперед. Через плече перекинута одежа з пухнатого хутра.

На другій шибці змальовано стареньку бабусю з палочкою в руці: йде тихо до вечерні. По перед неї маленькі хлопчики несуть букети з білих айстрів, а кругом стоять ялинки, вкриті снігом. Просто диво.

А ось ще: ніби озеро води, а в йому лежить чудової вроди жінка з роспущеним волоссям і цілком гола. Видно найменші дрібниці її тіла. Лежить вона на спині, волосся кинула геть од себе назад, а руки заклала теж за голову і переплела пальці. І так пливе, чи що, бо все змінює свою позицію.

Ось ще цікаве: біла скатерть розіслана, а по ній насипано десятків зо-два манюсеньких, трохи жовтуватих, курчаток, кругленьких, пухкеньких. Стоять на дрібнюсеньких ніжках, схилили дзьобики вниз, п'ючи воду, а де-які вже підняли їх вгору і з комічним невмінням ковтають крапельки; де-яке так задере голову, що аж сяде на задок і простягне вперед лапки!

Тут ось вже баль. Дівчата в білих довгих вбраннях йдуть і в'ються, вимахуючи віяльцями. По середині стоїть мармуровий обелиск, а на йому ваза з квітками.

І всі ці картини освітлені знадвору рожевим світлом!

От так Майстер! Матеріял же був аби-який — туман собі невеличкий та холод в-ночі з вітерцем та й годі. Одже на тобі: в тумані безліч крапельок води, а в кожній сила малюнків. Холод почав давити воду на фарби, а вітер ледви встигав хапати їх і кидати куди по́падя. Вхопить жменю, скільки можна, шпурне сюди-туди, махне зверху хвостиком і малюнок вже є! І можна собі уявити, як він метушився, щоб впоратись собі з навалою роботи: все повітря повне художніх образів, насичене безліччю ріжних естетичних елементів — зірочок, кружалець, карток, ниток, палочок і всякої-всячини, а ти бери порядкуй, розкладай, комбінуй, що б все таки щось вийшло. Але в кожній дрібниці відбився весь світ Божий, всі можливости творчости, всі фарби: тут тільки бери хоч лопатою, хапай, метушись і кидай, а воно все само вкладеться в самі найвигадливіші малюнки.

Ти собі шпурляй „сирий матеріял“, а вже Художник знає що робити. Він — люто-холодний, наповнив усі найдрібніші закутки світа, пронизав собою все повітря і ні одна крапелька не втіче од його. Він видавить з неї ввесь зміст, вхопить як обценьками їх дрібнюсеньке тільце і почне розкладати на атоми, щоб вони кристалізувалися: придавить— і вискочить зірка, ще стисне — вихопиться очко, пір'їнка і т. д. А вітер хапає і розквітчує цей бідний чорний світ Божий!

Гляньте надвір! Чарівник щò наробив! Все стоїть в білому убранні: сосни з білими чашечками, а ближче: кожна хвоїнка заквітчана як гарна дитина в багатих батьків. Посипана таким дрібнюсеньким пушком білим, а сонце в кожній пушинці влаштувало виставу блисків. Вся ж сосна як цариця... І так кожне дерево, кожна билинка. Неменш гарно заквітчалося сухе бадилля кропиви, щириці, лободи, колючок і иншої бідолашньої вчора публики, а тепер: ніяка царівна красою і роскішшю вбрання не зможе конкурувати з вродою оцієї билинки, що з-під снігу вистромила на світ тільки одну гілочку. Тут вона над блискучою поверхнею снігу цвіте казковими фарбами, що переливаються по ній як вода..

Маленькі ялинки, що стоять рядочком по-над тополями — просто диво: як ото гарні-гарні бувають дівчатка-підлітки, що пороздягаються і хлюпочуться в воді, почервонівши всі і блискаючи оченятами, вохкими од повноти почувань.

Ге! Як би хто бачив, як високі струнке тополі виступають в святочному убранні! Тут гордости, пишноти, величности не обберешся. Виступають собі поважно, розглядаються навколо, трепотять заквітчаними гілочками, а в кожній дрібниці — казкові картини. І все пронизане світлом сонця: трепотить якась радість од багацтва краси, аж жарко робиться. Замісць холоду чуєш, як на обличчі пашить тепло.

Радість стала на очах сльозою! І коли б можна заглянути в ту сльозину, щó так зробив в одну мить Художник! Радість вприснула з таким розгоном з кожної снігової зірочки, що аж в очах засліпило. Грає навколо, грає кожна

сніжинка, крутяться блиски, стрибають, в'ються, бризкаються і такий гармидер підняли, як ото багацько дітвори купається і бігає по пісковому березі. Оп'яняюча радість напосілась на всіх, і розпорошилась в повітрі міліардами блискоту. Ніхто нікому не заздрив, бо всі були чудово гарні ріжноманітною багатющою красою... Сніг аж рипить од задоволення під ногами!

— — — — — — — — — — — — — —

І слідком за радістю Художника вихрують в душі наші почування, без форми, як туман, а з їх викристалізовуються думки, як иній в лісі, тільки ми не можемо втілити їх в слові. А навіщо? Навіщо перерострати Художника, коли на це нема і не буде сили. З туману — иній, з почувань — думки... і на віщо ж первостайну красу замикати в слово?

В кожному з нас краси — досить, ми маємо однакове вбрання всі і радість є для всіх. От ходи собі і втішайся...

Ах, ти Боже мій! Навіщо вже так прудко бігають сніжинки, навіщо вже так ясно мерехтять вони блисками, аж очі сліпнуть...

М. С.

Весняного ранку.

Весно — мати, рідна мати,
Все ти вбрала в пишні шати!
І струмками золотими
Покотились в мене рими...
Сяє сонечко червоне,
І в промінні горе тоне, —
Тільки ґрати, треба ґрати
Розігнути, розламати,
Буду в полі я на волі,
Де гойдаються тополі,
Де лунають не прокльони,
А пісні та дзвони... дзвони...

Хв. Новицький.

FIAT ARS!..

(На вічну память Лесі Українки).

Смерть Лесі Українки зробила в українській поезії і літературі взагалі великій вилім. Тепер, над свіжою могилою, очаровані ще останніми її творами — ми може й не відчуваємо її втрати взагалі, т. є. розмірів тої втрати. Сумуємо тепер над її гробом, бо любили її; але ще більше будемо сумувати, втираючи сльози і розглядаючись навкруги в нашій літературі. Леся Українка — занадто велика душа, ясне світло нашої поезії; в тим більшу тінь і темноту попадемо щораз далі відходячи від неї. Правда — її твори лишилися після неї і вони довго, довго будуть нагадувати щораз новим ґенераціям про неї, — але життє любить уряджувати на могилах бенкети, воно піде далі тримаючись своєї льогіки, а не буде того, хто би ставав далі йому на перекір, хто би достойним жестом умів присилувати до мовчанки розбурханий елємент людської душі, хто би протиставив його силі нову силу і кинув клич: Preat mundus, fiat ars!

Пишучи це думаю про Лесю Українку, як про представницю того класичного типу творців, про ту творчу рівновагу та гармонію, якої в нашій поезії досі не було і ледво чи скоро буде, коли й другі, европейські літератури досить рідко наділені таким типом. Додавати не потребую, що тої клясичної гармонії не беру з боку фільольоґічного. Клясичний творець — то не Гомер чи Віргілій ані не той, що окружає себе з усіх боків церемоніялом від життя, ховаючи за формули свою суху, штивну душу. Клясик той, що умів визволити себе від галасу переходових кличів літератури, життя суспільного і політичного, віднайшов себе і свою ціль і, не тікаючи до естетичного формалізму увійшов в країну тревалої краси і правди. Дійти до того — значить дійти до зміцнення в собі „вищого чоловіка", дати своїй творчости вищу етичну силу і підстави, станути поза боротьбою поколінь!

В тім моменті розвинула свою творчість Леся Українка. Порив її ins Blaù не був лише ефектовним ліричним закликом, це був порив її душі, цілого її орґанізму, кращих сил її ума — і він був неначе категоричним імперативом, який закликав до утвердження себе в в і ч н о м у! І тут дала Леся Українка нашій поезії те, чого вона перед тим, взявши навіть Шевченка, не мала. В цілости наша поезія виявила великі богатства; в де-які моменти вибухала ясним полумям, кипіла пристрастями і кидала прометейський клич. Але сила її ніколи не була обчислена н а д а л ь ш у м е т у, вона вибухала вся нараз, аби відтак дати місце вичерпанню та депресії. Навіть найкращі наші поети не вміли себе в и х о в а т и на вищі творчі орґанізми, не вміли допровадити всіх струн душі і серця до одної гармонії, нераз їх рвали з пересердя. — З другого боку творчі аспірації наших поетів рідко коли йшли в парі з розуміннєм і пошаною того, що називаємо мистецтвом. Поезія — а життє були у них найчастійше відділені від себе непроходимим муром. Скінчилася поетична екстаза, — можна було хоч і потопати в болоті, можна було навіть лаяти і насміхатися з „возвышеннаго обмана". — „Тьма низьких истин" робила глибоку розколину в душі поета, роздвоювала його і він уважаючи той „возвышенний обман" за недозволені „ласощі", за гріх супроти „бідного народа" ласував тільки нишком, аби ніхто не знав, а прилюдно міг стати навіть погромщиком поезії і мистецтва. І навіть на думку не приходило йому, — українському поетові, — що ті щасливі „буйні години", відвідини дивного настрою, який мусів виливатися в мелодійні строфи і очаровував його на хвилину і давав забуттє, — що це н е п р о т и р і ч и л о й о г о г р о м а д с ь к о м у с у м л і н н ю. І досі того наші поети не хочуть розуміти. Тому поезія для них — це Mädchen aùs der Freinde, якою вони очаровані як королівною з казки, але впускають її тільки задними дверима. Тому вони — поети живуть не поезією, — легітимно, що так скажу, і орґанічно з нею вони не поєднані і не приймали її до своєї хати.

Отже Леся Українка перша рішилася на той крок і своє життє о р ґ а н і ч н о поєднала з поезією. Життє — творчий

порив, творчий акт. Поезія перший раз стає тут чимсь дійсно к о н к р е т н и м.

Але з того ще не виходить „мистецтво для мистецтва — l'art pour l'art". Творчість — ще не значить служенне естетизму самого для себе; коли хтось живе в своїй творчости — то він ще не загруз лише в рими і ритми, в шліфованнє строф, в ту, дійсно глупу, формалістику та манєри. Творчість, навіть тоді, коли вона видає клич: pereat mundus! і знаходить своє завершенне в екстазі, в хоробливому напруженню всіх душевних сил і байдужности до світа і людей з їх „опінією" — навіть тоді вона не суперечить життю. Бо вона с а м а ж и т т є! Коли творчість єсть дійсно конкретною силою і поривом — а не лише „літературою" — вона ніколи не зможе розлучити ч о л о в і к а з життєм і людьми, вона не притупить в ньому „громадського" нерву. Навпаки: творчий порив і фантазія поетична ще більше покажуть тільки чоловікові його залежність від „світа", отворять йому очи на ті духові та громадські інтереси, якими він скований з „низькими істинами"; а тоді творчий порив скаже йому взяти меч до рук і б о р о т и с я за свободу чоловіка і людства! Жива творчість — стає одним із средств боротьби, могучею зброєю в обороні всього, що святе чоловікові, — стає г р о м а д с ь к о ю силою. І ті сліпорожденні Flederwausseelen, для яких „партія" одинокий арґумент, одиноке віконце на світ, а які горлають по всіх вулицях проти т. з. чистого мистецтва — повинні би вже раз це зрозуміти. Повинні би знати, що громадський обовязок сповняє творець не тоді, коли вигукує через своїх кількадесять томів:

„Праця єдина з неволі нас вирве,
Нумо до праці брати!" —

а тоді власне, коли йде за своїм натхненням і слухає голосу, покладеного богом в його душу! Вони й зрозуміли-би це, як би могли вірити в той голос і те натхненнє і шанувати його; але вони не вірять і не шанують, навіть тоді, коли самі уважають за потрібне форсувати свій „творчий" талант. „Партія" дає їм позволенне торгувати творчими цінностями, робить їх талантами не задля „божественного подиху", а задля „роботи". „Література", — фельєтон, вірш, драма, оповіданнє, писані

для заробітку лише — стала, на жаль, синонімом творчости, яку уважається за „громадську службу".

Отже, як кажу, Леся Українка поєднала в собі ті дві, на перший погляд розбіжні сили: творчий порив, фантазію — і етос, ті сили та заклики, які будить в душі людини правда життя. Момент, в якому вона привела до гармонії ті два прінціпи і дала їм артистичну єдність — називаю епохою в розвою нашої поезії, отвореннєм їй дверей до Европи і великою культурною поезією на Україні, досягненнєм класичного ідеалу творчости. Тут накінець ми опинилися поза хаосом всіх розбіжних сил, поза ярмарком і вулицею, поза пашквілями і реклямою в літературі, поза реалізмом, романтизмом, модернізмом, імпресіонізмом, символізмом, неоромантизмом і неоідеалізмом, натуралізмом і т. д. і т. д. — перед жертвою краси, добру і правді всього найкращого і найглибшого, на що може здобутися людська душа.

Отсе на мою думку все найважнійше, що треба сказати про Лесю Українку, без чого не можна розуміти і пізнавати її творчости, а тим більше писати до неї коментарі. Я дав очевидно лише схему, остаточний вислід довголітньої творчої еволюції поетки. Але схема ця вміщує в собі весь зміст тої творчости, не дає змоги препарувати її ad usum „партії". — Думаю впрочім, хто дійсно щиро шанує ту творчість, цінить її і мірить її не програмою, а сумліннєм, не розпічне своєї пошани виявляти сваркою про те, хто має право, а хто не має співати осанна! Кождому до скарбів культури і до „святая святих" творців її вільна дорога, хто йде з щирою душею, з потреби духової поживи і... в святочнім уборі, в якому йдеться до дорогого в гості. І коли не любов і вдячність цілої української інтеліґенції то така бодай громада вірних мусить бути нагородою покійній Лесі Українці на тому світі.

Глибоко вірю, що так буде.

М. Євшан.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

(З нагоди 30-ліття з дня народження).

Читаючи твори Ольги Кобилянської, з її молодими героїнями — не тільки з формально-літературного боку, а героїнями таки справді — мимоволі по їх постатях репродукуєш собі образ їхнього таємничого творця. Звичайна цікавість до автора розгортається в жадобу бачити своїми очима того, хто уміє так незвичайно говорити, показувати такі несподівані горізонти, малювати такі не буденно-українські вдачею постаті. Але в галасливих осередках українського життя, як Львів і Київ, ви не побачите автора „Людини", „Царівни", „Ніоби", „Землі", „В неділю рано", „Valse melancolique", „Через кладку" і нової повісти, що оце розпочинаємо друкувати — „За ситуаціями". Ніби там десь „в горах" живе Ольга Кобилянська, — так завжди здається, і творить. Власне, творить, бо з її іменем не зв'язано найменьшого звуку літературщини, замовленого писання, некоректного факту — нічого реального, що ми звикли бачити в літературних сферах, опріч одного: творів, що несподівано з'являються на літературному горизонті, постатів, що поважно проходять перед очима задумчиві, серйозні, що говорять такими незвичайними словами, що роблять все зі значінням, змістом, нічого безкритично, а для українців вказують щось контрастово нове, — страшно реальні постаті, що показують всю суть життя, без мельодрам, без підмальованого героїзму, без різких крівавих сцен, що потрібні для сучасної примитивної душі середньої людини; життє без подій (власне, без голосних літературних ефектів), без карколомних викрутасів у зав'язці, ході і розв'язці інтриги, без тих фабулярних вигадок, якими уговкують жадобу крови читачам наші літерати.

Ні, тут такий реалізм, що ледви одріжняєш, що це-ж таки книга, твір, а не шмат життя, освітлений промінем допитливого і проникливого артизму. Реалізм не того пануючого типу життя, а реальне відтворенне конкретно-дійсного

життя, яким живуть кілька кращих людей, так таки звичайних простих людей, в котрих попали мікроби порядности, що не дають спокою душі і примушують її шукати вищих щаблів розвитку, удосконалення і благородної свободи.

Малює Ольга Кобилянська свої літературні образи з незвичайним у нас епічним спокоєм, через що в них не зустрінете а-ні одного штриха, подиктованого темпераментом без участи серйозної уваги, подиктованого суб'єктивним уподобанням, пристосуванням і нарешті забобонами, — всього того, що зветься тенденційністю.

Лишень чуєте тепло живої душі, глибокий розум без метафизичної сухости, тонке чуття без дріб'язкої плиткости, інтелігентність чистого типу — без присмаків сальонової лякіровки... Словом, той комплекс культури, що так рельєфно, імпозантно виявивсь в творчости нашої великої письменниці.

Твори Ольги Кобилянської не діждалися ще знавецького розбору в літературі і не наше покоління його зробить — це треба сказати, не маючи об'єктивних данних для протилежної думки, — але ми чуємо грандіозність перевороту в думках і настроях літературної інтелігенції, який винесе колись на вершок життя розуміння цієї творчости і зміну культурного образу нашої суспільности. Це і є сила мистецтва і принадність його горизонтів, сотворених Ольгою Кобилянською.

З властивою Ользі Кобилянській серйозною розважністю виступила вона в літературі р. 1894, надрукувавши в „Зорі“ свою повість „Людина“: тоді авторці було 30 років, хоч почала писати з 14 літ (вірші, німецькою мовою). Ще в тій повісти, написаній значно раніш 1894 р., визначились основні риси таланту Кобилянської і прикмети її індівідуальности, що блискуче розвинулись трохи згодом, не спинившись розвиватись і досі, доводючи наочно нам, що життє — розвиток, процес.

З того часу минуло вже 20 років...

Ми вже читали „Царівну“ — першу величню сповідь української женщини, читали „Землю“ — колосальне артистичне полотнище-картину життя душі селянства. Нічого по-

дібного в инших літературах годі вказати: навіть в народолюбній російській нема прикладу до порівнання, а прославлені „Мужики“ польського Реймонта мало говорять нам після „Землі“. Читали „Ніобу“ другу сповідь української женщини, у якої серце зійшло кров'ю, коли вона ідеал культури і свободи поставила вище потреби любови; читали потім „В неділю рано зілля копала“ — незрівняну пісню української жіночої душі, що любить тільки раз, і гине, коли в любов вплететься хоч тоненька ниточка неправди, і гине, не знайшовши єдиної і чистої любови; ми читали ще „Через кладку“ — третю величню сповідь української женщини, що перемогла в собі страх життя без достойної любови, що встала на боротьбу з любов'ю во імя культури. І коли перемогла культура — це стало тріумфом любови.

Коли культура і любов стали одно — це найвищий щабель поступової мислі Ольги Кобилянської, на якому вона стоїть перед нами сама на літературному Олимпі.

Ми мусимо пригадати собі 80-ті р.р., коли на Україні ледви позначився український рух, основи котрого були безкритично запозичені з Московщини і Польщі, бо тоді саме формувалася індівідуальність нашої письменниці. Ольга Кобилянська не дістала ніякого розумового наслідця з тодішньої української літератури і не бачила ні одного факту традиційности в українстві, — навперекір станові річей мусіла утворювати культурні цінности в літературі і житті сама з власної творчої ініціятиви. І що-ж ми бачимо в 80-тих р.р.? Все те, що не могло дати Кобилянській ні крихти опори для знання, досліду і досвіду. Звернувшись до багатого джерела європейської розумової і артистичної культури, вона черпнула вмілою і енергічною рукою, оживотворила душу знаннєм і виступила на український літературний лан впевненою поважною ходою.

Всі думки її, бажання, ідеали були дужим контрастом всьому тодішньому офіціяльному українству, натомість ставши тепер великою підвалиною сучасному культурному українству. Тоді ще ні одна українська голова не вносила нового погляду на життє і мистецтво, хоч були розумні голови, що розвивали традиційне українство до льогичного кінця, і не дивно, що Кобилянська з'явилась дивним контрастом. Але тепер ми ба-

чимо елементи культурности Кобилянської в багатьох сферах нашого життя і особливо в літературі і мистецтві, в котрих уже йде мова про внутрішню свободу, постулят краси, висунений Кобилянською, визнається необхідним елементом творчого змагання, право індівідуального самоозначення стає самозрозумілим в громадському житті.

І в утворенні такого напряму Кобилянська була у нас сама. Попередників не було. Близькі по світогляду їй Коцюбинський і Л. Українка почали не так, як скінчили: у Коцюбинського лише в останні роки, означився добре його естетичний індівідуалізм, а Л. Українка стала помітною силою нового думання за останні 6—7 років.

І дивна сила творчої індівідуальности: помимо несприятливих обставин Ольга Кобилянська йде своїм шляхом певною ходою, не підупадаючи впливові тяжких родинних і ще тяжчих матеріяльних обставин. Віддаючи свої великі твори громадянству Ольга Кобилянська не вимагала грошевих „еквівалентів творчасти": відомо нам, що за „Царівну", „Ніобу" і де-які инші книги авторка не дістала нічогісінько, а за останні твори дістаючи незрівняно менше, ніж де-які галасливі перекладчики чужинних поем з російської мови. Дивна в наші часи безпретенсійність!

Тишина творчости — основна прикмета Ольги Кобилянської: галасу і торгівлі не чути там, де творить вона. І цей контраст стає ще виразнійшим на тлі нашої гешефтмахерської дійсности, в якій так широко розмахують руками представники платного українського патріотизму та обрахованої заздалегідь на гонорар поезії.

Сміливість творчости — видатна прикмета творіння О. Кобилянської, яка виступила в темну добу українства з цілком оригінальними думками і вимогами від життя, в ту добу, коли українство і обскурантизм та неуцтво були ще такими зворушливими синонімами, сміло проводючи свої думки і тепер, коли синонімичність тих з'явищ порушена (хоч і не знищена), та й то переважно трудами цієї відважної женщини, що з Л. Українкою стали єдиними мущинами в творчости, маючи лише одного попередника — мущину Т. Шевченка.

Ставши на поріг 50-ліття свого життя, Ольга Кобилянська принесла ту-ж свіжість, бадьорість і блиск своєї мислі, з якою виступила 20 літ тому перед українським громадянством — чому доказом хоч би слідуюча тут нова повість славної авторки „За ситуаціями".

Українське Громадянство ще нічим не може компенсувати славну письменницю (хоч і гукає в газетках про свою силу), бо для цього треба того, що ніякої матеріяльної форми не має — культури духа... Але, бігме, в історії всесвітньої культури відомі лише імена її творців, а міліярди так званого громадянства пішли в безвість небуття...

Підносючи читачам новий твір нашої великої письменниці позволимо від їх і свого імени вісловити на цім місті славній Ользі Кобилянській в день її народження 14 ноября ст. ст (27 листопада н. ст.) найсердечніший привіт і щирі, гарячі побажання доброго здоров'я і довгих літ, що кожне приносило нашій матері-Україні неоціненні дари її творчого Духа.

Редакція.

Порадникам!

Нехай моя любов шаленою здається,
Нехай смішні мої вам мова і думки,
Нехай життя моє у вихорі несеться,
Приймаю бурі я завзято, залюбки!

Лишіть мені моє, так-зване, божевілля,
Хвилини золоті палких, яскравих мрій,
Мент чарівний безмежного свавілля,
Вогонь кохання мій і льот прудких надій!

Нехай бо шаною з колиски до могили
Вас доля обсипа і завжди вам щастить,
Ніколи жереб сей мені не буде милий, —
Життя моє любов одна хай золотить!

Не треба бо мені ні слави, ані злота,
Бо скарби иншії в житті я відшукав:
Думками, мріями щасливий і свобідний
Я швидко буду там, де ранок вже засяв!

Олесь Жихаренко.

З ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

І. Голос з українського табору і... голос з яру.

Що-дня українська преса подає звістки про дивовижне незнання нашими сусідами і антагонистами нашого життя, потреб і вимогів. Візьмеш в руки ґазету, натрапиш щось з ukrainic'и і не ймеш віри собі! пише чолов'яга про очевидні факти, але такі фантастичні коментарії подає, що і в анекдотах рідко трапляються. Коли він щось читав, то чому перекручує читане? Коли він бачив що небудь очима, то чому пише не про те, що бачив? Коли він повідомляє своїх читачів про українське життє, то чому дає цілком неправдиві інформації?

Цікаво, як ото була збудована голова в такого „письменника". Мені здається, що природа просто пожартувала собі з нічев'я і перемішала в мозку всі клітини, переиначила їхні функції і пустила в оборот життя чолов'ягу з ґурґульою в мозку — а ну що, мовляв, з того вийде?!

І виходе... Савенко і К⁰... Ці люде бувають цілком подібні до звичайно утворених людей: всі зовнішні ознаки людини, иноді серйозний вигляд, високе чоло з затоками, зачісане поважно волосся, довгополий „наукового" вигляду сюрдут. Жінка. „Взрослая дочь". Син-студент. Солідний стіл до писання, солідна майже наукова поза хазяіна, що сидить, дивлючись кріз золоті окуляри, і... говорить страшенні дурниці...

Інформує, напр., про українські справи. Балакає-балакає, гарячкує, стукає кулаком по столі, доказує шкоду від українців, і побідоносно питає вас: — А знаєте, чому мазепинці такі ужасні? — вони їдять гадюк і жаб. Ось читайте!

Ви читаєте: аматори поставили водевіль „По ревизії". Збір повний, глядачі задоволені etc.

Ви дивуєтесь: де-ж тут сказано, що українці їдять гадюк і жаб?

— О, вони про це не пишуть, але бігме, повірьте мені, що це так! Я вже зна-а-ю...

Потім почне доказувати, що українки в-ночі доять чужих корів. І чого тільки правительство мовчить?

Вам ясно — маніяк, що рахує ніби й ви хворі; або шарлатан, що надіється на швидкість своїх пальців і з галантерейним нахабством бреше вам просто ввічі і не червоніє.

Такого псіхологичного ґатунку люде частенько визвірюються на нас з „Кіевлянина". Переважно це — „малороссы". Як всякі ренеґати вони страшенно ненавидять те, що вони зрадили. Їм хочеться зтерти з лиця землі всі прикмети зрадженої їми істоти, аби не стреміла їм перед очима, не нагадувала їм їхнього становища і вчинка.

Хто найбільше ненавидить український народ за його українськість? — Савенко, Пихно, Шульгин, В. Стороженко, о. Виталій (Максименко!), Сухобрусов. Хто бризкає піною на українство? Вони, „малороссы". Хто в першу чергу веде війну проти українства? Вони, ті-ж самі.

Взагалі, ренеґати виявляють незвичайну енергію в боротьбі з предметом своєї зради і неофітське завзяття в служенні „новій вірі". А що ренеґат не має ніколи „віри" — виявляється в тім, що він змагається з старою вірою завжде н е м о р а л ь н и м и засобами. Ця основна риса одріжняє ренеґата від апостола нової віри.

Коли ми візьмемо „истинно-русских" з кіевлянинськошмати, то власне знайдемо блискучі докази цьому. Де-хто з цих борців за карбованці схарактеризований нашою пресою цілком ясно. Я спинюсь на новій до певної міри фіґурі „добродія" Сухобрусова.

У літі він („Кіевлянинъ" № 176) виступив з заміткою „Голосъ изъ украинскаго лагеря". З пишливою моторністю пальців і войовничим підстрибом розповідає він своїм читачам, що от, мовляв, мазепинці утворили для своїх адептів легенду про „українську" культуру в минувшині, змушують їх поклонятись їй і звуть свої літературні і наукові „потуги" відродженнем української культури, а „обрабатываніе малорусскаго населенія въ облюбованномъ ими направленіи имѣютъ дерзость именовать возрожденіемъ Украины".

Далі п. Сухобрусов, шпарко посилаючись на проф. В. Антоновича, заявляє, що старим українофілам і в думку не приходило признавати якусь давнішню культуру, а тепер гарячим апологетом старої укр. культури є проф. М. Грушевський. Коли вже меткий писатель згадав д. Грушевського, то сипнув цитатами і тут вже вбрехався по самі вуха. Слухайте:

„Картина прошлаго—говоритъ М. Грушевскій въ своей популярной исторіи Украины,—стоитъ передъ нами ясная и выразительная и о давней украинской культурѣ мы знаемъ уже очень много; нынѣ было бы даже смѣшно доказывать существованіе нашей культуры, можно лишь говорить о ея богатствѣ и разнообразіи".

„Кіевлянинъ" щось хоче зробити д. М. Грушевському і завжди чіпляється до цього шановного імени на Україні. Ось і п. Сухобрус накидає д. М. Гр-му слова, яких він, Грушевський, ніколи не говорив. Ні в популярній історії України, а ні в якій иншій він цього не говорив. Пан Сухобрус не знає українських справ, читати не вміє, але не соромиться — серйозно говорить, що підпору своїм „поглядам" знайшов у моїй замітці „Порожнє місце" („Укр. Х." за май ц/р.) і вичитав там вище наведену цітату, взяту мною з часописи „Ілюстрована Україна" ч. 1 з вказівкою на джерело. Очевидно п. Сух. бачив очима вказівку на джерело, але хотів чіпнути проф. Грушевського і свідомо перебрехав джерело.

Коли людина так оперує голосом з українського табору, то що їй можна ще сказати?

Весь „цимес" замітки п. Сухобруса лежить в тому, що ніби проти „произвольныхъ и горделивыхъ тезисовъ" проф. Грушевського (як видно, нічого подібного!) виступив я. І далі вже не щадить фарб, щоб змалювати мою „лютую ненависть ко всему русскому", цеб-то вказати на мою українську правовірність. І от, мовляв такий щирий українець, а не визнає української культури. „г. Сриблянскій безусловно правъ въ отрицаніи исторіи украинской литературы и таковой же культуры". А от ви, п. Сухобрус, цілком не праві, підписуючись під моїми поглядами. Перше — наша література і життє мають свою історію і таку-ж культуру. Друге — моя суб'єктивна оцінка цього не визнає лише етичної і естетичної їх вартости з сучасного погляду. Московщина те-ж не має культури

з тих часів, про які казав я що-до України. Я не визнаю і „русской культуры". Третє — центр ваги моєї замітки „Порожнє місце" зовсім не там, де його бачe п. Сухобрус, не в українському москвофільстві, а в тому, що цього москвофільства не повинно бути.

„Вѣковые завѣты и могучіе инстинкты" нашого племени, пане Сухобрус, находили свій вираз і в особі Сагайдачного, Полуботка, Богуна, митр. І. Тукальського, Виговського (під Конотопом), у Дорошенкові, в І. Мазепі, Г. Полетиці, Шевченкові, Драгоманові, Франкові, М. Грушевському. Традиція Українська йде через *ці* імена, а не через Кочубея, Іскру, Савенка і Сухобруса, так як культурна московська традиція йде не через Дуббельта і охранки. Історія народа одно, а історія ренеґатів — щось друге.

Так само моя замітка „Порожнє місце" — одно, а глаголи п. Сух. з приводу неї — щось друге. Коли п. Сух. так подобається мої погляди на укр. культуру, то чому він не приймає дальших і инших моїх висновків? Коли я не визнаю творчости за вищими класами українського народу, то це не значить, що я обнажаю „вѣковые завѣты и могучіе инстинкти своего племени", бо я бачу Савенків і Сухобрусів — і не визнаю їх творчими, бачу Іванів, Петрів — і визнаю їх за творчі елементи українського народу.

І дивно мені, як п. Сухобрус свої висновки хоче зробити з моїх посилок! Очевидно, що всі думки можна перекрутити по традиційній приказці, що й дідько посилається на св. Письмо. Для більшого торжества п. Сухобрусова рекомендую йому познайомити читачів „Кіевлянина" і з иншими моїми поглядами на річи. Їм дуже од цього полекшає, як полекшало хоч-би й од „Голосу з українського табору". І коли п. Сухобрус з'уміє не переказувати, а просто цілком передруковувати мої замітки, то це буде дійсний голос з українського табору, а не голос з яру, яким є замітка п. Сухобруса. Це те-ж треба розуміти — одно говоримо ми, українці, а друге — українські ренеґати, вроді „прихильника" моїх поглядів з „Кіевлянина".

Скільки-б ми, українці, ни критикували свої справи і погляди, од цього ні крихти не посунеться вперед справа „Кіевлянина" і ніякого гешефта тут п. Сухобрусов не зробить.

Це треба тямити...

Хіба значіннє Росії переиначується від ріжних критичних голосів москалів? Тако-ж українська справа не постраждала од того, що говорив П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов і инші, і не постраждає, що говорять теперішні критики, а навпаки: критика просвітлить де-які моменти, скрісталізує погляди, вирівняє напрямок сили і підніме коефіціент її користної для українства праці. Критика стану річей, атака на status quo є найбільшим двигачем культури і життя. Все, що є кращого, повстало з критики стану річей. Всяке нове з'явище є критика старої основи, зміна сітуації, переміщеннє сил на зручну позицію.

Де-ж тут місце для гешефту?

Чим тут можуть посолонцювати ріжні „истинно-русскіе" перекіньчики? Розмови, сумніви, уваги людей, що бачуть свій нарід над прірвою і гризуться його недолею — це щось инше, ніж брутальні репліки ріжних „добродіїв" з яру.

Нам з ними не пошляху.

II. Культ зради.

Нам не по-шляху з людьми, що такі сміливі тепер супроти українського народу... Але нам доводиться над їх становищем поміркувати.

Всяка людина розуміє по-своєму ідеал громадського життя. Ніхто з нас, я думаю, такого права — розуміти по-своєму — не може одіймати, не признавати. Одного ідеалу для всіх не було, нема і не буде. Через те ми й бачимо скрізь перісту боротьбу за такий громадський „лад", який здається кожному кращий, в межах тієї групи — державної, національної, класової і т. д. — до якої людина себе зараховує сама або її зарахувала природа.

Кожна індівідуальність бореться в межах своєї групи, яка являється базою для розвитку боротьби. Цілком ясно, що ніхто не може боротись по-за атмосферою, в якій живе, по-за грунтом, на якому стоїть. Центром, з якого розточується на всі боки енергія боротьби є та інді-

відуальність, що з неї йде джерело змагання, джерело стремління, — і очевидно, що енергія боротьби падає на околишніх людей, на найближчі обставини. Словом, група являється базою боротьби.

Метою боротьби можуть бути ріжні ідеали чи інтереси, направлені до розвитку групового життя, як основи добра для індівідуальности, але ніколи боротьба не має мети знищення тієї групи, в котрій вона відбувається. Бо ідеал знищення своєї групи суперечить природі боротьби. Очевидно, коли хтось думає вбити одну людину або й багато людей, то це належить до знищення життя: тут вже не може бути ідеалу розвитку і культури, бо смерть є смерть всьому. Такої боротьби ніхто не визнає, бо ніхто не хоче бути зарізаним, знищеним.

Отже боротьбою треба назвати вплив на волю инших людей чи енергію стихій в користному для власного життя напрямі.

Такою боротьбою наповнене завжди громадське житте.

Тенденція боротьби груп виявляється в реформуванні життя групи, в справедливому, як кому здається, поділі життєвих добр і добуванні свободи дії. Ніколи не торкається (бо це було-б абсурдом) боротьба ґрунту: суспільно-біологічної суті групи. І тільки в боротьбі національних организмів по-між собою виявляються замахи знищити суспільно-біологічну істоту иншої нації. Иноді, не завжде. Вільні нації, так звані державно-незалежні, борються між собою з грунту признаючи свою самостійність.

Коли оглянемо внутрішній склад такої нації, побачимо безліч груп з ріжними інтересами, економичними і культурними, безліч групових фізіономій, що иноді завзято змагаються між собою за такий або инший вираз культурного чи економичного обличчя усіх членів свого суспільно-біологичного типу.

Боротьба груп в середині нації досягає иноді нечуваної сили і жорстокости, але в цій боротьбі ви завжди почуєте ідеології загального добра нації. Прим., в Росії: фрази з уст чорносотенця і поступовця і революціонера чуєте однакові: добро, добро, добро народу... Читайте їхні ґазети: скрізь висловляються такі думки, що як би їх визволити од де-яких специфичних зверхніх прикмет фразеольогії і постулятів прак-

тичної політики, то не знати хто їх каже, ріжниці нема. Значить, джерела ніби однакові, але вода тече з їх не однакова. Культура, свобода, добро, величність Росії, розвиток і т. п. фіґурують там і там. Всі оперують абсолютним поняттєм самостійности „русской націи“ і ніхто не схибне з цієї точки.

Зовсім щось инше появляється там, де шанси живучости двох націй не однакові: зразу дужча нація силкується збільшити свій комплекс асиміляцією слабшої нації. В поширенні свого типу нація (чи якийсь инший біологичний гурт) вбачає зріст своєї сили, розвитку, культури, збільшеннє своєї здатности до життя. І тут вже з нутра дужчої нації слабша чує такі ідеології що змушують її до асиміляції принадою „культури“ а то і де-яких матеріяльних вигод. Справді, непереможною принадою для слабшої нації являється можливість мати більшу площу для свого пристосування до життя, більшу сферу користних для біжучого дня можливостей. Але тут і небезпека для неї — вирождення, бо слабший елемент свого вида розтопиться в більшому, вид один згине. Тут смерть слабшої нації.

Дужча нація ніколи не прикладе до себе тих ідеологій, які проповідує для слабшої: напр., чуєте часто од москалів, що мова не важна — розвиток духа насамперед, а якою мовою — байдуже; істина на всіх мовах одна, правда і наука то-же... Можна з цим тимчасом згодитись і сказати: гаразд, коли так, то заведіть у себе українську мову і школи. Москаль здвигне плечима, презирливо з сожаліннєм погляне на вас, гукне — що?! що ви кажете? вы съ ума сошли!

Добре, ви згодні, що переборщили і кажете: коли істина на всякій мові одна, то ми будемо шукати істину українською мовою. І знову москаль витріщить на вас очі: навіщо вам українська мова?! (Тут піде реклама російської крамнички): „русская литература богата, разнообразна, оригинальна, Европа говоритъ, что спасеніе для всего человѣчества придетъ изъ Россіи, гдѣ такая самобытная, великая литература. Вы можете ею даромъ пользоваться“ і т. д. без кінця з екстазом бакалейного торговця.

Словом, він не згодиться приложити своїх національних „принципів“ до себе і своєї нації, а лише „пропонує“ вам:

„Йдіть, серденько, в мій садок, попоїжте грушок", — а потім забіжить з другого боку, застукає вас на грушках, зробить ґвалт і сором. Ага, читаєте „русскую литературу, великолѣпно владѣете русскимъ языкомъ — какой же вы украинецъ? оставьте ваши фантазіи, которыя ничего кромѣ вреда не принесутъ вамъ и, если хотите, вашему хахлацкому народу"...

Можно це все зрозуміти, навіть оправдати з точки погляду „все дозволено, аби це було на користь моєму народові чи мені", цеб-то з точки святости патріотичного почуття. Боротьба за свої інтереси, кажуть, річ світова, натуральна. Ну, і хай вже буде так.

Але чи можна зрозуміти, коли таку асимиляторську тенденцію і навіть акцію виявляє член нації що до с в о є ї нації? Коли суспільство карає призирством або навіть тюрмою свого члена за перехід з однієї групи в другу своєї-ж нації, прим., Струве з „освобожденія" в націоналисти, лівого Льва Тихомирова в чорносотенці, Азефа в провокатора (до цього не хоче отверто признатись навіть група, на користь якої він провокував своїх „товаришів"), Крапоткина, Лаврова — в революціонери, то як ставиться суспільство до перехода свого члена в другу націю, де він „працює" на користь її, активно займається перетвореннєм своєї колишньої нації на иншу, підтримує замахи свої нової нації на колишню, нишпорить за слабими місцями і щербинами в покинутій хаті ослабляючи її життєві шанси?

Кваліфікує цей вчинок як найтяжчу провину і злочинство: з р а д а. Остільки ця зрада є гидке діло, що зрадником гидують навіть ті, на чію користь вона зроблена. Признають матеріяльну користь цієї зради для себе, але відмовляють всякої етичної цінности зрадникові...

Тут двох думок не буває...

Етика патріотизму дозволяє: бий мене, але не зраджуй. Культурне суспільство дозволяє своїм членам найбільшу внутрішню свободу критики громадських справ, дозволяє (навіть хвалить) цілі окремі світогляди, що направлені на користь культури нації, знищує її старі форми життя й думання, вбачаючи в цьому н е з н и щ е н н є самої себе, а новий щабель

розвитку. Очевидно, що бувають і непорозуміння: високо-патріотичні дії признаються шкодливими, але це у націй некультурних. В перспективі часу все вирівнюється.

Нація дозволяє своєму членові: бий мене, але не зраджуй.

Коли ми з цими думками підійдемо до української нації, то зустрінемо багато дивовижного.

Ще в знаменитому переяславському гукові козацької старшини „волимо під царя восточного, православного" чуємо мотив відмовлення від самостійности нашої нації. В словах „восточного" і „православного" не чути національного моменту, лише релігійно-теріторіяльний, бо коли-б тоді була вигідна або можлива спілка з византійсько-православним царем, або болгарським, то так само гукнули-б наші предки про південного чи західного православного царя. Але вже одного „під" досить, щоб з теперішнього становища дати цілком иншу назву тому гукові.

Потім пішло далі. Гетьмани, митрополити, полковники, генералітет наш офіціяльно і неофіціяльно поширювали зміст того „під" на користь московщини, хоч було і навпаки. Були рефлексії Ю. Хмельницького, Виговського, Полуботка, Дорошенка, Мазепи, навіть у Брюховецького, Самойловича, Скоропадського, Апостола і Розумовського, але коли вони були досить виразні у перших пятьох, то зовсім слабі у останніх і дедалі слабшали через гіпноз могутніх натисків з півночі і асиміляторських (з причин еґоїстичних) піддавань з середини пануючих верств українців; звязуючим моментом була спільність релігійна, що для тих часів було змістом життя — в періоді теольогичного світорозуміння, коли ще культурно-філософичні і наукові принципи життя не були загально-признані (і навіть ще не знайдені).

Друга половина XVIII ст. уже була під знаком асиміляційної пошести в українських верхах, що мала такі чудові імпульси в санкції кріпацтва і нобилітації української старшини. В початку минулого століття українські верхи вже цілком приняли чужі ідеольоґії, засліплені блиском кріпацького режима.

Але тим часом наростала реакція проти загального зрадництва верхів. Окремі голови знайшли зміст в українських естетичних елементах життя й побуту.

Почалось відродженнє нації:

Несміливе, пересякнуте позиченими ідеольоґіями, поверхове, чисто стихійно україфільство, що допровадилось до самих дверей XX віку, виділяючи з себе в ряди-годи скріталізовані національно-культурні елементи. І чим сильніша була українська національна течія, тим ставала сильнішою (свідомішою) асимиляторська.

І тепер ми стоїмо перед двома ясними фактами: українського відродження і українського... зрадництва. Ми мусимо вжити власне цих термінів, і коли перший не викликає ніякого непорозуміння, то другий... також зрозумілий. Ми не можемо казати, що у нас є асиміляторська течія, бо вона муеіла-б розвиватись на українському грунті і в національній формі Жид-асимилятор все лишається жидом. А українець — обов'язково переходить на другий бік, стає типовим перекінь-чиком.

Живучи на Україні, з українських коштів, в масі своєї національности, українець-ренеґат веде таку громадську акцію, що суперечить самій природі боротьби: ідейна база його боротьби не на Україні, а по-за Україною. Він живе і бореться на Україні, а опирається в Московщині, виходячи з предпосилок самостійности нації не української, а московської. Веде боротьбу не за те, щоб українська нація стала кращою, а за те, щоб її зовсім не було.

Цю тенденцію ми помічаємо ще в двох минулих століттях, а тепер вона виявляється вже свідомо і має не тільки своїх представників, але й ідеольоґів. Ідеольоґія їх не складна: український народ — не український, а „русскій". Тут закон і пророки нашого зрадництва.

Оскільки воно не логичне — вияснено попереду в розгляді самої природи боротьби груп по між собою і в собі, а через те не може мати иншої назви, як зрада.

Не критика свого народу во імя його розвитку, а замах знищити свій народ, робота на шкоду йому в чужому, сторонньому таборі. Це і есть зрада — те з'явище, на яке по-

клала тавро огиди вся людскість, і яке не має, здається, тепер прикладу на всьому світі.

В нашій минувшині за останні двоє століть верхи українського народу в поражаючій більшости вели анти-національну політику, направлену на знищеннє навіть імени нашого, повне викорененнє української суспільно-біологичної групи, утворивши справжній культ зради з його принципами: спільність національна українців і москалів, спільність державно-політичних, культурних і економичних інтересів, що перейшло як наслідство в українські національ-демократичні кола що уперто стоять на спільности інтересів українства і московської „поступової" інтелігенції.

Типовими представниками культу зради являються у нас панки, що ведуть перед в московській шовіністичній акції, головним чином ведучи антиукраїнську політику. Тут ми здибуємо імена, що стали популярні за останні роки: „коренной малороссъ" Анатолій Савенко, нащадок запорожця М. Родзянко, нащадок гетьмана Скоропадський, Шульгин, Неїжмак, Макогон — це все депутати од українського народу в Державній Думі, Дмитро Пихно (недавно вмер) — в Державній Раді. Ці люде недавно вславилися своїми виступами в високих законодатних палатах. Це вони виступили з клеветами на український народ, отрицаючи його національне *я*.

Це живі люде учорашнього дня, що виступають з сміливістю і безприпримірною в історії безсоромністю проти свого народу.

Занепад, до якого дійшла українська нація, являється поясненнем того факту, що ренеґати так сміливо, прилюдно з високих законодатних катедр говорять безсоромні річи, пишливо виставляючи свій неприродний „патріотизм"... Можна остовпіти від такого героїчного безстидства і цинізму: людина ні крихти не ховаючись вилазить на гору і гукає, що вона патріот не того народу, до якого належить по Божій волі, а иншого. Перекіньчики і зрадники виступають перед обличчям всього грамотного світу з маніфестацією свого зрадництва.

Українська преса одмітила виступ „представників“ українського народу як звичайних політичних російських діячів, не підкресливши того дивовижного контрасту, що українці виступають з маніфестацією знищення свого народу, потрясаючи в повітрі фальшивими вказівками на темноту українського народу, що, мовляв, сам хоче бути „русским“.

Безприміpна маніфестація українських зрадників кидається в-вічі ще й по контрастові до позиції де яких росіян. Проти заяви ренеґатів — в оборону українського народу виступили популярні депутати не українці: П. Н. Мілюков, Родічев, Дзюбинський, Керенський, Іванов, Александров, Шингарьов, Петровський, Бур'янов — поступові і правий — єпископ красноярський Никон, що виступив навіть з законодатною пропозицією про українську школу і культуру (виступаючи разом проти політичного „мазепинства“). Виступ цих не-українців б'є в-вічі страшним контрастом: фанатичними ворогами української національности заявились українці, а оборонцями її — москалі... Це страшна іронія долі, поличник нам нашої історії і культури. Ви подивіться: в Д. Думі наших активних ренеґатів 6, активних оборонців наших чужинців — 10... Це вбийчі цифри, фатальні призвіща.

Доборолась Україна
До самого краю —
Гірше ляха свої діти
Її роспинають...

Так, так... це не поетична гіпербола, це страшна реальна дійсність.

Виступ чужинців в оборону Українського народу це поличник, докір тому народові, що недорікою в 27 міліонів голов сидить по степах і хуторах України і посоловілими, дурними очима лупає на світ Божий, не вміє не то що оборонити себе, а навіть слово сказати, зойкнути з болю, що не вміє навіть умерти, а догниває... по містах, містечках, селах, хуторах, дихаючи смородом і трупною гнилизною в світ здорових людей, посилає в російську Думу своїх власних ворогів, що сидять там чорноротим кодлом і кують на його слова і думку кайдани.

Боже, який сором...

Страшно підійти до тих великодушних москалів, яким на черзі стоїть добро свого народу, що встали в оборону українства від русифікації (!), в оборону України від українців, — соромно підійти і подякувати їх за їхній гуманний вчинок. З якими очима підходити? Чи не матимуть вони право призирливо одсмикнути руку від вдячного стиску руки рабського народу, народа-холопа? Люде мають до діла з лакеями, але руки їм не подають...

І хочеться сидіти нишком заперши віддих, поки промине ганебна хвилина українського позорища...

Ця хвилина стала лишень кульмінаційною точкою, за якої активні представники українського зрадництва, ненависники того народу, на кошт якого живуть, з лона котрого вийшли. Але сама така тенденція має довгий вік і старих батьків.

В житті нашому за останні двоє століть не переривалась вона ніколи, виродившись в справжній культ зради свого народа. Ви хіба небачите навколо, як танцюють скрізь герольди зради, бігають кур'єри русифікації і вносять в усі куточки національного життя трійло зрадництва: йде проповідь самознищення, відцурання від свого народу, підлабузнюваннє до переможців і вихваляннє самозабуття. Дрібний міщанин, лакей, городський робітник, газетяр, піп, учитель, залізнодорожник, крамарь, халамидник, письменник, професор, хозяйствений мужичок — всі вони викоріняють прикмети своєї національности, калічать ту нещасну мову, якою ще уперто розмовляють міліони мужицтва — об'єкта „податних соображеній" і хижацьких спекуляцій ріжних „дѣловыхъ людей", — з лакейською прилизаністю і туподумством начіплюють на себе панські галстучки, плутаються в панській культурі, як хлопець в батькових штанях, не вміючи взяти її культурний бік; ви не бачите, хіба яка гидка кожна українська істота з її перекаліченою рускістю, з її неуцтвом, еґоізмом і непроходимою тупістю?! Селянин оре землю і олив'яними очима, непорушно як сфинкс, дивиться навколо себе; міщанин, страшний грамотний канібал, метушиться і підлизує капотню з панських тарілок

псевдо-культури і нищить, як варвар трощить все, що стоїть пам'ятником української національности...

Зрада своєму імени, зрада своїй оригінальности і достоїнству гадиною повзе і сидить скрізь, убиває свої і чужі творчі сили, пожирає духове багацтво громадянства і природи... І впину їй нема!

Нація не має творчих сил! Не має імени! Здихає, як скорпіон, що сам жалить в свій хвіст і дохне від власної отрути. Ні один зрадник ще добром не скінчив, ні один зрадник ще не став святим, ні один зрадник не був генієм! не вніс творчої вкладки в скарбницю культури!

Нація-зрадник не стала культурною нацією...

Відмовленнє від своїх національних властивостей однімає змогу творити! Одніміть у коня ноги — і він не бигатиме. Зборкайте крила у птиці — і вона не літатиме. Одріжте плавники у риби — і вона не плаватиме.

Відмовтесь від національного духа — чим будете творити? Нація без духа — не нація, а порожне місце.

Ідеал асиміляції не єсть ідеал. Анґлійський рисак не зможе зробитись вороніжським битюгом, кундель не стане хортом, гончак — борзим. З дикої груші не буде дюшеса і навпаки. З тополя білого ніхто не зробить тополя пірамідального. Один вид не може стати иншим видом.

Не забувайте, що нація єсть біологичний тип.

Хто не забував цього або просто логично йшов за голосом природи, той народ — тепер нація, у якої ніхто не посміє одняти права бути нацією. Тепер ті нації живуть і творять: руйнують, будують, розвивають науку, мистецтво, письменство — вкладають в скарбницю світової культури свій пай. Імена синів тих націй гремлять по світі, а що чути про українців. Де наші наукові винаходи, або грандіозні підприємства з области духа й чуття?

Коли маємо де що, то з письменства, але наших письменників не знають і творів їх не читають, не дивлячись на наші уперті домогання і жалібну рекламу по способу бакалейної торгівлі: без сорома вихвалюємо наш цвілий крам, а його все-таки не беруть. Вештання по-під віконню і жалібне скиглення не зрушить того, кому лишень творчість імпонує.

Але де там...

Танець навколо тельця зради вихрить поголовно всю Україну, вертячка сліпоокого обез'янства або галушництва запаморочила наш край і нема впину національній безтямности на стільки, що аж занудило порядним москалям і вони кинули з висоти законодатної трибуни слова погорди українцям, що кусають себе в хвіст, що плюнули своєму народові в-вічі.

В лакействі переборщили! Аж мусіли їм ляща дати благородні чужинці.

Зрадників зневажають навіть ті, на чію користь зраджено. Таку сатисфакцію маємо за виступ потомків гетьманів і запорожців, але чи нам од того полекшає?

До такої ганьби Україна ніколи ще не доходила: щоб зрадницьке завзяття українців мусіли уговкувать чужинці. Так хіба тільки Скоропадський, Савенко, Родзянко, Макогон, Шульгин, Неїжмак басують на чорносотенному коні зради? А ще В. Стороженко, о. Віталій (Максименко), Вергун, Веретельник і багато инших! Навколо погляньте, що роблять ваші брати, сестри, батьки: чи несвідчить їхній кожний крок, що він зроблений на шкоду українському народові, на оплюванне нашого національного *я*. А послухайте розмов наших українофилів, що свято вірують в „спільність" наших інтересів з московською „поступовою" інтелігенцією, що представниками української преси посилають людей, які нічого не мають спільного з українством? Що своїх дітей виховують ворогами українства?

Ні, цього мало — творчости нема! Найкраща прикмета для усяких характеристик. Нема науки, нема мистецтва, нема життя, нема принципів, віри. Є лишень один бог занехаяння своєї національности і культ зради, єдино помітний на Україні культ.

І що ж ви кажете про культуру? Навіщо оте базіканнє — нещире, фальшиве, рабське дурисвітство? Коли апелюєте до розумних людей, то чи можна їх одурити, а коли — до дурних, то навіщо ця комедія?

...Вихвалюванне порожніх місць.

М. Сріблянський.

Університетська молодіж Австрійської України за останніх 40 літ*).

Тим часом вплив Франка на молодіж все більшав та більшав. Молодіж не покидала його і в найтяжчі часи — і тоді, коли його не допущено до університетської катедри і коли його в наслідок консолідації народовців з москвофілами (в рр. 1896—97) обкидано грязею наруг та не допущено до посольського мандату і тоді, коли він був зневажений поляками та засуджений на голодову смерть і в лучших часах, коли жмінька людей святкувала ювілей його двацятипятилітньої літературної діяльности — краща частина молодіжи бачила в ньому усе своєго вчителя і провідника. Чув я від проф. Сімовича, тодішнього академіка, як нетерпеливо очікувала молодіж кождого нового твору Франка, як одушевлювалася його думками. На його творах зросла молода ґенерація, що надала новий зміст нашому національному життю у всіх обсягах та дуже далеко відійшла від вузкоглядности, трусливости та іґнорації недавних „Ботокудів".

А вплив його міг бути тим видатнійший, що промовляв він не тільки до розуму через научні твори, а потрясав болючими картинами, поривав та захоплював світлими в красній літературі. Кликав він до критицизму та бунту проти всяких пересудів та визиску. Коли-б ми хотіли, кількома словами схарактеризувати вплив Франка на молодіж, подати ті кличі, які він клав їй перед очи, то ті слова були би: боротьба, невтомна праця, саможертва.

І молодіж, що виросла серед відносин, які він витворив, вже не в силі була погодитися зі „старими". Та в боротьбі з ними почула молодіж потребу тіснійшої орґанізації. І її переведено і порішено оснувати студентську часопись „Молоду Україну". В січні 1900 р. появилося перше число. В програмовій статті читаємо: „Ми хочемо стати устами української молодіжи, яки-

*) Див. „Укр. Хата" № 7—8, 9.

ми би вона висказувала свої радощі, своє горе, свої молоді, святі ідеали.

Символом цих ідеалів, стягом, що під ним спішитимемо у бій, є для нас одно велике слово: Україна. Наша національна ідея — се не само питанне мови, етнографічної відрубности — це питанне політичної незалежности. Політична воля, економічна рівність та соціяльна справедливість — се прикмети нашої національної ідеї".

Загалом „Мол. Україна" опиралася на вільнодумнім та соціялістичнім світогляді. Надала такий напрям „Молодій Україні" і цілій молодіжи — як поясняє Вол. Темницький в статті „Часопись Молода Україна" (Альманах віден. Січи) — не велика, а за те інтеліґентнійша та енергічнійша група студентів. Загал не противився, бо була тоді мода на соціялістичний світогляд. Впрочім тоді щойно творилися українські партії: соціяльно-демократична та національно-демократична, тож орієнтація не була дуже легка.

Більшість читачів „Мол. України" творили ученики середних шкіл. Часопись була редагована інтересно та енергічно; упала по несповна трилітнім істнованню через сецесію.

Огляньмо життє організації віденської та черновецької в тім періоді.

Віденська „Січ" була в 90-тих роках також в більшости радикальна і протестувала проти нової ери, але меншість почала була контрагітацію. До того ще (в р. 1893) поліція розв'язала товариство за підозріннє участи його членів в яєчній демонстрації проти митрополіта Сембратовича. Вправді заходами послів скасовано розв'язаннє товариства, але вплив його підупав. Воно сповняє ролю льокальної організації, живе дружно з Словянами, навіть з кацапами (москвофілами), аж поки (в р. 1897) не зриває зносин і з одними і з другими за їх москвофільство. Опісля минув час аж до сецесії на ріжних непорозуміннях „ембріонів" з старшими і т. д. В 900-тих роках „Січ" дещо відживає та нав'язує тіснійші зносини з робітничим українським товариством „Поступ".

В Чернівцях також наступає більш інтересний час. „Союз" відважується не брати участи в обході Грільпарцера. На Буко-

вині — навіть така марна самостійність мусіла коштувати Союзам немало енергії. Виділ „Союза“ ухвалює (1891) зірвати зносини з віденською „Січю“, „бо там самі радикали“. Все таки поволі, під впливом „Народа“ та кращих одиниць доходить до того, що відновляється науковий кружок, а навіть іменується Франка та Драгоманова почесними членами. На жаль пізнійше приходить великанський занепад в товаристві, яке, по словам голови „Союза“ (з 1891 р.) має тільки ту задачу, щоби „репрезентувати молодіж руську та імпонувати другим на зверх“. Протягом 90-тих років, таких багатих в діяльність молодіжи у Львові — „Союз“ нічого не робить окрім репрезентації, значить брання участи в ріжних шопках. Товариське життє мусять піддержувати аж при помочи карт. Легковаженнє товариства членами доходить до того, що протягом одного року кільканадцять членів виступає з товариства і знов вступає. Були дві причини того: 1) Ріжниця поміж Галичанами, отже „зайдами“ а Буковинцями „автохтонами“, яких світогляди вже тоді так відбивали від себе, що трудно їм було погодитися. 2) Справа дуелів. Велика часть черновецького студентства, так українського, як німецького, румунського та польського, переняла з німецької культури найсумнійший бік — буршівство, яке кладе одинокою ціллю студента — пити, битися і ходити в „кулерах“, себ то відзнаках. Тож і „Союз“ поділився на прихильників та ворогів буршівства. В товаристві те тільки й робилося, що діскутувалося над тим, хто є „satisfaktionsunfähig“. Вкінці члени так зненавиділи своє товариство, що думали над основаннєм нової організації, щоби, як записано в протоколах „по тій гнилій колоді, з якої хісна нема, по тій рудері з кацапськими основами, з лихою славою“ не осталося й сліду. Вкінці р. 1900 виступає з товариства 15 членів, майже самі Галичане та основують нове товариство „Молода Україна“. Скоро заведено на новім хозяйстві гарну бібліотеку, справлено інвентар, засновано видавничу спілку, яка протягом двох літ істнования товариства видала кілька гарних книжок; двічи на тиждень відбувалися виклади та стягали багато слухачів з по-за товариства. Нав'язано зносини з закордонною Україною, члени „М. У.“ працювали по виділах инших товариств та вели боротьбу зі старими та взагалі з усіми.

„Союз" під впливом конкуренції і собі почав працювати. Серед того не було часу думати про дуелі та червоні шапочки, ворожий настрій між обома товариствами меншав, аж (в р. 1902) оба товариства розвязалися та злучилися у спільному товаристві „Січ". Але ріжниці в світоглядах Галичан та Буковинців були надто великі, шоби згода могла довго тревати. Вже по році нещасливого спільного пожиття Буковинці виступають окрім кількох найсвідомійших — та основують собі нове товариство з старою назвою „Союз". Пізнійше (1907) і з него відділилися теольоґи в товариство „Православну Академію", а прихильники дуелів в буршівське товариство „Запороже", якого ціль пити, бити та репрезентуватися в „кулєрах".

Товариство „Січ", зненавиджене та ізольоване як усі Галичани, більше замкнулося в собі, займається викладами в товаристві та по читальнях, драматичними виставами, якийсь час кермувало січовим (гімнастично-пожарничим) рухом на Буковині, зробило свою бібліотеку доступною для учеників та веде перед в боротьбі о катедру української історії на чернівецькім університеті.

Приходимо до періоду університетської боротьби.

Львівський університет, оснований цісарем Йосифом II в р. 1774, первісно німецький, мав ще в 60-тих роках 7 катедр українських, а одну тільки польську. Опісля його спольщено всякими тайними заходами Поляків, особливо намісника Голуховського. Навіть цісарське розпорядженнє (з. р. 1871), що допускало на львівський університет обі краєві мови, опісля обмежено в некористь української.

У перше забрала наша молодіж голос в справі університетській в р. 1867; відбула віче та вислала меморіял до міністерства.

Вже віча укр. академічної молодіжи з рр. 1880 і 1884 в Коломиї жадали українського урядования на університеті та українських викладів на всіх факультетах. Щойно 13 липня 1899 ухвалило віче у Львові при співучасти професорів та 450 українських студентів таку резолюцію: „законом застережений, а в практиці не переведений утраквізм львівського університету рішучо не вистарчає для культурних потреб

українсько-руського народу, тож українські студенти всіх висших австрійських шкіл домагаються від правительства отворення українсько-руського університету у Львові". По цім молодіж чекає і аж рівно за рік висилає нову резолюцію і новий меморіял. Знов минув рік і кілька місяців і нове віче (з 8 жовтня 1901 р.) жадає системізування рівнорядних з польськими катедр на світських факультетах, та українських екзамінаторів.

Одначе ні ті віча, ні меморіяли від товариств Академічної Громади, Наукового Товариства ім. Шевченка, Просвіти, Товариства Педагогічного — не викликали ані слова відповіди, не спонукали міністерство ані до одного кроку в тім напрямі. За те львівський університетський сенат рішився скасувати навіть заведені через „usus" права української мови. Декани перестали приймати індекси, виповнені по українськи, професори відмовляли текстів на таких індексах.

Українська молодіж була приневолена змінити безуспішний спосіб боротьби, тим більше, що в парляменті саме велася дискусія над університетами: чеським, італійським, а почасти і словінським, а про український не було ні згадки. Тому, коли сенат не позволив на віче (дня 19. падолиста 1901 р. о 12 годині в полудне), молодіж відбула перше нелеґальне віче. Там ухвалено: 1) обуреннє академічному сенатови за його дотеперішне становище в справі українського університету. 2) Обструованнє викладів 4 найбільш ворожих професорів. 3) Висилку депутації до парляменту та міністра, з домаганнєм українського університету. Ко[illegible] ректор з професорами впали в залю, виперто їх за двері. (Ст. Вол. Темницький: Сецесія з львівського університета. Альманах Січи 1908.). Та заки депутація молодіжи вернулася з Відня, молодіж вже ухвалила сецесію з львівського університета. Сталося це передовсім через те, що університетський сенат видав незвичайно дику та провокуючу Українців відозву до польської (передруковану в цілости в „Мол. Україні"), де названо українське віче „wstrętne bezprawie" та визвано польську молодіж до „stanowczej gotowości do obrony powagi i przywilejów naszej Almae matris".

І польська молодіж дійсно послухала сенату. Від тоді

проти всіх віч та демонстрацій українських боронить „polskości uniwersytetu“ узброєна буками, „цюпаґами“ і револьверами „bojówka“ польської молодіжи.

На цей крок сенату зареаґувала наша молодіж — величезною сецесією з львівського університета. Тим способом хотіла звернути увагу всіх на справу українського університету. А українська суспільність була тим незвичайно одушевлена, як нічим більше досі. У молодіжи також нечуваний запал; тодішні числа „Молодої України“ стали одним натхненим дітірамбом. „Академічну Громаду“ добровільно розвязано серед великого зворушення на час сецесії.

Роз'їхалася наша молодіж скрізь по чужині, дала початок „Українській Громаді“ в Празі, збільшила українські кольонії в Кракові та Відні. В віденській „Січі“ скріпився рух, відбувалися збори, виклади в своїм та робітничих товариствах, концерти.

По році вернулася молодіж до Львова. Прийшла вона до переконання, що університета не дасться так легко здобути та що треба до акції втягнути народні маси. І від тоді паралельно з демонстраціями молодіжи йдуть народні віча та збори по цілім краю.

В падолисті 1903 була демонстрація проти ректора, кс. Фіялка. Потім мертва тишина більше, як два роки. Відтак (в марті 1906) помимо ухвали „поважних елєментів“ на довірочних зборах, щоби до бійки не допустити, все таки спровоковані польськими студентами, українці мусіли вдатися в бійку без огляду на нерівність сил, бо czytelniak-ів, техніків та дублянчиків було около 500, а українських студентів було 75; одначе поляки мусіли уступити та заслонитися барикадами перед 20 разів меншим противником. Ранених було поляків звиш 20, а українців трех. (Гл. „За український університет“. Збірка. Львів 1909.).

В найблизшім році (1907) відповіла наша молодіж на зломанне слова з боку університетського ректора та систематичну провокацію з боку професорів — великою демонстрацією та знищеннєм університетської авлі. Поліція арештувала 116 учасників, але по переслуханю випустила їх на волю. Щойно на приказ намісника Потоцького поарештовано їх знову у Львові

і на провінції та держано в вязниці, поки вони самі не освободилися через памятний голодовий страйк.

Тоді показала молодіж незвичайну солідарність та пожертвованнє, так, що окрім компромітації польських властий та сімпатії цілої Евпропи, приніс побут в тюрмі та голодівка самій молодіжи велику моральну користь.

Відтак бували менші демонстрації, аж в 1900 році домаганнє сенату, щоб стверджено польський характер львівського університету та бльокада університетського будинку польською боївкою — довели до кровавої події з 1. липня 1910.

Великий, більш як піврічний процес 101, закінчив поки-що добу боротьби молодіжи за університет. В 1912 р. ще ніби то щось робить молодіж для університетської справи, а в дійсности справа зовсім перейшла на арену парляменту.

Але за час боротьби справа університетська посунулася дуже богато вперед: спопуляризовано її в нашій суспільности та висунено на чоло національних постулятів; доведено до того, що ніхто з чужинців, навіт поляків, не важиться вже тепер відмовляти нам права на власну святиню науки, як то бувало давнійше; вкінці через натиск на публичну опінію та правительство, зроблено справу багато близшою до здійснення.

З другого боку знов університетська боротьба спрямувала життє академічної молодіжи в зовсім инший бік, як перед тим воно йшло. Вічні наради, демонстрації та процеси відібрали час і охоту до студій. Загал молодіжи став плитший. Як констатує Назарук у згаданій хроніці — „вже сецесія принесла молодіжи повний упадок, котрого ціхою страшна балакучість в справах малої ваги і гробова мовчанка в усяких важнійших справах. Упадає такий живий колись научний рух. З „молодих“, що пішли на сецесію і сиділи на чужині, не визначився в работі в пізнійшім академічнім життю мабудь ні оден“. І ще що: не стільки мабудь через жертви, яких було не мало, як через життє в безнастанім нервовім напруженню та через звернення всієї уваги в одному напрямі виробилася апатія до всяких справ, що так ярко відбиває від оживлення молодіжи з кінця 90-тих та початку 900-тих літ. І коли ще в 1903 р.

академічна молодіж бере визначну участь в великім аґрарнім страйку східної Галичини, то опісля участь її в національних справах меншає, а коли й робиться, то без давної охоти. Хоч з другого боку, наше національне життє поплило тепер не тільки ширшим, а й глибшим руслом і не одно з того, що давнійше мусіла робити молодіж, тепер роблять вже старші, фахові люди. А житте молодіжи стало більш корпоративне, то й одиниці губляться в ньому лекше. І в тім товариськім життю, розвиненім та розгалуженім більше, як перед тим, мусить енергія молодіжи ділитися на частини. Що давнійше у Львові концентрувалося в Академічній Громаді, те сьогодні разділюється щей на „Правничий Кружок", „Академічну Поміч", „Бандуриста", „Укр Студ. Союз", його 4 секції та комісії, „Просвітний Кружок", „Основу", „Медичну Громаду" і т. д. та багато неакадемічних товариств. Одначе молодіжи тепер без порівнання більше (около півтора тисячки) і можна-б усьому забезпечити гарний розвиток, як би була давнійша охота.

Нова доба, поуніверсітетська, вже почалася. Характеристичним проявом того вважаю зорґанізованнє ще в 1908 р. „Просвітного Кружка" у Львові, отже початок систематичної просвітної роботи, а з другого боку систематичну орґанізацію самого студентства в „Українськім Студентськім Союзі". До тепер ще просвітна работа в Просв. Кружку та анальоґічних провінціональних організаціях, опирається на одиницях; та видко в них тенденцію до поширення. В сьогорічнім звіті „Просвіти" читаємо, що львина часть викладів по читальнях в цілім краю зроблена людьми „несамостійними та молодими".

Зворот молодіжи в тім напрямі випливає вже з національно-суспільних відносин останніх літ. Від 900 тих років віднови-лася в Галичині нечувана, ведена всіми польськими партіями, плянова та систематична польонізація української людности, ведена всякими можливими способами та з немалим успіхом. Вже та обставина мусіла примусити нашу молодіж до ратування того, що ще дасться, тим більше, що й економічна конкуренція чужих, більш освічених та через те більш продуктивних

робітників, відбирає хліб нашому селянству та випихає його до Америки.

В останніх часах, під грозою політичних міжнародніх відносин, видко також рух в напрямі військового образования молодіжи.

Дальший розвиток життя нашої молодіжи повинен йти всесторонно, не минаючи нічого, що потрібне для повного розвитку новочасної нації.

К. Заклинський.

ПАМЯТИ М. КОМАРОВА

(1844—1913).

Один за одним тихо і покірно зоставляють поле своєї праці і сходять „под вѣчны своды" працьовники України. Давно вже згублено рахунок великих і незмірних втрат, давно вже немає слів для переказу горя нашого і що-ж зосталось нам робить, як не занотовувати ці жертви невмолимої долі для памяти потомства. І вписуємо з тупим болем в серці ми в свій довгий помяник нове імя — Михайло Комаров.

Це один з тих, що вийшли на роботу в лихий час українського життя. Але й один з тих, що твердо і непохитно ніс свій прапор, йшов і не схибнув до останнього кроку в могилу. Один з невеличкого гурту робітників на рідній ниві — він любовно прийняв на свої плечі солідну долю потрібної праці і зробив її добросовісно, заслуживши тим вічну подяку нащадків. І дійсно, крім громадської праці в одеській „Просвіті", в О-скім Укр. Клубі, він зоставив богато праць літературних самого ріжного характеру. Він був і етнографом, і популяризатором, і бібліографом, і перекладачем, і газетним робітником.

І коли багато де-чого згубиться в загальнім морі друкованого, то такі речі, як „Словарь росийсько-український", виданний в 1893—96 рр. в 4-х солідних томах, та його бібліографичні праці („Покажчик нової української літератури" — 1883 р. „Т. Шевченко въ литературѣ и искусствѣ" — 1903 р; бібліографія видань творів Ів. Котляревського і літератури про його — 1904 р.; Покажчик літературної і музичної діяльности М. Лисенко — 1904 р.; „Українська драматургія" — 1906 р. і „Додаток" до неї — 1912 р.) зостануться на віки. Власне цими бібліографичними працями своїми він перший поклав солідну основу український бібліографії на рос. Україні. Та крім бібліографичних праць у М. Ф. є кілька гарних, популярних книжичок, котрим не швидко знайдеться щось, що би замінило їх. Популяризаторську роботу він почав ще 1874—75 р.р., видавши „Розмову про небо і землю" і „Розмову про земні сили", далі пішли книжички про Антона Головатого, про Богдана Хмельницького, про Запорожські вільности. Перекладав він праці Костомарова — його монографію „Богдан Хмельницький" та короткий начерк укр. історії, Гоголя —„Тарас Бульба", Мордовцева — „Професор Ратмиров". В 1912 р. видав збірник „Вінок Шевченкові", а перед самою смертю видав брошюру про Морачевського і його переклад Євангелія на укр. мову.

Се все та багато ще не згаданого нами свідчить, що пройшов покійник своє життє не дарма. Що приніс свою долю праці на збудованнє славного будуччого України і тим записав своє імя в історії її відродження... Нехай-же тихо відпочивається його стомленим рукам після земної праці!... Нехай буде легка земля над ним!..

Вічная память йому на землі і вічний спокій там у темній могилі...

„Підніжки“ російських лібералів.

(Лист до редакції).

Д-дій М. Сріблянський цілком слушно забрав голос в IX кн. „Укр. Хати“ з приводу нашого духового рабства. Це болячка, на яку слабують трохи не всі, навіть кращі представники української інтелігенції. Якась рабська залежність од російських ліберальних кругів позначається на всім нашім життю. Це справжнє лихо громадське і чи позбудемось ми коли небудь його — то ще невідомо. Те рабство захопило цілий наш національний организм і хто скаже, де і як шукати ліків од його?

Справа інціденту Петлюра-Саліковський, справа, що примусила д. Сріблянського таким запалом написати статтю в згаданій книжці „Укр. Хати“, дуже цікава, як покажчик іменно того українського рабства. На жаль тільки д. Сріблянський зачепивши цю справу торкнувшись того, що виникло на грунті непорозуміння між С. Петлюрою і А. Саліковським, не вичерпав до краю всього матерьялу за-для характеристики рабської псіхольогії.

Я дозволю собі зробити де-яке доповнення в цій справі, дозволю поставити кропку над „і“, чого не зробив чомусь д. Сріблянський.

Мені відомо, що лист отой п. Саліковського („На ложномъ пути“, „Укр. Жизнь“, № 4) викликав цілком природне обуріння серед де-кого з громадян-українців. Обурив він також і мене. Само собою зрозуміло, що всі ми нетерпляче чекали, коли вийде 5-та книжка „Укр. Жизни“, в якій мав дати одповідь п. Саліковському С. Петлюра. Такої одповіді ми мали право сподіватися, бо до листа п. Саліковського дано було таку примітку: „Отвѣтъ С. Петлюры на письмо А. Саликовскаго будетъ напечатанъ въ слѣдующей книжкѣ „Укр. Жизни“ (Підкреслив я. Гр. Г.). Але вийшла ота „слѣдующая“ книжка (5-та), а по ній 6 і нарешті подвійна 7—8, а „отвѣта“ того щось нема та й нема. З'являється стаття в „Маяку“ в цій справі „Приятелі чи вороги“ (ч. 20) і, нарешті, згадана д. Сріблянським бібліографична замітка в „Огнях“ п. Прохаско, що так неласкаво поставилась до С. Петлюриного писання, а одповіді д. Петлюри все нема. „Украинская Жизнь“, до редакції якої близько стоїть сам С. Петлюра, не одзначила чомусь навіть в своїому відділі „Литературная лѣтопись“ появу згаданих статей з „Маяка“ та „Огнів“, хоч статті ті безпосередно торкалися самого часопису. Одно слово, справа робить таке враження, ніби навмисне було ужито всіх заходів на те, аби приглушити цей неприємний для ліберальних кругів російських, а через це неприємний і за-для „рабів-підніжків“ у російських лібералів—українців, інцідент. І приглушили. Ніхто й пари з уст, замісць того, щоб показати належне місце русіфікаторам всякого гатунку на Україні сущим.

Але не самохіть спитати хочеться: чим навспражки поясняється мовчанка д. С. Петлюри — недодержування ним обіцянки — дати відповідь п. Саліковському? Адже він, Петлюра, не заперечить тому, що зачеплене ним питанне не єсть його особиста справа, що ця справа громадська та ще й не аби якої ваги. І мимоволі подумаєш, що і д-еві Петлюрі не чужа ота псіхологія пересічного українського інтелігента — псіхологія, яку д. Сріблянський цілком слушно кваліфікував рабською...

Непорозуміння між С. Петлюрою та А. Саліковським на грунті межинаціональних відносин росіян та українців має принціпіяльне громадське значіння, як я зазначив уже, не аби якої ваги. Яку ж позицію зайняла в цій справі наша єдина щоденна газета „Рада“? Та ніякої! Рабська псіхологія й тут виявилася. Газета промовчала, не зазначила гаразд, як вона ставиться до цієї справи: чи поділяє вона думки п. Саліковського, а чи солідарізується з С. Петлюрою. Правда, оглядач чергової книжки „Укр. Жизни“ в „Раді“ зазначив цей інцідент, додавши, що буде з цікавістю дожидати одповіді С. Петлюри, але як тієї одповіді не з'явилося, то „Рада“ на тому й здобріла — заспокоїлася. А в тім, особливо дивуватися такій операції нашої „единої“ нема чого, бо ж хто не знає, що тут страшенно люблять спокій та злагоду не тільки в межинаціональних, а й у всяких відносинах українців до російських лібералів і дуже невдоволені бувають, коли тій злагоді щось загрожує: „ай, Господи! І на-що оце чіпати, на-що сваритись?“ Такі репліки доводилось колись тут чувати.

„Найбільше українське нещастя — духове рабство перед своїми завойовниками“, каже д. Сріблянский. Свята істина! І коли б наш незабутній Кобзарь живий був тепер, то він напевне б найшов відповідне імя й сучасному українському інтелігентові, перефразувавши може своє знамените „підніжки, грязь Москви“ та приклавши його до де-яких наших керовників-творців ніби громадської думки.

Гр. Гетьманець.

P. S. A propòs, до характеристики спеціально української преси.

6-го жовтня російський що-денник „Русскія Вѣдомости“ святкував свій ювилей 50-літнього істнування. В тому святкуванню взяли участь і де-які київські українські видання, між иншим і „Рада“, вислявши з адресою депутацію до Москви. В адресі тій висловлювалось кілька ущіпливих за-для „Р. В.“ і взагалі за-для російської ліберальної преси думок за байдуже відношеннє тієї преси до українського питання і до національних справ взагалі.

Представниками од української преси вирядили таких „знавців“ українського життя і таких „працьовників“ в українській пресі як бар. Ф. Штейнгель, І. Полторацький і М. Василенко. Цей останній був разом з тим і представником од такого „уважного“ до українських справ органа, як „Кіевская Мысль“.

Не будемо торкатися того українського представництва взагалі, звернемо тільки увагу на ту пікантну комбінацію, що склалася через представництво М. П. Василенка: він з одного боку був представником од української преси, яка нарікає в своїй адресі на несправедливе відношенне до української нації російської ліберальної преси, а з другого боку той же п. Василенко репрезентував культуртрегерський на Україні орган „К. М.“ — той орган, що найбільше, може, заслуговує на ті ущипливі закиди, які виголосив з української адреси „Русским Вѣдомостям“ співробітник „К. М.“ п. Василенко.

Але-ж цікаво й те, через які такі причини склалося таке „українське“ представництво на цьому ювилейному святі? Що спричинилося до того, що далеким од українського життя і преси людям доручено репрезентувати українство на цьому святі? Тут уже не „духове рабство“ виявилось, а якесь цілковите безголовя.

Гр. Г.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Л. Пахаревський. *Оповідання.* Книжка третя. Київ, 1913 р. ст. 119, ц. 50 коп.

Третя книжка оповідань Л. Пахаревського вигідно одріжняється од своїх попередниць: тон рівніший, фарби розкладені більш натурально, зкомбіновані більш артистично, більше дійсної щирости і глибше розуміння життя. Видно, що письменник розвивається, бо оповідання останні хронологично кращі і не позбавлені художности, настрою і музики. Індівідуальність автора виступає виразніше: елегично-лірична натура, не глибока, але чутливо-сантіментальна, безвольна, перенята настроями безжизненості і вмірання, що виявляється в оповіданнях і шкодить їм зайвим сантіментализмом і утрированою старечою примиренністю і розважністю, що виглядає з деяких сторінок як нещира поза. Елемент простоти і безпосередности чути в цих оповіданнях значно краще, ніж у попередніх але повного панування його ще нема. Кращими оповіданнями в збірці нам здалися: „Горе“, „Дід знав усе“, „Читачі“, „В мовчазних покоях“ і „Дівчина (з переляканими очима)“. З приємністю можна також читати „За високими тополями“, „Діяконова дісципліна“, „В царстві комишів“, інші ж нариси в формі ліричних споминів чи поезій в прозі — слабі.

Зміст книжки — драми сірих людей і контрасти між панським і убогим життям. В усьому чути брак динамики, до якої автор підійде згодом, ставши на позицію чистого песімізму. Еволюція д. Пахаревського од лозунґу „нехай живе життя“ через „красу вмірання“ простує до активного песімізму, де йому по натурі і треба бути. Тоді наберуть його оповідання сили, динамики, натуральних фарб.

Що треба з особливою приємністю зазначити тепер гарну українську мову, цілком правильну складню і лехкість стилю у д. Пахаревського, бо цього так мало в сучасних наших письменників, особливо молодих.

М. Сріблянський.

Марія Проскурівна. *Улясі,* повість. В-во „Відродженнє". К. 913. 124 ст. 70 коп.

Я, коли гляну на цю книжечку таку чепурненьку і солідну з обличчя, то моя думка і уява так і малює собі картинку: в лютий зимовий вечір в теплій хаті, повній достатку і щастя сидить за куделею баба і росповідає малим і старшим слухачам повість своєї молодости і цілого життя. Коли-б підійшла до того гурту людина, котра знає минулі часи з книжок, котра читала чимало ріжних повістей і оповідань, то вона також буде зачарована тихим воркотом бабуні. І зачурує, зацікавить її не зміст повісти, бо то все давно відоме: красуня дівчина — багацька дочка, пройдисвіт писарь та сиротина наймит... нещасна любов дівчини до писаря і таємна мука кохання наймита. Це все здається давним-давно було записано, прочитано і призабуто. Але ось тут знову розповідається відома історія і так, що не хотячи заслухаєшся. В повісті немає ані складних інтріг, ані цікавих фактів, ані орігінальних думок. Все це не складає суті в цій повісті. А суть та в самій мові, в тій формі, в котру вкладено звичайний зміст. І дійсно мова „Улясі" нагадує мову оповідань Ганни Барвінок, Маркович із молодших Тесленка. Се криштально-чистий струмок народної мови, такий запашний, чистий, мелодійний і чаруючий. Багатство образів, їх експресивність і скульптурність часами просто дивують. І цікаво, що описуючи власне хатнє життя, автор не взяв ані жадного образа, ані жадного порівнання поза межами української хати і все-таки вийшло красиво, сильно і просто. Я не можу дозволити собі вибрати хоча одне місце з повісти, бо не знаю, котре краще і дужче — всі гарні. Наче сіру, грубу канву та вигаптовано роскішним, барвистим суто-українським орнаментом. Завдяки цьому повість до неможливого проста, а враженнє робить саме приємне, наче пробреніла музика рідного села і сколихнула красу минулого, од одного спогаду про яку стає лехше й приємніше на душі. За для цих красот бажано би було, щоби автор дарував нас й далі також часто своїми книжками, як се ми мали досі...

П. Б.

Тиміш Хмельниченко. Історична повість *О. Роговой.* З малюнками П. Холодного. Переказала *М. Запірня.* В-во „Час". Київ, 1913, ст. 191, ц. 75 коп.

Недавно ми рецензували історичну повість „При битій дорозі" і казали, що вона не має літературної вартости, але-ж розвиткові людей нема впину: нова повість перевершила недотепністю і лубочністю свою попередницю. Повість О. Рогової має представити нам постать сина Богдана Хмельницького — Тимоша. Історичних відомостей про його мало і треба тут повістяреві пуститься в мандрівку по царстві фантазій. Оповіданнє застає Тимоша, 8-літнього хлопця, в поході і складається з грубого різницького вихвалювання. Розуміється, що Тиміш незвичайно розумний, дивовижно відважний герой, лицарь, козак і т. п. Вся перша часть повісти написана остільки погано, недотепно і лубочно, що годі що казати. Напр., 8-літній хлопець Тиміш бере участь з звоюванні фортеції Кодак, на передмісті займається різаннєм жидів, але пощадив свою знайому жидівку, він знайшов її в льоху. „Змилуйся, паничу! — благала Хайка, упавши навколюшки: — Не бійся, я тобі лихого нічого не вдію — поважно одмовив козак? (ст. 34). І цей козак — 8-літній Тиміш. І що це за вояка, і що це за „поважність" в мові дитини, якій дурна фантазія втелющила шаблю в руку і примусила різати, убивати! Книжка повна таких непроходимих глупостей і шкодливого вихвалювання розбишацтва, що треба

дивуватись, як д. М. Загірня позволила собі „переказувати“ таке сміття, а в-во „Час“ — видавати. Єсть трафарети для вуличної літератури, єсть поганий лубок, але навіщо ж конкурувати з ним своєю історичною літературою. Сучасний читач, теперішня молодіж очевидно має значно вищі вимоги від літератури, ніж наші переказчики і видавці. Я хотів-би бачити українця, що дав-би своєму хлопцеві чи дівчині читати оце безобразіє, присмачене кров'ю і божевільними вчинками, приписаними Тимошеві. І мова якась кострубата, хоч доволі чиста, і характери — таке все грубо-фальшиве, що гидко читати. І це література для нашої молодіжи! Давно, які безталанні наші україно-філи-просвітителі: не можуть вибрати чогось вартнішого. Замісць такої історичної белетристики треба давати просто брошюри на історичні теми і вони будуть цікавіші і краще своє діло зроблять, ніж оця брудна балаганщина, як повість О. Рогової в переказі М. Загірної.

М. Сріблянський.

Провінціал. 1. *Газетна помилка*, жарт на 1 дію; 2. *Аматори*, жарт на 1 дію. В-во „Наш театр“. К. 914 (?) ц. 20.

Істина, що український театр потрібує свіжого, нового матеріялу стала безспорною. Нарешті се зрозуміли й ті, кому давно би не гріх було се знати і прикласти всіх можливих сил, щоби його обновити — панове керманичі театрів, а також панове драматурги. Але обновити репертуар се не значить замісто п'єс граних і переграних ставить цілком нові, котрі ще не бачили світу рампи. О, далеко не се!.. Театр був і є у всіх народів одним з найбільших і найзручніших двигачів культурного, ідейного розвитку мас. Він був і є проводирем кращих, живих і завжди свіжих ідей і своє діло робив він найлекше, бо мав засоби впливати на ширшу площу людської псіхики... Я розумію тут театр, як ідейне підприємство, а не гиндлярське... І коли театр має спільний пульс з окружнім життєм, тоді він робить свою роботу, а в инчім разі його істнованнє ні чим не оправдується. Оттакий застій і є в нашім театрі. Старші укр. драматурги вже зужиті, їх колись свіжі і цікаві п'єси стали вчарошним днем. Потрібен свіжий матеріял, матеріял, котрий би сказав і своє нове, щире і захоплююче слово. Але такого немає... На то місце де-які автори з нюхом майструють п'єси не варті й доброго слова, але вони знають, що у нас все годиться, бо немає нічого. І коли стара п'єса з її думкою основною є для нас просто — відомою річю, то нова п'єса — є банальністю. Коли п'єси старих драматургів мали десятки хиб чисто конструктивного характеру, то нові п'єси, що підробляють старі — є просто безграмотністю. Але, користуючись моментом великої потреби, ці автори майструють свої п'єси, а театр ставить не оглядаючись навіть на свою роботу... Але се тільки момент!.. його перебудемо і з храму мистецтва будуть вигнані торгівці з їх товаром...

До разряду такої братії відноситься і д. Провінціал (С. Черкасенко), „надійна“ людина, автор чого тільки хочети, чого тільки треба вам. Він все може і все робить. Ну, але у таких „майстрів на всі руки“ вже відома робота. Не кращі ж у них і п'єси. Зазначені у нас вище як раз є матеріял про який не говорять серьезно, але од котрого тільки застерігають читача — людину з мінімальним літературним смаком і вимогами... Подальше, панове, щоби після не жалувати!... І ця макулатура видана охайненькою квижечкою вид — вом під назвою „Наш театр“... Які ж робить висновки читачеві про той наш нещасний театр, коли його репрезентують такими річами?... Я їх боюсь робити.

Як. Стоколос.

Др. Степан Смаль-Стоцький. *Моя політика.* Чернівці, 1913, ст. 24.

Становище справ на Буковині остільки сумне, що аж мусіла з'явитись ця брошюра, що є разом і сповіддю знаного політика і обороною од своїх видатного українського культурника. Коли ви прочитаєте кілька чисел буковинських газет (пр. „Нова Буковина", „Православна Буковина", „Народний Голос" з одного боку і „Україну" — з другого), то побачите якусь страшну клоаку, в якій корпишиться наша буковинська суспільність, згризена, опльована, тупо-злобна і дурисвіцька. Тон життю на Буковині задає тепер посол М. Василько і К°, що кинулись у вир безоглядного гешефтярства на „народнім інтересі", крутійства і т. д. Пан Василько, перекинувшись з румуна на м о с к в о ф і л а, а потім заявивши себе русином, й досі не вміє до пуття говорити по українському, залигався в українську політику виключно через те, що треба грошей для моталижництва і вратування себе од банкроцтва; проводить в суті річи антиукраїнську політику, деморалізуючи суспільство сістемою продажности, авантюр і крутійства. Еволюцію п. Василька малює др. Смаль-Стоцький мягкими фарбами, хоч факти говорять самі за себе. Упадок „Селянської Каси" і ганебна ліквідація її справ залежить до певної міри од „наших" послів, бо Василькові треба повалити д-ра С. Стоцького, щоб стати на чолі Буковини і взяти в свої руки справу раздавання посад своїм лакеям і заможним лихварям, у яких він сидить в руках досить міцно.

Жаль бере, читаючи брошюру д. Стоцького. Вірити в народнє добро, працювати все життя біля читалень, Січей, кас, розміняти свої сили без концентрації на дрібні числені видатки — і потім сповідатись, оправдуватись, оборонятись від вулишного нападу! Така трагедія українського діяча. Це не те, що після праці і подвигу, як Цінцінат або Вашингтон, почесно перейти на хутір од громадської праці. Ні, тут доводиться доживати в горячковій агонії своїх ідеалів, своєї віри в „громадське добро", хапатись в останній час за першу-ліпшу зброю, нервово-істерично викрикувати оборонні слова, що від образи застряють в горлі і не вкладуються в літературні граціозні періоди, а иноді сліпо чіплятись за дрібничку яко „причину всіх зол", як пр. др. Стоцький майже все лихо буковинського безладдя приписує п р а в и т е л ь с т в у. До чого тут правительство, коли в самому суспільстві одна гниль, погоня за грошем, торгівля патріотизмом і т. д.?!

Зріст р е а л і з м у завжде веде до „буковинства". В цьому винуваті і провідники, ідеольоги: щоб заохотити до патріотизму, вони надять людей „матеріяльними гараздами". А патріотизм — це безкорисне чуття, що не має нічого спільного з грошем. Кріза укр. життя йде в парі з проповіддю фінансово-економичних „ідеалів". Це н а с л і д о к праці покоління наших батьків. Де замісць ідеалів панують фінансово-економичні гешефти і проповідь матеріялизму там мусить бути деморалізація, розклад, смерть.

Війну з буковинською „атмосферою" підняла нова часопись „Україна", але їй доводиться говорити про міліон мерзот, констатувати одно свинство за другим, не маючи змоги вести позитивної роботи; працювати під ударами організованого розбишацтва. Брошюра д-ра Стоцького дає ключі до зрозуміння громадського безладдя на Буковині. Але старий борець загіпнотизований рідною атмосферою: він говорить несміливо, він піднімає не всю завісу над Буковиною. Де треба громів і бурь, там замало мяхких слів і недомовлених натяків. В усякім разі за брошюрою д. Стоцького треба признати велике громадське значіння. Історик наших днів спиниться над нею, як над цікавим документом національного банкроцтва, що червоною ниткою проходе через усю історію України.

М. Сріблянський.

При каждомъ № „НИВЫ“ подписчики получатъ по одной книгѣ, всего въ годъ—— **52 КНИГИ.**

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
на 1914 годъ
(45-й годъ изданія)
на еженедѣльный иллюстрированный
ЖУРНАЛЪ
со многими приложеніями

НИВА

Гг. подписчики „НИВЫ“ получатъ въ теченіе 1914 года:

52 №№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. „НИВА“ романы, повѣсти и разсказы, критич. и популярно-научн. очерки, біографіи, обзоры дѣятельности Госуд. Думы и политич. обозрѣнія; рис. въ краск., снимки съ картинъ, рисунки, портреты и иллюстраціи современныхъ событій.

52 КНИГИ, отпечатанныя убористымъ четкимъ шрифтомъ, въ составъ которыхъ войдетъ:

12 КНИГЪ ЕЖЕМѢСЯЧНАГО журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ и ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“: романы, повѣсти, разсказы, популярно-науч. и критич. статьи современныхъ авторовъ, съ иллюстраціями и отдѣлы библіографіи, смѣси, шахматъ и шашекъ, задачъ и игр.

40 КНИГЪ „СБОРНИКА НИВЫ“ 40 КНИГЪ,

которыя подписчики получатъ полностью въ теченіе одного 1914 года, содержатъ:

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ
въ 27 КНИГАХЪ В. Г. КОРОЛЕНКО

(первое полное собраніе, въ которое войдетъ много неизданныхъ произведеній).

Короленко—самый оптимистическій писатель въ русской литературѣ. Вся творческая дѣятельность Короленко—живой призывъ во имя любви и человѣчности на путь работы, къ борьбѣ со зломъ, къ „святому сопротивленію“. Его соціально-художественная натура писателя крупныхъ линій тяготѣетъ къ народнымъ массамъ, стремится выявить ихъ сокровенную душу, ихъ религіозные запросы, вѣрованія и поэтическія представленія. Въ тѣсной преемственной связи съ религіознымъ развитъ въ произведеніяхъ Короленко этическій мотивъ, озарившій его произведенія свѣтомъ любви и гармоніи, единенія и братства.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ
въ 8 КНИГАХЪ А. Н. МАЙКОВА.

Дополняя Фета и Тютчева, Майковъ образуетъ съ ними созвѣздіе пѣвцовъ чистой поэзіи. Солнце Майкова—вѣчное солнце Эллады и Рима. Чувство античности, даръ прозрѣнія жизни древности ставятъ Майкова въ ряды міровыхъ поэтовъ. Его идиллическія стихотворенія изъ родной природы, изъ которыхъ очень многія вошли въ хрестоматіи, создали ему безсмертное имя въ родной поэзіи.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ
въ 5 КНИГАХЪ Эдмонда РОСТАНА

въ переводѣ **Т. Л. Щепкиной-Куперникъ.**

Ростанъ, авторъ „Орленка“, „Принцессы Грезы“, „Сирано де-Бержерака“, „Шантеклера“, возведенный въ „безсмертные“ Французской Академіей, извѣстенъ всему міру. Ростанъ—поэтъ-романтикъ. Его глубокія сентенціи, его нѣжные изящные сонеты, вплетенные ароматными цвѣтами въ гирлянды разговоровъ героевъ его драмъ, его грустью обвѣянныя элегіи, все это—шедевры, которые можно перечитывать безконечно, и каждый разъ открывать въ нихъ новыя и новыя красоты.

12 №№ „НОВѢЙШИХЪ МОДЪ“. До 200 столбцовъ текста и 300 модныхъ гравюръ. СЪ ПОЧТОВЫМЪ ЯЩИКОМЪ.

12 ЛИСТВЪ: до 300 рукодѣльныхъ и выпильныхъ работъ и для выжиганія и до 300 чертежей выкроекъ.

1. „ОТРЫВНОЙ ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ КАЛЕНДАРЬ“ на **1914** годъ, отпечатаный красками.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми приложеніями на годъ:

въ С.-Петербургѣ: безъ доставки — 6 р. 50 к.
съ доставкой — 7 р. 50 к.

Безъ доставки: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ Н. Печковскаго—7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ книжн. магаз. „Образованіе“—7 р. 50 к.

Съ пересылкою во всѣ мѣста Россіи. 8р.
За границу **12 р.**

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“ улица Гоголя 22

ПРИЙМАЄТСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1914 РІК

(РІК ВИДАННЯ ШОСТИЙ)

Українська Хата

літературно-критичний громадський український місячник

Завданнєм журнала „Українська Хата“ є — **по можливости повне освітлюваннє процесу ідейного, духового життя України**, беручи його під розвагу національности. **Література**, як головний виразник його, розкриваючи се життє в його основі, займе перше і найповажніше місце на сторінках журнала. „Українська Хата“, обслуговуючи інтереси української інтелігенції, буде відкликатися на всі важливіші **громадські події** українського і світового життя, а також на розвій **мистецтва** в ріжних його проявах.

Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) **художньо-литературний** (поезії нариси, малюнки, оповідання, новели, повісти, романи, драми і т. и. оригінальні і перекладні); б) **критичний** (критичні статті, литературні огляди, характеристики письменників); в) **науковий** (теорія, історія, і філософія літератури, психологія творчости та ин.); г) **публіцистичний** (статті, в которих обговорюватимуться ріжні події українського і світового життя); д) **мистецький** (статті про музику, театр, малярство, архитектуру та инше) і е) широко поставлена **бібліографія** і б) **литературна хроніка**, що занотовує всі новини українських видань.

Виходитиме журнал в кінці каждого місяця чепурними, розміром не менше 64 сторінок набору, міцно зброшурованими книжками.

Працюют в журналі кращі сили.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (в Австрію **12** корон річно і 6 корон піврічно; в **Америку: 3 1/2** доляра на рік і **1 1/2** дол.-піврічно) **півроку 2 руб. 50 коп., 1/4 року-1 р. 25 коп. окрема книжка 35 коп.** (з перес. **40** коп.).

Передплата на журнал „Українська Хата“ приймається:

В головній конторі редакції журнала — Київ, Ділова, 4;
в книгарні „Л.-Н. Вістника“ — Фундуклеєвська, 12;
в крамниці „Час“ — В.-Володимірська, 53;
в Харькові: „Українська Книгарня“ — Петровський проул. 18.
в Петербурзі: Пет. Стор. Б-Проспект, д. № 1 „Українська Книгарня“.
в Полтаві: „Українська Книгарня“, Петровська пл.;
в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера та „Укр. книг.“ Поліцейська 36;
в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“;
в Одесі: „Українська Книгарня“, „Діло“, Преображенська, 11— та по всіх кращих книгарнях г. Київа.
За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок, ч. 10;
в Станіславові: в „Народнім Базарі“; ул. Собіського.
в Чернівцях: Равх і Лебединський, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

ДЛЯ НАШИХ ПЕРЕПЛАТН.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки (1909—1913) продаються в конторі журнала по 2 карб. 50 коп. кожний з пересилкою.

Книгарні за продаж книжок журнала мають 30% опусту.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журнала: **Київ, Ділова, 4.**

Ціна *35* коп.
з пересилкою *40* коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі“, Хрещатик 40.

Українська хата

Листопад

Київ—1913

Зміст № 11:

Ольга Кобилянська. За ситуаціями (повість) 649
Гр. Чупринка. Veto! (поезія) 665
Хв. Новицький. До дівчини (поезія) . . . . . „
А. Кудрицька. Мрія 666
Ол. Неприцький-Грановський. Раз у вечір ясний (поезія) 667
Павло Богацький. Осінний цвіт (психологічні арабески) 668
Марійка Донцов. Були колись і в нас (поезія) 682
М. Сріблянський. Іван Котляревський 683
Сава Крилач. Сіри тумани (поезія) 690
М. Євшан. Літературні замітки (Найновійша лірика галицької України) 691
Д. Д-в. Як не повинно інформувати про нас Європу 701
М. Євшан. Листи з Галичини. IV. Історія одної пощочини і її моралЬ. 706
Лист до редакції. 715
Бібліографія. 716
Літературна хроніка. 719
Оголошення.

Хто заплатить 4 карб. до 1-го січня 1914 р. той одержить в додаток великий юбілейний портрет ІВАНА ФРАНКА.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1914 РІК

(умови передплати див. останню сторін.)

Хто з **нових передплатників** внесе передплату на новий (1914) рік до 1 січня, той одержить дарма: **три числа** (№№ 10, 11 і 12) журнала **за р. 1913**, де друкується повість Ольги Кобилянської—„За ситуаціями“ і **юбілейний портрет Івана Франка.**

При зміні адреси просимо зазначати свою **стару адресу** і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки **при оплаті** листів завчасу. Доплатних листів редакція не приймає.

ЗА СИТУАЦІЯМИ*).

Повість Ольги Кобилянської.

Тому нехай хоч вона сей авторітет обдурить, з ним поакторує; хоч їй не до того і вона не любить поверховностями бавитись. Вона о його ласку не стоїть. Вона чисто з якогось... (ні! не замилування до науки!) а чогось иншого, ходить на університет. Іспити на хліб в неї є в кишені инші. Вона т а к лиш ходить. Аби не тратити часу, що остається їй, по-за заняттєм музикою, і аби сяк-так доповнити образованнє.

— „Так“ — повторила все ще твердим, але потрохи вже зниженим голосом.

— „Так“ — повторив і професор. В якій ґубернії, чи місті, перебувала вона, коли вільно спитати? Він також їздив в Росію і перебував там довший час. Він також там багато де-чого гарного, величавого, нового, цікавого бачив і навчився. Признає, що вони, українці, в культурі де-де не доросли москалям і багато де-чого иншого признає. Але й о г о то цілком не спиняє бути щирим і добрим українцем. Давно він також клонився до русофільства. Давно, давно, як був ще слухачем иншого факультету. Одначе, відтак, покинувши той факультет і перейшовши на инший, „робив великі студії“, заглянув в живе життє і став иншої гадки. І тої, своєї неконсеквенції — він цілком не соромиться. Чого-ж би? Нехай соромляться ті, що крадуть, ошукують, орудують неправдою, обманюють і т. п., але помилки якоїнебудь в життю і спростування її — ніхто не повинен соромиться. А люди науки, то борони Боже!

Сказав...

Чисто по панськи і професорськи. Спокійно, з інтонацією, що застерігає собі заздалегідь опозицію від „неучених“, а надто учениці...

Чи вона його розуміє?

---

*) Див. »Укр. Хата«, кн. 10.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

Так. Вона то все розуміє. Але вона майже до крови перенята російщиною. Вона піде навіть далі, вона се не таїть, вона не любить фарисейства. Вона собі сама вибірає націю, без впливу кого-небудь, се-б то „єдиномишлєніків", або инших впливових сил. Вона прилучиться явно до Росіян — і кінець. Що найменше, се не буде безхарактерне поступованнє, бо не буде продажею за гроші, яку закидують їм українці-жарґоністи. Вона, по-просту, не хоче належати до тої інертної, некультурної, темної маси (називаючи себе з недавна українською), котра плаче, жебрає, сперечається, лається простими вульґарними словами, і не вміє піднімати голову як треба; не вміє давати з свого лона геройські жертви. Одним словом, котра останеться чи не на все — м і щ а н к о ю.

Стать великого пана і професора слухала, йшла рівно, ритмічною ходою коло неї, неначе її цілком коло неї не було, а коли скінчила, її голос спитав:

— „То все по вас не значно. Ви українка з роду?"

— „Аґлая-Феліцітас. Чи т а к вас звуть?"

— „Аґлая-Феліцітас", — повторила вона.

— „Отже для українського елементу нема в вас місця? — спитав професор і похилився потрохи до дівчини.

— „Цього я не кажу"... — хтіла Аґлая-Феліцітас відповісти. Однак вже не було коли. Він, великий пан і професор, задержався раптом в ході і — уклонився. Уклонився, знявши бриль так спокійно і коректно, що жадна бонтонність не мала-би нічого проти того уклону до закинення.

— „Тут, пані, наші дороги росходяться", — сказав голосом, мов тими словами станув нараз перед авдіторією — і вона станула йому в дорозі. — „Я в о т с і й улиці мешкаю... а ви?...

Дівчина показала в другий бік.

Він пішов.

Дівчина осталася сама на дорозі з відповідю недоказаною на устах, з почуттєм упокорення і гнітучого засоромлення. Стояла через хвильку і під час того ніби виростала. Поволі почали її уста викривлятися. Відтак потрясла головою. Так їй треба було, так їй треба було!.. Була така

невдоволена з себе в тій хвилі, що сама не завважила, що ступала так поволі вперед, неначе її ноги відмовляли службу і вона туй-туй мала-б зсунутися до землі...

Підняла голову і зморщила чоло. По-що їй було слухати і йти з ним? Він професор, а вона слухачка. До чого було їй про свої сімпатиї і антипатиї говорити? Своє нутро виявляти? Про Росіян. А коли вже виявляла, то по-що все? Вульгарність! О, Аґлая Модеста! ти сама справедлива, не фальшована українка (батько, мати — українці...), сама тота, котрих перед ним ганила! О, говірка, говірка, ти тричі проклята! Мимоволі, майже несвідомо, хапається Аґлая-Феліцітас за серце. Її так погано в серцю, так подвійно!..

І неначе напилася отруйного напитку, дівчина опускає на хвилину голову вниз, зітхає і питає в нутрі:

— „Андрію, чи так воно?“..

* *
*

Аґлая-Феліцітас приходить від тепер на відчити „великого пана“ і професора рідше і уникає хвиль, в котрих муеіла-би йому дивитись в очі. В залю вона входить з несвідомим собі виразом задуми в лицю, з очима в діл спущеними, завішує спокійно свої річі коло річей других і, не поглянувши ні на кого, сідає на лавку. Коло кого — їй все одно. Чи товариш се, чи товаришка — їй байдуже. Їй щоби лише усісти і слухати, як він, професор, читає і поясняє, або питає. Худа, чорно одягнена, з своїм блідавим лицем і повагою в виразі — вона, як сказано, сильно впливає на молодіж. Сидить, слідить за словами професора, стенографує іноді, а крім того нічим більше не активна. Від часу до часу силує її щось підняти голову з над зошиту, або книжки. Коли се зробить, питаючи очима, котрих білки аж синіють з білости — чого — кому од неї треба? Тоді „великий пан“ і професор опускає свої очі. На його поважнім обличчю ніби лехка тінь розливається і губиться тутже назад. По разови, коли-ж один з її сусідів або „єдиномишлеників“ заговорить до неї по-руськи, вона опереться на оба лікті, зплітає пальці, мов до молитви, підсуває їх під свою бородку — і не обзивається. Погляне на нього зі зморщеним

чолом боком — і то все. Немає охоти відповідати. Нехайби їй дано супокій. Її вже тепер то цілком не займало. Вона думає про що инше. Цілком, цілком про що инше, ніж кому уявляється. Її гадки далеко!

— — — — — — — — — — — — — —

Музикальні вправи грає Аґлая-Феліцітас з захватом. З тим самим захватом і пильністю бігає по лєкціях і заробляє гроші. Одну з артистичних стіпендій їй обіцяно, але скорше як за рік вона її не одерже. Вона виплачується ще кому иншому. І той инший ще її потрібує. В-дома вона відтягається від хатньої роботи, бо туди ніхто не заходить такий, щоби її займав. Нехай порається з нею мати, а в неї на таке нема часу. В дома їй все байдуже, а найгірше через те, що не може діждатися в родичів кращого інструменту. Старий розбитий разить її слух до розпуки і виганяє з хати. Андрія нема, в котрого шукала-б захисту від інструмента, а там і суперечок иншої дісгармонії, то-ж шукає вдоволення по-за домом. Раз в тих, де подає лєкції, далі в університеті, а там... ще дальше заходить аж на німецьке передмістє, де має одну замужну родичку-подругу. З матір'ю тої родички вона, що правда, не дуже годиться, але що муж її (своячки) мудрий і образований чоловік, і від їх мешкання недалеко до ліса, вона через те любить туди забігати і з родичкою по щирости гомоніти. Тут вони про ріжне розмовляють. Молода дівчина розкриває перед родичкою, панею Іванною К., серце, оповідає про своє життє, заняттє, почуваннє, а пані Іванна — про своє.

* *
*

Як було сказано, Аґлая-Феліцітас ходить на університет, слухає історію в професора Чорная, слухає дальше фільософію, бере ґіґієну і французське, яко головний предмет. По-російськи вправляється з невідомої нікому причини в школі Берліоца. На українське-ж зазирає лиш від часу до часу. З „цікавости", мимоходом, бо і чому-ж ні? За що її один молодий русофіл, що любить консеквентно коло неї сідати, від часу до часу дратує питаннєм:

— „Аґлая-Феліцітас, не вибрали там ще часом українські сепаратисти на свій престол якого князя? Ви потрохи зачинаєте ними цікавитись"...

— „Ще ні," — відповідає дівчина зі спокоєм, з котрого нічого не розбереш. Одначе хвилину пізнійше, поглянувши на нього через плечі, майже дотикаючи його своїми очима дадає: — „То нічого не вадить". — Впрочім все то... ні одно, ані друге не шкодить їй бути „приклонницею великої Росії". Захоплюватися її прегарною літературою і любити всю велич, всю будучность того кольоса, котрий будь що будь, чим раз більше з помеж політичного і культурного руху великих народів зростає, грозить і виблискує.

*
* *

На викладах професор Чорнай трактує, викладає гарно. Старається, щоби всі слухачі і слухачки розуміли його докладно, а „великий пан" так десь тоді ховається, неначе-б і не був ніколи в нім. Українець теж мовчить, і ніхто-б і не сподівався по його гарній, німецькій мові, котрою викладає, що все те не вадить йому бути гарним і щирим українцем.

Одного разу вимовила одна студентка якесь слово не так, як треба, що вийшло в реченю комічно. Один збиточний академик підхопив те слово в курс між товариші, що сиділи глибше в залі і що хвилі зачувалося воно, то в одних, то в других устах з придавленим пирсканєм сміху. Кілька разів спинявся погляд професора вигрибущо на Аґлаі-Феліцітас. Чи була в о н а тією, що помилилася в виразі?..

Аґлая-Феліцітас чула хто вимовив слово. Їй було жаль тієї дівчини, але сталося. Та, що провинилась, змішалася чимало, а вона не менше. Академик-же був непогамовний.

*
* *

Слідуючої днини сиділи знов всі в означеній залі і ждали. Професор надійшов. Поважний, строгий „професор" від голови до ніг. „П а н а" не було слідно. Українця — також ні. Раз і другий помайнув погляд по Аґлаї-Феліцітас, немо

хтів сказати: „нині не буде ніхто ні з тебе, ні з другої знущатися. *Я* тут.“ Викладав пригарно. Раз один... кинув знов хтось, мов камінем вчорашне слово... і вмовк. Професор скінчив речення і не діткнувшися свого капелюха, зійшов нараз з катедри, і не сказавши нікому ні слова — вийшов.

Студенти ждали. Наколи він не вертав, вийшов збиточник за ним. Тут зчудувався. Професор проходжувався по коритари між тим коли слухачі ждали.

Чи він не поверне більше в залю?

Ні.

Н і?

Ні.

Мовчки, розійшлися всі.

*
* *

Сьогодня був знов й о г о виклад. Він прийшов гарний, молодий (в нього волосся пишне, гарне, буйне). Нараз в посередині викладу урвав.

— „Не мав хто фіолетового олівця?“..

Ні, припадково ніхто не мав. (Аглая-Феліцітас саме писала). Вона мала. Зарумянившись, подала йому. Їх погляди стрітилися і сховалися. Вона його боїться. Котрого з них?.. професора, великого пана, чи українця?..

А однакож їй в де-яких хвилях і д о б р е тут.

Її сусід, „єдиномишленик“, приятель Андрія, і одинокий, що ще її займає, поїхав на довше в Росію і мовчить. Він в батька і матері про неї вже старався. Їй то мило, але вона за жадного не піде.

*
* *

Сьогодня Аглая-Феліцітас пішла знова на семинар. Се було в посередині мая. Все зеленіло, одначе небо потрохи хмарилося. Коли вона вступила в залю, та була порожня; і вона не надумуючись, отворила якусь книжку, що її часто з собою носила — і почала читати. Се було діло одного німця про „науку гармоній“. Читаючи, вона від часу до часу надслухувала, чи не зближаєсь хто до залі, бо хтіла ще

де-які нотатки з книжки поробити, котра не була її власністю, а вижичена.

Кілько хвиль ждала і надслухувала. Не приходив ще ніхто з слухачів.

Ні, не було нікого. Потрохи боязко, оглядаєся вона по залі, однак лиш через кілька хвиль. Опісля розкладає книжку, витягає зошит і починає де-що вписувати з неї. Округ неї тихо... ніякий звук не доходить... Тут нині добре писати. Якось аж святочно спокійно. Нехай-би ще хоч так скоро ніхто не приходив. Нині вона й так разстроєна. Нині річниця смерти Андрія. Він мріяв більше ніж вона про якусь велику і блескучу будучність в неї! про якийсь артизм. Тим часом вона така звичайна, „неука", а передовсім вона все ще тиняється по старих улицях, бореся в дома о кожну дрібницю, що їй потрібно в звичайнім життю, вичікує, числить дні, доки не попадеся їй обіцяна стипендія, котра дала-б можливість виїхати до консерваторії і працювати над тим, до чого її тягне, і чим вона дише і що, вона се чує, заповнить порожнечу її душі. В о н а все ще та сама Аґлая-Феліцітас, котру він так любив. Незмінена ні в чім.

Вона опускає нараз на навхрест зложені руки — головку, затулює очі і віддаєся думкам про його і себе. Бачить його і бачить себе. Його обличчє чомусь не годна вже довго перед душою держати. Чомусь воно розпливаєся, мішаєся з иншими знайомими рисами, а між ті його, і ті д р у г і риси — втискаєсь її чорна голова з підстриженими кучерями і її постать... висока. А може і не така висока, як через худість видаєся. Така худа, що певно, коли йде скоро, видно обриси всеї її постаті.

— „Ти від мене сухіт ще наберешся", — говорив нераз до неї Андрій, коли вона сиділа коло нього, і вони тут і там цілувалися. — „Стережись, бо сухоти заразливі"...

— „Як в кого диспозиція до них, Андрійко", — відповідала усміхаючись своїм милим усміхом і підсувала, мов на злість йому, наново свої уста до поцілунку. — „Як в кого диспозиція. За мене не бійся".

Відтак він помер, а вона осталася. Ніхто ні на хвильку не огрів її душу від того часу — досі. Ніким вона не годна

зайнятися. І не хоче. Ніхто її не розуміє так, як він розумів. Ні чиїх пестощів вона не бажає, борони, борони Боже! і не наче-б хтось приступав вже до неї в тім намірі, Аґлая-Феліцітас прокидаєсь і витріщає очі. Одначе вона лише сама одна в посеред залі. В залі так тихо... годинник не голосно тикає, заля висока, повна мовчання... Вона підпирає голову в руки і тоне в думках. Їй привиджаєсь хата її родичів, з котрої вийшла. Там знов одно хворе на фамілійну хворобу. От так. При тій думці підіймає голову, опускає її вниз, а її уста кривляться з болю. Вона згадує свою помершу сестру і щось мов стягає їй коло уст, спускаєся чим раз низше до горла, аж до грудей.

Аґлая-Феліцітас бореться, а остаточно перестає боротися — плаче. Ще-б лише не доставало, щоб і вона на ту фамілійну хворобу занедужала. В хаті вже тож всі до того звикли, що від часу до часу якесь одно мусить відлежати, що вже ніхто собі з того нічого не робить. Правду кажучи, в суті річей, і їй то все байдуже; що їй, примірно, вже тепер по здоровлю? Чи вона має з нього що? Коло уст здрігається, грають нерви, хоч вона панує над ними, але сльози таки капають...

Нараз хтось зближаєсь до дверей. Прямує молодечим кроком до них. Вона злякалася, намогаєся упоратися з слізьми на лицю, одначе заким встигла се зробити — хтось з надвору шарпнув за клямку і професор Чорнай появився на порозі. Блискавкою облетів його погляд залю. Вона була порожня. Порожня і пуста аж до тої лавки, де сиділа тепер, мов закамяніла з переляку, молода Аґлая-Феліцітас.

Не вагаючися професор немногими кроками опинився коло дівчини. І не доста того. Він сів коло неї і через хвилину дивився мовчки на неї. Одна сльоза ще тремтіла в неї на чорних віях.

— „Ви плакали, Аґлая-Феліцітас," — обізвався спокійним, добрим голосом — „а я перешкодив вам... простіть. Я не міг чогось подібного сподіватися, як і не думав, що заля досі ще не заповнена, хоч четверта вже минула". — Говорячи, він не спускав з неї ока. — „Чому ви сумні, Аґлая-Феліцітас? Чи вам сталась яка кривда?"

Дівчина сиділа вже спокійно і рівно. Риси свого лиця мала вона так в своїй владі, що хіба одна сльоза могла йому зрадити її плач, але впрочім ніщо инше.

Що могла вона йому відповісти? Правду? Може розяснити, як одно сумне з другим вязалося і путало їй життє? То не могла вчинити.

— „Сьогодня річниця смерти мого нареченого“, — відповіла і відвернула дрібку свого лиця від нього.

— „Ви були заручені? О... о!“ — сказав з протягом. — „Се сумно. Але не віддавайтесь жалю. Проти таких ударів ми є всі немічні. Ви ще такі молоді,“ — говорив осторожним голосом. — „Вам ще житте не одно гарне подасть“, — докінчив тепло, коли вона похитала головою.

— „Вірте. А, між иншим, і одно питанне, пані,“ — додав живо. Неначе-б хтів то, що говорив, направити або затерти. — „Ви-б не приняли місце вчительки при одній з тутейших шкіл?.. Як-би бажали... я-б міг вам бути помічний в осягненню такої посади“.

Вона видивилася з зачудованнем на нього. Що за думка?.. а впрочім... (їй блиснула нараз одна думка) хто говорив отсе до неї — професор... „великий пан“, чи українець? Коли він до неї зближався, вона мае почутте, неначе-б до неї зближалася якась влада, від котрої прийдеться їй терпіти... Вона його боїться. Професора вона обов'язана слухать, „великого пана“ — нє, бо такі бавляться з дівчатами, пускають їх в труби, як чула не раз... а українця вона ігнорує.

— „Я, що правда, маю іспита на вчительку“, — відповіла, поглянувши з боку на нього, — „але, по щирости кажучи, я не терплю учительський стан, яко фах. Не терплю взагалі жаден фах, що вяже“. — Вона усміхнулася і потрясла головою, що аж її волоссє коло шиї похиталося. Чи він розумів се? Так, він се розумів в ній — Аглаї-Феліцітас.

— „Ви маєте слушність“, — сказав спокійно і мов якось тепло. — „Перебравши раз посаду (але я мав на думці кожду посаду), людина тоді є н е звязана, але привязана. Стаєся функцією — не людиною. А вам ще час до того, як що не мусите... Ні, Аглая-Феліцітас, — поправився, — вас шкода на функцію“.

Відтак спитав:

— „Ви не є одна з тих, що аґітують за жіночим рухом, в широкім змислі, котрий витворює з жінки робітницю горожанку краю!“

Дівчина глянула на професора, усміхнулась мило, потрясла, як передше, головою і відповіла впрост.

— „Нє. Я не багато з того розумію. І то мене цілком не займає“. —Інтонація голосу чисто дитяча. Професор також усміхнувся.

— „Справді нє?..

— „Ні, пане професоре! в дома в нас таким не займаються... в нас дома цілком инакше, взагалі, як де инде. А по за домом — я не знаю. Я справді з того не багато розумію“. — А за хвилину задуми додала:

— „Хіба ми не вчимось на те, щоби мати свій кусень хліба? Адже-ж не кожда може віддатися. Мій батько каже: — не кождий мужчина хоче собі камінь на шию брати. Чи не так?“

Професор усміхнувся. — „Ні, не так, Аґлая-Феліцітас,“ — відповів, не відриваючись поглядом від неї — голосом, що був такий впевняючий в сі хвилі, що мішав її. — „Не так. Спочатку, правда; рух жіночий пішов з того, щоб дати жінці хліб в руки, і вона не була полишена виключно на удержуваннє чоловіком — через подружжє. Се буде вам, впрочім, відомо, бо рух жіночий старший, як ви. Але відтак, чи радше сказати тепер, Аґлая-Феліцітас, тепер той рух, набравши кольосальні розміри, хоч може і несвідомо, йде проти рассив жінки і проти виховуючої вузини родини. Жінку втягаєся тепер в оборот матеріялізму. Її індівідуальність, що є в ній її власністю — відберається їй тим. Все на ній починаєся тепер обчислюватися. Т. є., треба доконче до того допровадити, щоб її ґенераційний чин уважався за господарський, се-б то, економичний чин. Се такі жорстокі слова, правда! Одначе лишім то, Аґлая Модеста... додав між тим коли на його щоках виступив нагло лехкий румянець. — „До таких, як ви, се не може відноситися. Але так говорить час, а не лиш учитель національної науки. А я лиш так, мимоходом доторкаюся

того," — додав майже гірко-болюче. Тепер нічого не має вартости по собі, все мусить бути рівновартнє. Тепер є рух жіночий фальшиво з'орієнтований, він скріпляє струю, що є не лиш ворожа для жінок, але і для людскости взагалі. І коли змисл боротьби є той, щоби людина стала назад мірилом всіх річей, то треба нам иншого фронту і инших установ. В подружжі і родині, не в любови і в заводі, чи там „фаху" — лежить наш звязок з найглибшими інтересами людскости. Тепер треба зброїтись до боротьби, котра очевидно виразно разпочинається між родиною а правительством, між пристосованнєм а рассою, між упаданнєм а хованнєм... Так стоїть справа з жіночим рухом, Аглая-Феліцітас, взагалі, про котрий ви, а може і другі мало або і нічого не знаєте. І такий оборот мусить він взяти, мусить дійти до того. Але гов!.." — додав нараз, немов спіймав себе на лихім вчинку. — „Я, як бачу, традую вам, хоч може і цілком не пожадане, традую з якогось обсягу, що цілком не входить в мій фах, а вас не обходить, а ви з ввічливости і обовязку слухаєте професора. Простіть, Аґлая-Феліцітас!.. Одначе... як то? — додав оглядаючися з зачудованнєм, — немає ще нікого з слухачів? Вже пята доходить. Здаєся, сьогодня вже ніхто не прийде".

Він відгорнув своє чорне, густе волосся з чола і обернув живо голову до дверей. До них зближавсь хтось в тій хвилі. Зближалися живо кроки і заким встиг він дійти до катедри — відчинилися двері і увійшло кількох студентів, між ними один жонатий, що, побачивши Аґлаю-Феліцітас, сів з поспіхом коло неї, а за ним панна І., старша вже слухачка, що, як було загально звістно, любилася в професорі вже довший час, хоча він не причинявся ні найменшою акцією з своєї сторони до розвою того чуття. Він традував як звичайно, а Аґлая-Феліцітас дивилася нього і не вважаючи на його гарний виклад — важила в думках: „професор, „великий пан", українець"...

Коли професор по укінченю свого викладу опускав залю і минав в кориторі по при дівчину, він її не завважив.

„Великий пан“, — ніби заговорило, защеміло уражено щось в дівочій душі. „Великий пан“... і притиснувши свою книжку до себе, погнала своїм, потрохи хитаючимся ходом, вперед...

* * *

Аґлая-Феліцітас прийшла знов на виклади професора Чорная. Слухачів було чимало, і вона всілась на одну з лавок. Відтак увійшов і професор. Як що лиш побачив дівчину, він усів живо коло неї. З другої сторони коло неї сидів вже жонатий слухач. Ледви що усівся професор, з'явилася негарна поклонниця його. Напудрована білим пудром, в своїм темнім лицю вона майже вражала своєю бридкістю. Професор вийшов на хвилю з лавки, зробивши їй чемно між собою і молодою дівчиною місце. Опісля з супокоєм, неначе не було найменшої перерви в його традованню, говорив далі. Говорив, як звичайно, цікаво, оживлено про готицький стиль і будову, поясняючи свої виклади тут і там цікавими ілюстраціями і т. п. Нараз пересунулася струя сонця на голову Аґлаї-Феліцітас. Чи завважив се хто?

Здається ніхто.

Він один завважив се. Він нараз встав (а руки у його були гарні і повні елястичности) і сказав:

— „Тут така спека. Перейдім в третю лавку!“

І сказавши се, він зробив як сказав, — вижидаючи, щоб і другі послідували за його приміром. Слухняно, мов дитина, але наскрізь поважна, піднялася Аґлая-Феліцітас і стояла вижидаючи. Її погляд ходив через хвилю від професора до негарної слухачки. Чи не піде й вона за ним? Одначе слухачка не рухалася з місця, хто инший — також ні, всі сиділи. Лишаючи жонатого слухача, примкнувшися до половини, перебігли вигрибущо чигаючи по гарнім мужчині в третій лавці і Аґлаї-Феліцітас. Жадне з останніх не завважило се. Її погляд полетів до його, що вже сидів в лавці, і він схопив його. Він усміхнувся. Одначе в тій хвилі пригадався дівчині чомусь її молодий знайомий русофіл, приятель Андрія, котрого вважала вона і за свого приятеля. Він

виїхав на довше в Росію і уперто мовчав. Вона писала вже кілька неділь тому до нього лист, а він зоставив її без відповіді. А гарну медалю з часу Марії Терезії, котру післала йому (бо займався збиранням медалів ріжних часів) мабудь там не дістав...

* *
*

Знов семинар в професора Чорная. Знов він застав Аглаю-Феліцітас на часок саму. Вона сиділа і читала свою книжку „Наука гармонії Р. Туільля“, бажаючи тим заспокоїться. З дому вийшла сильно зворушена. Їй треба було як найскорше якихось нових нот до вправ, а мати відказала, вимовляючись, що „скоро спродасть овочі з саду (що мало наступити пізніше), то по „обрахунку“ може „купить“.

Огірчена тою відповідю дівчина всунула улюблену книжку під паху і пішла скорше на університет, де пануючий спокій приносив їй звичайно полехкість. Професор Чорнай привитавшись, спитав, щó вона читає. Вона сказала, назвавши заголовок діла. Професор зчудувався.

— „Се мабудь трудна річ“, — відповів він і приступив по тім до вікна. Заглянувши в нього мимоходом, він спитав: — „Чи справді ви-б не приняли тут посаду вчительки, Аглая-Феліцітас?“

— „Ні. Я-ж до консерваторії у В. приготовляюся“, — „А туди воліла-б я нині, чім завтра дістатися. Мені-ж тут так дуже все обридло і таке все байдуже. Я давлюся тепер сею атмосферою. Я не хочу — і не можу“...

— „Чому так?“ — спитав професор, настороживши уха.

— „Або я тому винна? Так складається“...

І висказавши останнє слово, вона нараз відсунула бурхливо книжку від себе і піднялася. Він поглянув з переляком на неї. Чого-ж гнівалася? А вона станула струнка з піднятою головою і гляділа, неначе в залі не було нікого, на двері. Він підхопив її погляд і його чоло зморщилося. Вижидала кого? З студентів когось? Того жонатого? (Чи знала взагалі, що він жонатий?) Він любив баламутити дівчатам голови!

Не знав. За дверьми зачувся вже рух і ось-ось мали вони відчинитися. Ще раз промайнув його погляд по ній. Її худість, що зраджувалася в прилягаючій до статі чорній старанній одіжі, до того якесь щось в виразі її уст і очей, болюче ніби, а заразом погордливе вплинуло якось чудно в тій хвилі на нього. Він вступив на катедру забераючися тут зараз до якихось писань, а мов на приказ відчинилися двері широко і громадкою увійшли слухачі і слухачки. Дівчина усіла.

Слухачів зібралося багато і професор читав і пояснив. В малій павзі поставив один з студентів питаннє: чи підчас зелених святок не урядить він, професор, з студентами яку прогулку. Може на огляданнє якого історичного монастиря? То було-б цікаво! Але професор поки що про се не знав. Негарна поклонниця назвала одну місцевість, додавши, що „може-б туди"...

Знаний вже збиточник-академік (найстаршій від всіх), що любив відзначатися свобідною бесідою і дотепами, обізвався до дівчини:

— „Ви бажали-б т у д и, бо... гадаєте я з вами оженюся там?"...

Його сусіди розреготалися; сама студентка відповіла їдко, а він додав ще кілька слів, однак мов більше для себе. Професор звернувся до одного з слухачів і сказав:—„Пане Л., уважайте, щоб там панове не надто сваволили",—а сам перечитував дальше через малу хвильку в якійсь перед ним лежачій книжці. Висше згаданий добродій збиточник повторив слова професора, наслідуючи його інтонацію півголосом. Він помилився, гадаючи, що професор не дочув його слова. Спалахнувши, сей піднявся і зараз кидаючи сильно книжкою об стіл—кликнув:—„ви можети свої розкішні дотепи задержати для себе!". Опісля опинився через хвилину його захмарений погляд на Аглаї-Феліцітас. Що вона робила?

Вона вітріщалася з переляканими очима на нього. Таким не бачила вона його ще ніколи. Ніколи. Одначе саме таким, з якимось свого рода „божевіллєм" в очах з під лоба, подобався він їй. Він, що правда, традував дальше, але добрий „настрій", якого вніс з початку з собою, десь щез.

Причина тому були, мабуть, її нерозважені, нетерпеливі слова, що її тут „все обридло і вона тепер сею атмосферою давиться". Аґлая-Феліцітас пожалувала нараз своїх слів. Будь що будь, він був добрий, ввічливий супроти неї професор, а вона була така хаотична. Стрілою звернулися її думки до дому родичів. У відповіді матері в справі нот лежала причина її разстрою і гострої відповіді до професора. Так зацитькувала молода дівчина своє розбурхане сумліннє. А коли се не вдавалося їй, вона узброїлася в якусь холодну погорду і подумала: „українець!".

Викладаючи, професор не подавав їй більше як звичайно люстрації, обясняючі стиль будівель і т. п. Він мав жаль до неї. І се добре так. Коли виходили з залі і він здоймав з вішала свій капелюх, переходила коло нього одна студентка семіточка, з вставленим золотим зубом з боку, і уклонилася йому. Дякуючи їй, він усміхнувся. Се завважила Аґлая-Феліцітас. Її обхопило невиразне почуття невдоволення. Він не повинен був до неї всміхатися. Сьогодня він рішучо не подобався їй. А семітка з золотим зубом така вдоволена, овва!...

* *
*

Знов прийшов на годину, се-б то, семинар. Був захмарений. Жонатий слухач і другі сиділи з ним враз в передніх лавках. Вікна, які любив при читанню бачити зачиненими, стояли тепер широко отворені. Коли увійшов його погляди перебігли всю залю і задержалися по секунді на нежонатім і Аґлаї-Феліцітас. Відтак, обернувшись до молодого студента, котрому недавно казав, щоб вважав аби „панове не сваволили надто"—і сказав похмуро:

— „Пане Л., зачиніть вікно".

Коли молодий чоловік се вчинив, обернувся професор за одною лавкою, в котрій любив сидіти і між студентами традувати. Спинився і дивився через хвилю на Аґлаю-Феліцітас, неначе-б хотів сказазати: „ходи і сядь ось тут". Вона добре зрозуміла той погляд і одначе боролася з собою і вагалася. Вона боялася його від коли бачила його спалахнувшого. Се її ваганнє мабудь його наново раздражнило, бо не задержуючись на ній поглядом більше ані на хвилину—він

вступив нараз в її лавку, сів коло неї, розложив книжку і почав читати. Раз здибалися їх погляди, раз один. Ій здавалося в його очах ніби щось ростало, мов лід, але то було все. В неї товклося серце. Блідість покрила на часок її обличчє, а зворушеннє не хтіло уступати. Дарма! Вона його боялася. Вона його так боялася, що була-би кричала в голос: „зостав мене!“... Сиділа неповорушно коло нього, а він був через цілий прочий час захмарений і строгий, і карав мов сталею зимними словами одного з слухачів, котрого спіймав на брехні і крутарстві, при чім його погляд промайнув і по молодій дівчині. По викладах прощаючися сказав до студентів і учениць, що з причини зближеннія зелених святок виклади перериваються. Коли опустив залю і молодіж осталася сама, хтось з студентів завважив, що професор Чорнай хоче виїзжати до Цареграду, взагалі в орієнт.

Не промовивши ні до кого і словом, Аґлая-Феліцітас забрала свого Р. Туільля і здоровлячи присутних поважно своїми продовгуватими глибокими очима через плечі—вийшла.

Коли за нею двері зачинилися, збиточник академік гукнув:—„Панове, Аґлая-Феліцітас любиться“.

— „В кім?“—обізвався нервово один голос з гурту.

— „В професорі!“.

— „Дурню, вона в тім, що до Росії виїхав, згубила душу“.

— „За те ти любишся в ній, цимбале, а її про тебе і не сниться—ото вгадав! а професорові тако-ж ані в голові жениться. Такий пан!—фі!! Він дідичку, та і вчену візьме, холи схоче... а Аґлая-Феліцітас?.. Панове! я вам кажу, Аґлая-Феліцітас, хоч і яка, а вона буде нещастєм свого чоловіка. Вона актриса!...

* *
*

(Далі буде).

Ольга Кобилянська.

V E T O!

Бери, бери! вже все пропало;
Лютує зло в моїм добрі;
Іще про славу серце дбало —
І ту бери!

Та слава — власна творча мука,
Як блиск крівавої зорі,
Моєї Музи запорука —
Так, на, бери!

Ти для буденної забави
Зірвала-б зіроньку згори;
Я мав одну примару слави —
Так що-ж, бери!

Мені добра, добра бажаєш?
О ні, мовчи, не говори!
З грудей ти серце вириваєш —
Ну, так, бери!

. . . . . .

Так ти до Музи тягнеш руки?
Не згасне сонечко вгорі...
Єдиний присуд для гадюки —
Умри!

Гр. Чупринка.

ДО ДІВЧИНИ.

Не загортуйся в туман ти
Суму неласкавого:
Хай-бо сяють діаманти
Усміху яскравого...
Хтів би я, щоб хоч тремтіла
В оченятах тінь його...
Мов та зіронька не сміла
Вечора осіннього...

Хв. Новицький.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

МРІЯ.

Далеко, в темному, тихому закутку моєї душі заховалась мрія.

Бліда, з довгим золотим волоссєм, вона, наче полонянка, закинута в глибокий льох з залізними ґратами. Така полохлива, сумна. Вона завжди живе в темряві, без сонця, без квіток, без волі...

І про те живе, не вмірає!

Як злий в'язничий, я часто одчиняю потайне віконце в цей льох, де живе моя мрія, і дивлюсь на неї довго, довго, уперто...

Вона ж у мене єдина, крилата!

І сміх, гіркий сміх пронизує і отруює всю мою істоту, душить мене, як вампір, не дає дихати...

— Ти-ж моя єдина, крилата!

Під моїм упертим поглядом вона здрігається, то загортається в волоссє, немов квітка зтуляє пелюстки, то, як метелик, б'ється сріблястими крильцями в вохкі, темні стіни льоху.

А мені так смішно дивитись, як це маленьке тільце тріпоче і б'ється, і жахається мого божевільного сміху.

Обезсилена, змучена в кінець, вона часом підіймає на мене великі, сумні очі, повні сліз і розпачу.

Тоді якийсь дикий звір прокидається в мені: одчиняю тяжкі залізні двері в'язниці і з скаженою лютістю кидаюсь на бліду полонянку, мну й топчу ногами її ніжне тіло...

А потім важкими кроками, по-малу, йду геть, а вона лежить напівмертва, нерухома, скрівавлена...

І живе, не вмірає!

Коли-ж земля прокидається від зимового сну і одягається в барви, блискучого весняного дня я одчиняю на мент, на один тілько мент, залізні ґрати темного льоху, і моя мрія, радісно зтріпнувши сріблястими крилами, вилітає на волю.

З захопленням я дивлюсь, як вона купається в золотих промінях сонця, лехкою ельфою гойдається на цвітучих вітах дерев, а дзвінкий смїх її зливається з співом жайворонків. Але це — мент один, не більше, і знову бліда полонянка в темному льоху, прикута залізом до кам'яниці, а я з диким, божевільним реготом рву її золоте волоссє, ламаю сріблясті крила...

А потім... сльозами змиваю кров з її блідого чола, цілую тонкі, худі руки... Люблю тебе, моя мріє!

А. Кудрицька.

* * *

Раз у вечір ясний
Сам сидів я сумний
В грудях серце проклятєм ридало в огні...
Я чужий на весь світ,
Наче зірваний цвіт,
Наче лист той осінний, повялий в багні!..

*

І надії нема...
Тільки нічки пітьма
Тихо стелиться смутками в хату мою...
В мент здрігнув. Чи не сон?!
Хтось прийшов до вікон —
Разбудив мою лютую думку-змію.

*

— „Вибачай, не лякайсь,
Пригорнись, поласкайсь!"...
Дзвоном бризнула срібная мова її.
Я до персів прильнув —
В морі щастя втонув.
Й жаром уст опекла вона очі мої...

Ол. Неприцький-Грановський.

ОСІННИЙ ЦВІТ *).

Психолоґичні арабески.

11.

Неділя. Три четверти девятої...

— Піду!.. Піду, бо вимагаю од других пунктуальности, так й самому не можна спізнюватись...

Одягнувся більш торжественно ніж в рядовий день... Чорний смокінґ і біла гвоздика в петельці... Біла гвоздика... Готовий!.. Вийняв годинника.

— Трохи рано, але поки дійду ото і буде рівно девята... Чудесно!..

Прибіг... У вікні темно... Холодком дмухнуло на серце...

— Гм... щоб це таке значило?..

Глянув на годинника...

— Ааа... зосталось ще шість хвилин, а я ще й перевів свого на десять вперед... щоб не спізнитись... ну, трохи поквапився... А вона має право, має право... Що тут робить?.. Правда!.. Зайду до товариша на якусь хвилину, на щастє — близько він...

Певним кроком війшов до нього, наче завитав сюди на одну хвилиночку по якійсь справі. Вдавав з себе дуже заклопотаного і надто вже квапився..

— Ааа!.. Що це вас і не видко нігде?.. — зустріли його.

— Та знаєте... робота та морока кругом... І вільного часу не одшукаєш...

— А в клюбі будете?.. Багато цікавих справ збіглось... Зійшлись би, побалакали...

— Ні, ні... я сьогодня не... не можу, бо дав слово своїм знайомим бути в них на журфіксі... Вибачайте, я забіжу другим разом... тоді, тоді побалакаємо про все докладно... Я піду!.. Прощавайте...

---

*) Див. кн. №№ 7—8, 10.

— Та куди ж бо це ви?.. Ще встигнете до знайомих... Ось зараз і чайку нап'ємось... а то наче плюнули у хату, тай назад...

— Ні-ні-ні... Я не можу... Вони так просили не спізнюватись... Та й хто вигадав, йдучи у гості чай пить... хе-хе-хе... там в перспективі вечеря смашна, те, друге... Бувайте!..

Вибіг, радіючи, що так легко визволився од докучливої гостинности товариша.

— Ну і вморився з ним!.. Чайку... Хтось не бачив його чаю... А скільки ж бо то тепер?.. О-о-о!.. Пять на десяту!.. О, Боже!.. спізнився... Певне, жде і лютує... а! і напутив мене дідько забігти до нього...

А у вікні знову темно...

— Що це?!.. — став мов несамовитий і міркував:

— Невже ще не повернулась?.. Гм!.. Так то люде здержують своє слово!.. квапляться на побаченнє... Ну, ще питаннє чи воно їй цікаве?.. Не дарма ж вона перенесла час з чотирьох на девяту... Але дарма!.. Діждусь я її отут і запитаю: яке вона має право призначати час і не з'являтися... Крутить моєю головою?.. О, ні!.. Це вибачайте...

Стояв і міркував мовчки:

— Але може вона є дома та тільки загасила лямпу, щоб, як то кажуть, не вабить комашні на світ?.. Треба глянуть...

Зайшов. Двері замкнені.

— Ааа... це певне замкнулась... Притаїлась і мовчить... Але я викурю її звідтілля.

Почав стукать у двері. Мовчанка. Ще раз... А-ні чичирк...

— Немає дома... певне пішла до подруги своєї... Шкода, що не знаю я її адреси, а то приємною несподіванкою би був... Не рада б була... Та нічого, підожду її на улиці... Я її підджурю!.. Ну і вичитаю ж їй... Вона гадала, що я не розумів її думок учора?.. Ха-ха-ха... Та знав же я, знав добре, що вона хоче обдурити мене... Та не на такого наскочила!..

Він ходив по улиці і пильно придивлявся до кожного сілуета в пітьмі, розглядав навкруги, чи не йде і все розмірковував чого її немає.

— Я розумію: не хоче!.. Але що це за боягузство?.. Де її право, де одвага його і сміліcть?.. Де сила й шляхетність її права?.. Чом гордо і сміло не сказать просто у вічі: не приходь, бо я не хочу тебе бачить... А позорно, крадучись за́дки, переміняє годину, а потім і зовсім тікає... Оце з гордим почуттєм свого права?.. О, ні! Це не право, а безправ'є... це крадіжка чужого...

— А може вона виклик робить мені?.. Хоче, щоб я завоював право на побачення наші?.. О, з радістю!.. Але в кожній боротьбі буває тільки один переможець... Я зломаю, я чую в собі силу, що зломаю впертість її духа, общіпаю крильця їй і одійму можливість боротьби, але цього мені не хочеться... Я люблю красу во всьому... Красу руха, слова, фарб, згука, сонця і жіночого кохання... А краса перше всього у волі... І люблю тому я красу могучого протеста проти насильства і ненавиджу саме насильство... Чом же вона не протестує?.. Чом не змагається в рівнім бою, а ті-ка-є...

— Добрий вечір!..

— Здраствуйте!.. — здрігнув од несподіванки.

— Що не знаєте, немає її дома? — питала знайома йому подруга. — Вона ж казала, що буде неодмінно дома о девятій годині вечора, бо ви зайдете... Що темно у вікнах?..

— Темно... А може вона й спить... не знаю, — прикинувся байдужим.

— Може... Піду я подивлюся...

Пішла, а він зостався ждать її на вулиці. Промайнуло хвилин з десять, а подруга не поверталась...

— Так он як!.. Вона сиділа у темноті в своїй кімнаті та мені не одмикала, а коли вчула голос подруги, то одчинила двері... Добре, добре!.. Це запамятаємо... Образитись би та плюнуть на це все і йти до-дому... Ні!.. Краще піду і я до неї та скажу просто і одверто при сторонній людині, що годі вже збиткуватись наді мною... Я не хлопчик... і не в лялєчки граю з нею...

— Але темно у вікнах!.. Що це?.. Гм... це певно не хотять мене приваблювать... Але я таки піду і скажу...

Прийшов до дверей... Постукав... і смикнув дверима. Одчинились...

— Хто там?.. Аа... це ви?.. Я одімкнула двері і буду ждать її тут... Сідайте, будемо вкупі дожидать...

Засвітила лямпу і почалась мовчанка...

— А котра година вже? — запитала.

— Без... без чверти десять...

— Де ж би оце вона забарилась?.. Куди пішла?..

А сама взяла лібрето „Валькірії“ і почала читать...

— Ааа!.. моя мила, тепер я вже одгадав ваш маньовр... Ви хочете мене спекатись, яко мог скорше, та лягати отут спати, бо вашу постіль там, дома зайняла ваша одважна товаришка, яка ховається од свого слова... Так, так!.. Розумію все... Не дарма і ключ од її кімнати опинився у ваших руках... Але не так-то й одчепитись од мене... Я вам покажу, як то давати слово і його не сповняти... До самого ранку досиджу отут, а спать вам не дам, щоб і ви знали, що то значить допомога в негіднім ділі... Так-то, мої любі...

І вперто сів за стіл і почав перечитувать цікаві місця „Портрета Доріана Грея“. Через хвилин десять, дванадцять подруга прочитала книжечку, запитала котра година, позіхнула крадькома і почала збіратись до-дому...

— А ви ще пождете?..

— Пожду, пожду... — і думав про себе: яка ж бо ти цікава, але все ж таки мене не перехитриш... До півдня завтра буду ждати її отут і таке побалакаємо з нею неодмінно...

— Бувайте здорові!.. Скажіть, що я була і гніваюсь на неї...

— Добре, добре... Бувайте!.. О, скажу, ще більше скажу, — подумав...

Пішла. Він схвильований, ображений, розлючений ходив по кімнаті і не вірив своїм очам та думкам, щоб вона з таким соромом втікла од нього...

— А врешті побачимо!.. Але я не буду дурний та загасю лямпу і ляжу спочить, коли прийде, то розбудить, а то й ніч втрачу дарма...

Приліг на канапу і все прислухався та забувався... Бачив в пітьмі її глузуючу усмішку і сльози закіпали в грудях... Забувався в якомусь кошмарному сні... Зривався і знову лягав — все здавалось, що вона входить. Нарешті гримнули двері... Він вмить піднісся...

— То хто тут?.. Ти?.. Та як ти зайшов у кімнату?

Засвітила лямпу і допитувала його.

— Мені одімкнула твоя подруга... Вона була тут...

— О, Боже, як я спізнилась... намучилась... Була, знаєш, у тієї подруги, до котрої ти мене кликав у пятницю... Та там дійсно таке нещастє, таке горе!.. Сиділа, вспокоювала, оддала всі свої гроші, що мала при собі і не знаю, що то буде... А ти давно мене ждеш?..

— Та ж з девятої...

Хотів сказать прикрість, але не сила було... Бачив її личко бліде, зтомлене, але радісне, блискучі оченята і великі темні кола вкруг них... Жалко було, боліло серце за неї... І радів, що вона отут з ним, що оповідає про себе, про своє горе і чуже... Забув і прикре чеканнє і лихі обіцянки свої...

— Я знаю, ти певне гніваєшся на мене, але ж я не винна, не могла ж я зоставить тих отак, самих... Правда...— і замислилась на хвилиночку, — я хотіла сьогодні багато де об чім з тобою погомоніти, але зараз я так втомилась, так важко мені думать, говорить...

Павза. На хвильку вона сіла та впала лицем в долоні і мовчала... Потім встала і зробила кілька кроків...

— Оце бачиш оті жовті листочки тополі... червоні дикого винограду?.. Це я з подругою з дачі привезла... Були сьогодня там з ранку... В лісі були... Яка там краса!.. Боже, яка краса... — похилилась вона на стіну, а правицею зперлась об стіл.

Погляд її, зпущений долу, блукав десь далеко... Говорила вона помалу з довгими павзами.

— Сумна, осіння краса тепер там... Ходили ми довго, довго по лісі, мовчки, з глибокою задумою, з легким почуттєм в грудях... Натомились і сіли під високою сосною спочить... Сумно було, так сумно вавкруги... Здавалось сама

природа розказувала свою невеселу повість, а я її тільки слухала...

— Далеко, високо летіли крюки... До теплого моря летіли вони... туди через мій любий Крим... Тиха й мовчазна їх подорож була... Не було веселого, радісного весняного клекоту чути...

— На журливій, похилій березі вже лист золотиться і, одірвавшись од рідної гилочки, танцював в повітрі свій останній предсмертний танок... Я знала, що ляже він на холодну землю, зогниє, а на весні пробудиться ніжним проліском... А моя весна, мої квіти щастя, чи дадуть яку втіху після свого зимового сну? О, ні, ні... І жовкла, мертвіла листата папороть, доцвітали безсилою осінною красою рожеві гвоздики та сині дзвіночки...

— Вже з'явилась жвава, занадто непосидюща синичка, яка пищала своє одноманітне: цить!.. цить-цить!.. Вітер наспівував сумну осінню мелодію, переповнену жалем за втраченим щастєм, за тихим, милим коханнєм весни чарівної, а поважні, стрункі сосни кивали своїми темними головами і вторили йому: шшш!.. шшш!.. шшш!.. Боже, як тяжко стало там!.. Як тяжко... я розплакалась і втікла звідтілля... Ах, коли б ти знав, що було тоді в моїх грудях... Ні... ні... я колись тобі розкажу...

— Що колись... Чом не зараз?.. — благав її і тиснув за руку.

— Зараз спати треба!.. Я дуже хочу спати... Ось приходь завтра в сьомій годині вечора, побалакаємо... А зараз йди, вже дуже пізно...

— Дай же мені хоч один листочок на память про оцю хвилину і твоє оповіданнє...

— О, ні-ні... А чом сам не назбірав?.. — сміялась.

І вибрала один листочок з чорненькою цяточкою і казала:

— Оце сімвол нашого сумного, але золотого щастя... Була весна. Зеленіло воно здоров'єм і красою, а тепер пожовкло, позолотилось сумом і журбою... Золото наче радісно сяє, але є в нім одна маленька чорненька цяточка... ржавчина... Хто знає, чи не роз'їсть вона живого, здорового тіла, благородної краси?.. Псує вона щастя і мучить нас...

Стережи ж, бо почорніє, загасне, пропаде... Це — наш осінний цвіт...

— Візьми й схорони в житті наше пожовкле листє... — зітхнула глибоко і на хвилю замовкла.

— Минає наш ясний день... гаснуть мрії і сни блакитні вже не сняться нам... Так-так... Прощай!..

Поцілувала в уста і очі та тихо одпустила до-дому...

— Так завтра о сьомій!.. — нагадала, щоб не забув він.

12.

Рівно о сьомій він був у неї в дверях. Чаювали... За столом сиділа вона і її подруга.

— А ми ждали, ждали, не витерпіли та почали самі пить, — призналась гостя.

— Сідай, — просила хозяйка і налила йому шклянку.

— А ви таки діждались тоді її?..

— Діждався.

— О, молодець!.. Впертий в своїх бажаннях... Подобаються мені такі мужчини...

— Ну, ну... годі вам співать діфірамби, бо вони ж жінкам на лихо... Розумієте мене?..

— Розумію, розумію... Більше страждань для нас, жінок, але ж більше цікавости, солодша перемога...

— Пийте, пийте, бо я не маю часу ждать...

Не розумів він, чи оце й до нього відноситься...

— А сьогодня маємо побалакать, як слід, — думав він.— Сама ж просила зайти... Нічого не розумію, куди воно й що... А все ота причепа перешкоджає...

Випили чай. Служка прибрала. А балачка не йшла. Всі наче чогось ждали, на щось сподівались.

— Ви б сідали до роботи... Він вам це вибачить... — говорила подруга.

Заклубилась нудним клубком образа в його грудях...

— Що оце вона розпоряджається?.. Хто її просить об цім?.. Це нахабство!.. — думав він і нервувався.

— Я не можу!.. Мені тут так душно, так млосно... Ааа... — непокоїлась вона.

Він мовчки, мов чорна хмара ходив по кімнаті і лютувався.

— А ви б вийшли з ним на балкон... — провадила своє подруга.

— От, чортовий ріп'ях!.. Чого вона вчепилась до нас?..— думав він. — Не треба! — стрелив несподівано він. — Я краще піду до-дому... — і протяг руку.

— Чого?!.. — запитала стурбовано вона і наче просила його пережити цю муку, а там... там буде вже краще...

— А-а-а... не можу я тут дихати, — шепнув їй.

Прийшов до-дому з пожежою в грудях. Міркував в своїй голові, ображався за неї, що ясно не вимовила свого тихого бажання, жалкував за тим, що надіявся почути од неї сьогодня і почував як росте й ширіться ненависть до її подруги, яка так нахабно втислась в їх життє...

— Ні, це стерпіть не можна!.. До чого воно доходить?.. Розуміє вона це, чи ні?.. Напишу, зараз напишу їй все і тоді нехай вибірає: чи краще бути паном свого щастя, чи нехай крутить ним кожний свій і чужий, а ми будемо дивитись і гризти свою душу, серце в злобі... Та ще й щоб ніхто не знав, не бачив... Напишу!..

„Милий друже!

„я радію од однієї думки, що біля теби є така вірна тобі, така чула людина... Це велика радість! Це щастє в наш вік!.. Мати людину, котра так безкорисно дружить з тобою, котра з таким самозабуттєм пеклується про теби, памятає, мов рідная мати, про кожну дрібницю твого життя і завжди, завжди міцно держить тебе за руку... Людина, котрій так легко й радісно розказать свою душу, одкрити своє горе й радість... Яка, наче забуваючи про себи, памятає вічно про тебе: весело й щиро одвідує тебе разів п'ять на день, оддає тобі все, що має, ділиться з тобою своїм обідом і вечерою, а в хвилину лихої немочі тратить останні пятаки тобі на ліки... Боже, як же це мило з її боку!.. Так, так... Ти щаслива. В тебе є вірний, щирий друг, який завжди колише тебе на своїх руках... Заздрить тобі?.. О, ні!.. Бо знаю я, що він несе тебе, твою думку, твою волю тручає в той бік, куди йому бажається.. А це велике горе!..

„Ось я буду просить тебе, попередить цього щирого друга, щоб був він більш делікатним та обережним з другими... Напамятай, що його дружба з тобою ще не дає права бути нахабно-грубим з тими, навіть, до котрих ти відносишся суворо... Що можна тобі, того не можна дозволить твоєму найщирішому другові... Коли я з радістю прийму од тебе і образу, то од другого не тільки цього не знесу, але й одплатю... Що це таке?.. Я гадаю, що своєю одвертістю ти не уповноважила її бути твоїм адвокатом, посередником?.. Нарешті зрозумій, що це сором, ганьба для тебе... Як оце вона обходиться в твоїй присутности з твоїми гостями?.. Що за вічні натяки?.. Ви б те, ви б друге... Яке пеклуваннє!.. Яка милость!.. але я не потрібую цього. Я добре розумію її обовязки — нагадувать тобі кожну хвилину, щоб не зломала ти своєї обіцянки бути далекою мені, не заводить старого... Але ж прошу...

„Прошу, визволи мене од цього... Я не перенесу зустрічі з нею. Вона не має права повторювати твоїх до мене відносин... Це образа з її боку, а за образу... Ніяких посередників, свідків я не стерплю... Чи не бажаннє бути свідком нашого побачення пригнало її рівно о девятій учора?.. Може це твоя воля?.. Тоді прошу і молю не робити цього ніколи... Не ображай мене ніколи і я буду кращим і спокійним... Ти може порадиш мені не бувати у тебе і не натикатись на такі неприємности? Але не говори про це!.. Тобі добре відомо, що дала мені зустріч з тобою, так не ломай же своєї натури, не брудни своєї душі, чулого серця, навіть, й по нашепту своїх друзів... Нарешті, що за поводатарі?.. Жила без них, йшла сміло своєю дорогою стільки літ, а зараз керують тобою другі... Це ж не боляче тобі?.. Збунтуйся ж, чистая душа, одкинь од себе всі чужі ради, всі гидкі, корисні цілі їх і жий, як підказує тобі твоє чистеє серце та ясний розум!.. Ти ж велетень в моїх очах!.. Перестань же бруднити себе і той святий образ, який стоїть в моїй душі вічно!.. Молю тебе, моя краса, моя правда!.. Будь людиною, запались огнем протеста і спали все чуже, стороннє і не наше, бо справа ця тільки наша і ніхто не сміє чіпать її!. Вірю й надіюсь“...

Лист пішов, а він ходив і мучився думкою: не все я сказав, не так ясно, як треба, не з таким запалом, як потрібно!.. Що робить?... Треба йти та розказать їй все просто у вічі, бо не сила ж жити отак, в темній невідомості...

А вона мовчала...

Перемучився день, діждався вечера і побіг, щоб договоритись до якогось краю...

13.

— Ти одержала мій лист?.. — запитав насамперед.

— Так!..

— І не знайшла потрібним сказать мені два слова з приводу його?.. Ти смієшся?.. А-а-а... звичайно!.. Ви, пани становища!..

Павза. Він ходить по кімнаті в паліто з шапкою в руці. Вона з усмішкою на лиці, бліда сидить перед столом і олівцем щось малює на книжці, котру читала.

— Да-а... Вас, яко сторонніх глядачів тішить ця справа. Вам весело бачить, як людина змагається з хижими хвилями, як кумедно розмахує руками, борсається, яким нелюдським голосом благає помочі... Це весело, занадто весело!.. Я дивуюсь, як ви ще не покличете всіх своїх друзів і знайомих на цю комедію глянуть...

— Ха-ха-ха... Охо-хо-хо... — заливалась сміхом вона.

— Так, так... Смійтесь, бо нічого другого не зостається робить таким людям... Чи бачите, чи розумієте ви увесь трагізм його становища, ви чулі, жіночі серця!.. Я знаю, знаю — це ваші радощі, ваші трофеї... Радійте ж, це діло ваших біленьких, ніжних ручок...

Павза. Довга, смертельна мовчанка...

— Але все таки я не розумію вас, вас особисто!.. Культурна, передова людина. Жінка, яка так кохала, в своїм коханню йшла проти всього світу і тепер... тепер плює, сміється з того, що не так давно цілувала і чому вклонялась... Що сталось?.. Що так змінило погляд її? Та мало цього!.. Після того ж перелому ви ж самі відносились з таким теплим чуттєм, з такою ясною надією дозволяли мені бачить вас... Де логіка в ваших вчинках?.. Де розум,

серце ваше?.. Одмовте мені все, не мучте мене... не мучте, пожа-лійте нарешті!..

Він замовк. Тяжко опустився на канапу, рукою зперся об стіл і похилив голову на руку. І бачив він профіль її, здавалось, спокійного лиця, бачив якийсь єгипетський ієрогліф під її рукою, а вона мовчала. Чорний одчай товкся в грудях і глушив жалібне, знесилене квилінне серця... Перед очами товпились картини з минулого життя, їх чарівного, любого життя, такого ясного й тихого... Спомини витискали сльози з очей, з грудей, але плакати було соромно перед нею, оцею чужою, холодною людиною... Мовчати, мовчати треба!.. Ох, коли б то сила, замовк, вгамував би своє серце навіки і не душила б образа, не мучила б туга... Боже!.. і на це нездатний!.. Треба далі жити, далі так мучитись... Забувався потрохи...

Вона злякано глянула у його бік і несміло торкнула за рукав... Здавалось найкращі ліки приклала до його рани, смертельної рани!.. Все горе, вся вага згинула вмить і зрадів він невимовно, але виявить не хотілось цього... Страшно було, щоб не посміялась, не позбиткувалась з його тихої радости...

— Ти заснув?..

Мовчав. А вона дивилась на нього своїми великими очима, в яких тепер горіли сумні проміні теплого, щирого чуття... Уста її конвульсивно морщились, рука дріжала...

— Нащо оце?.. Щоб потім посміятись з моєї безсилости, одмахнути од себе мару щастя?.. Нащо ти робиш оце, коли можеш не робити?.. Ну обірви, обірви все, вирви з серцем моє коханне, але не муч мене...

— Ох, коли б я могла!.. Сили стає на одну тільки хвилиночку, щоб скаламутить наше маленьке щастє... О, Боже!.. Не можу, не можу!.. Ось зараз... Я сміялась?.. Це здалось тобі, то кров мого серця текла така червона, чиста... Болить мене, болить отут завжди за твою муку...

Вона вдарила кулаком себе в груди, зірвалась зо свого місця, сіла на канапу поруч з ним і впала лицем в його коліна...

— Не плач... що з тобою?.. не плач, моє сонечко...

— Не руш мене!.. не руш, дай виплакатись... Я тобі все розкажу після... Пожди...

Насовувались темні сумерки... Все губило своє обличча і ставало чорною масою... Велика, скорбна фігура темніла на капапі і не рухалась... Здавалось вилита вона була з холодного чугуна на память живим людям... Внизу під нею не твердою, не сміливою рукою грали dis moll тринадцятої прелюдії Шопена... Святі, величні згуки!.. що ви робите з нещасною людською душою?.. Коли б згучали ви вічно над моїм ухом, то не хотів би я, здавалось, другої втіхи, не бажав би я нічого, бо з вами є щастє... є спомин...

Скоро вона піднеслась, витерла очі хустинкою і слухала музику.

— Ти гніваєшся ще на мене? — запитала.

— Ні... ні!.. Та й коли я гнівався на тебе?..

— А як прийшов?..

— Не на тебе я гнівався, а на себе, що не міг побороти в собі муку свою, що прийшов я до тебе, а не прокляв на віки... А тепер... радію таки, що прийшов...

— Чому ж радієш?..

— Що дала мені доля оцю хвилиночку великого щастя... Бо щастє, щастє мені бути з тобою, гомоніти про своє горе, про свою муку... Бачить своїми власними очима, що ти мене... любиш ще... А любиш?.. скажи...

— Чекай, чекай... Я все тобі розкажу...

Вона піднеслась і пересіла так, щоб зручно було її покласти свою голову йому на груди. І взяв він її в свої обійми, легесенько тулив до грудей своїх, колисав і пишався своїм щастєм, своїм завойованим у лютого ворога щастєм...

— Не гойдай мене, бо заважаєш мені думать і говорить...

— Ну добре, добре... Говори мерщій!..

— Ти хочеш знать чи люблю тебе?.. Люблю я все минуле наше, люблю більше всього на світі... Коли я бувала сама на самоті, дома чи в Криму, то завжди згадувала я його з таким щастєм, з такою гордістю, що воно моє і його ніхто в мене не одійме... Солодко було згадувать...

Я певна, що ніколи в світі я не пережию більше нічого подібного... Я знаю, що з оцим минулим щастєм я піду й далі в житті і буду старою, а завжди воно буде молоде, свіже, хороше... Але ніколи в моїй памяті спомини ці не звязувались з тобою... Ти був наче щось друге, наче чужим йому... До останнього часу я все таки любила мелодію твого імені... я з-замилованнєм вимовляла його, прибирала йому самі ніжні форми і з ним звязано було своє щось приємне, дороге, любе...

— Тепер же, в останні часи я прожила в колі ворожім твоєму дому, твоєму призвіщу... серед людей, які ненавидять тебе, все твоє і все, що звязане з тобою... Я надихалась цим повітрєм, наслухалась тих ненавистних, жорстоких річей і сама стала відноситись з ненавистю до тебе... Я стала, як той могильщик пахнути трупом... Ти кажеш, мені одкрили очі... Ні!.. Мене засліпили там, мене, котрій все було таке ясне, збили з пантелику і я тепер не знаю кому вірити, в кого правда, де моє щастє — в чиїх руках... З'явилось в мене два боги, ворожих один другому, якому вклонитись до землі — не знаю, а погодити їх не сила моя... Що мені діяти?.. Де знайти ту нейтральну середину, де б заспокоїлось моє серце, де б скінчилась моя та і твоя муки, звідкілля б я завоювала своє щастє, якого так хочеться, до божевілля хочеться...

— Чи люблю я тебе?.. Люблю того колишнього, того славного, ясного, з яким завжди було так легко, так ясно, щасливо... А не люблю теперішнього, з яким зазнала такої муки, з яким не знаю спокою... за яким згубила свою молодість, здоровлє і дівочу красу... Ти одняв у мене все, а що дав взамін йому?.. Муку, муку й муку... Ненавиджу, проклинаю я тебе і не хочу нічого, нічого... Тепер я не можу вже любити, не можу відчувати весни молодої, щастя золотого...

Павза. Вона вглиблюється в стан своєї душі, одну хвильку мовчить, а потім:

— Але я таки люблю тебе... люблю тебе без імени, без нічого... отак якось... може і не тебе, а те минуле, яке я

в цей час воплотила в тобі... Не знаю!.. Не знаю нічого... Все темне перед моїми очима... Не питай мене...

— Не питаю, не питаю, бо чую серцем, що не вернеться минуле... але я, здається, щасливий і тим, що є... не хочу другого... не хочу... Пожовкло моє щастє, пожовкло мов листє на дереві, але хороше воно і ці осінні, сумні квіти його тішать мене... Що є те і буде з мене...

І здавалось бажане щастє було в їх руках. Гомоніли довго, довго. Жартували, посміхались і з лиха свого і з себе...

Повечеряли ще вкупі і розійшлись... І дорогою тільки на свіжім повітрі зрозумів він своє становище і той стан в якому опинився... Щастя не було... Його одняли у його, розбили... В руках своїх він держав тільки пір'я колишньої жар-птиці... Мало його, ніщо воно... З осіннього цвіту не діждатись йому плоду...

По старій звичці сів дома за листа, щоб договорити те, що не договорилось там...

„Прийшов я до-дому, — писав їй, — і знову нема того спокійного, безграничного, задовольняючого щастя зо мною. Я вдивляюсь в провалле своєї душі і почуваю, що немає його в мене, немає тебе зо мною. З тихою, благоговійною ніжністю імені хочеться припасти до ніг твоїх, одкрити перед тобою всю безвихідність самотньої душі, притулитись лицем до твоїх колін і заплакати без згуків, довго, довго, як плачуть покинуті, самотні діти... а тебе немає.

„Я чую, що те, що я переживаю там не життє, а чарівний сон, чарівна ілюзія, а не дійсність... Я там забуваю все і сам забуваюсь, а тут знову попадаю в хвилі холодного, крижаного моря життя. Щастє зостанеться там... Ні, ні... Зостався й тепер настрій в душі того солодкого забуття, є в моїх руках право прийти ще і, здається, завдяки цьому згоджуєшся зо всім, легко й байдуже дивишся на хиже сичаннє суворої дійсности... То ж в нову зустріч я знову засну і знову буде снитись мені сон і знову невідомо відкілля з'явиться радісний сміх, зажурчать молоді веселощі і, мабуть, золоте щастє... І, здається, настане весна, та минула весна... чи краще весняний цвіт зацвіте в-осени...

„Уяви: все кругом зелене, соняшне, молоде, переливаються фарби, стрибають тіні, наче грає безголоса музика. А над усім цим простяглось блакитне небо, таке ясне, ясне в просторі своїм, що так і хочеться поринуть в ньому і не страшно оце... Але це мрія!.. Мрія, одна мрія...

„Чи не мрія й ти є!.. Ось стоїш передо мною висока, дужа, чудесна і до муки хороша... І ніхто і ніщо не одійме у мене цього образа. Він мій, мій завжди і всюди... Трошечки холодний він, мов мармурова статуя ще не зігріта сльозами любові, але час, я вірю, зробить своє і стане він приступним для довгої, сумної історії мого серця, моєї душі. Я пригорнуся, я зогрію його своїми горючими сльозами і він далекий, камяний дихне живою силою розуміння, співчуттєм і тоді радість, і тоді щастє на-мить буде зо мною...

„Вибачай, не можу не говорить, коли втрачена надія зустріти другеє, більшеє, жаданне щастє... Я зневірений, до краю зломаний стою перед тобою... Страшно мовчати про те, що таке болюче мені... Прости, прости все, все, але коханнє — єдиний мій гріх перед тобою“...

В тузі й безсиллі заплакав...

4—30, X. 909. **Павло Богацький.**

***

Були колись і в нас
Теж молоти в руках
І вольнії пісні
Буяли на устах,
А ясні дні
На яві і у сні
Ввижалися
Тобі й мені.
Пригадуєш собі?..

Марійка Донцов.

Іван Котляревський.

(† 29. X. 1838 р.).

Як той казав — усе починається з дрібниць. Н'ютон, кажуть, лежучи під яблунею, вздрів як упало яблуко — і з того додумався до світового закону, притягання, а Уат, кип'ятивши окріп в закритому чайнику, бачив як пара піднімає покришку, признав пару силою і з того почались парові машини. У нас подібно з Іваном Котляревським — він батько української літератури, з його почалось національне відродженнє України. Дехто тепер заднім числом приписує Котляревському повну свідомість того діла, що виросло з його жартовливої „Енеїди", узиваючи його навіть „соціяльним реформатором" і т. п. Всякі ювилейні моменти викликують цілу завірюху компліментів, обрахованих на те, щоб коли хвалять — то перехвалити, коли гудять — перегудити. Ювилейні моменти вибивають з рук масштаб закономірної оцінки, а натомість всучують сурму і на очі побільшуюче скло.

Постать Івана Котляревського возвисилась на порозі XIX віку не звичайним на той час способом: як контраст усій тодішній інтеліґентській дійсности з її церковно-славянсько-московською літературщиною з'явилась дивна поема... „на малороссійскомъ языкѣ", блискучому, колоритно-українському, повному несподіваних для уха загальників, що поспорили-б з літературними, а власне — виграли-б своєю ясністю і правдою супроти вітійства українських „образованих" возних etc. Це так було несподівано — говорити про літературні предмети українською мовою (так, як і досі!). Українське „панство" тоді вже стояло так далеко од народу, стояло по-за нацією не менш, як і тепер. І вже тоді була манєра висловлятись „для штуки" по „простому", з вилупленими очима і роззявленим широко ротом. Вже тоді стало певним шиком говорити по-мужицькому для сміху.

І коли з'явилась „Енеїда" — всі зареготались ще голосніше. Сміх автора прийшовся до смаку. Фурор був величезний: через

10 років після першого видання вийшло вже третє. Сміх автора випав нещасливо: його цілком не зрозуміли і всі сміялись, не пізнавши себе в картинах автора, не відчувши ні-крихти сорому. Захопленнє „Енеїдою“ було загальне: мужики і пани читали, хто вмів читати, не бачучи себе в сатирі. Хоч сатира була прибрана в національну форму, але вищі верстви не думали, що це їхня національність, вони себе прилучили до иншої нації і сердечно щиро реготалися з якихсь чужаків князів, вояк, богів, з їхніх страв, убрання, мови, „крутої, репаної“ мови якихсь людей.

З цього боку елемент сатири не бив зденаціоналізованим шарам людности у-вічі, не досягав своєї мети. Другою причиною захоплення „Енеїдою“ без всяких висновків з її змісту був брак в поемі соціяльного елементу в тому значінні, щоб цей елемент був явно з'вязаний з класовим і політичним становищем читачів.

Коли читаєте опис пекла — чуєте, що це справжній акт обвинувачення суспільству, яко людям з їх етичного становища. Хто був у пеклі? —

Там всі невірні і христьяне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщане,
І молоді і старики.
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські і воєнні,
Були і панські і казенні,
Були миряне і попи.

Змішано всі ці соціяльні, професійні і релігійні контрасти не за те, хто на якому щаблі соціяльної драбини стояв, а за... порушенне елементарних норм християнської моралі: треба бути чесним, не красти, не брать хабарів, не брехати, не зраджувати, виконувати свої обов'язки, і т. д. Ненавидячи найбільше представників вищих верств, активних творителів життя, — духовенство і бюрократію, загалом „всяке начальство“, Котляревський запровадив їх у пекло, не пожалівши слів, описував їх гріхи, але не протестував взагалі проти їх соціяльного становища. Напр., про духовенство —

Мирян щоб знали научать,
Щоб не ганялись за гривнями,

Щоб не возились з попадями,
Та знали церкву щоб одну
. . . . . .
Ксьондзи до баб щоб не їржали,
А мудрі звізд щоб не знімали —
Були в огні на самім дну.

Цікаво, що про „мудрих" Котляревський згадує не раз, навіть в такому обскурантському випаді проти сучасної філософії:

Мудрець же физику провадив
І згадував якихсь монадів
І думав, відкіль взявся світ.

Коли ж згадати заялозену фразу про панів, яких

... за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів —

то ніяк тут не можна бачити протесту во ім'я соціяльної неправди, а лише напад на з л о в ж и в а н н я. Момент чисто етичний, а не соціяльний — „людям л ь г о т и не давали", цеб-то полехкости, а обтяжували, дивились з призирством, не шанували „образу Божого" в кріпакові. Відомо, що й Квітка-Основ'яненко так дивився на кріпацтво: мирячись з фактом кріпацтва, він осуджував „жорстокости" панів і закликав признать в кріпакові людину, що має такі-ж п о ч у т т я як і всяка благородна істота. Це трагикомичне становище займав потім і Григорович з Тургенєвим, в рос. літературі, що наочно показали, що і „мужикъ имѣетъ такія чувства, какъ баринъ"... Соціяльно-політичні з'явища Котляревський брав цілком з офіціяльного погляду, восхваляючи лише всякі добродітелі-родинні, і патріотичні. Перед Котляревським прокотився грім французької революції (з 1789 р. до 1798-го), а він після того вклав од себе с е н т е н ц і ю в IV пісню „Енеїди":

І так, Латинь заворушилась,
Задумав всяк побить Троян;
В і д к і л ь та храбрість уродилась
Проти Енеєвих прочан?
В е л ь м о ж і царство з б у н т у в а л и.
П р о т и царя в с і х наущали.
В е л ь м о ж і! л и х о б у д е вам,
В е л ь м о ж і! х т о царя не слуха,
Т а к и м о б р і з а т ь н і с і у х а
І в руки в с і х о д д а т ь к а т а м.

Видно, що ідеї рівности, соціяльно-політичної, що лунали з Франції, не зачепили Котляревського, хоч тоді ріжні „вольтер'янські" ідеї доходили в Росію і находили осуд в вищих і офіціяльних сферах.

Ще одна рисочка — для характеристики вже української фізіономії Котляревського, що свідчить про офіціяльні його погляди. Він вклав в уста Миколи („Наталка-Полтавка") пісню, що явно характеризує автора, а не персонажа з п'єси:

Ворскло річка невеличка,
Тече здавна дуже славна
Не водою, а войною,
Де Швед поліг головою.
Ворскло зріло славне діло,
Де царь білий, дуже смілий,
Побив вражу швецьку силу
Та насипав їй могилу.
Козаченьки з москалями
Потішались над врагами;
Добре бились за Полтаву
Всій Росії в вічну славу!

В такому-ж тоні згадує „Шведів-прочвар" і в „Енеїді".

Маючи якісь національні тверезі погляди і політичний такт, Котляревський не висував би принаймні цього мотиву, та ще так без діла, в своїй п'єсі, що має цілком инші наміри і мету. Патріотизм, як вираз політичної фізіономії, а ця як показчик розуміння громадського добра, добре одтіняють постать Котляревського в перспективі 75 літ назад, коли уже і в Росії були зворушуючі події анти-офіціяльного розуміння соціяльної структури громадянства: протест Радищева проти кріпацтва, народжене декабризму і 14 декабря. Війна 1812 року також дала фактів до думання. Але Котляревський, бувши ще навіть молодим, не відбив у собі духа нового соціального вітру, хоч був і масоном.

Лише питання формальної етики перейшли через його твори, не показавши „соціяльного реформатора". В „Наталці" вихваляється покірність, самопожертвуванне перед волею матері і инші добродітелі. В „Москалі-чарівнику" повно моралізаторства, дуже навіть книжного в устах Москаля, Чупруна, Тетяни і — в покаянні Финтика. Навіть сама тенденція водевіля чиста моралізаторська.

Без порушення соціяльної структури суспільства проповідь моралі не можлива. Нова мораль значить нові відносини, а не тільки додержуванне лицемірно-християнського кодексу моралі в кріпацькому ладі, який в корні отрицає християнську етику. Як тут любов до ближнього, коли його міняють на собак, або покірність перед насильством... Християнство проповідує покірність, а наші моралісти реалізують це так, що вимагають аби раб не протестував, коли його міняють на собаку. Мораліст Котляревський пятнує панів, що „льготи" не давали своїм кріпакам; але, не протестує проти кріпацтва, дотримує своїх 6 кріпаків аж до смерти (хоч добрий був пан), посилає в пекло і мужиків, панських і казених (кріпаків) очевидно за їх не християнські вчинки, а де-яких панів пускає в рай (хоч і не багато), бо добрії були пани.

Котляревський як моралізатор, „порядна людина на своїм становищі без огляду на обставини", подобався всім, був близький з кн. Кочубеєм, малоросійськими генерал-губернаторами кн. Репниним, кн. А. Куракиним (якому присвятив оду), грав у карти, читав „кавалера Фоблаза" і перекладав „Размышленія о расположеніи, съ какимъ надо приступать къ чтенію и размышленію о Св. Евангеліи Луки" і писав „Журнал военныхъ дѣйствій 2 корпуса 1806 г." і „Замѣтки о нѣкоторыхъ народныхъ обычаяхъ"...

В йому сучасні йому люде не бачили реформатора, бо певне не жив би тихомирно в затишку, в йому бачили милого бесідника, дотепного оповідача, анекдотиста, знавця „простої" мови, такої „кумедно-грубої" і чудної, а це иноді цікаво щось пропатякать „етакъ по деревенски". На його не обурювались, ним були всі задоволені, не вбачали в йому ворога, порушителя „основ текущаго благополучія", він здавався кожному попутчиком з однаковими реальними інтересами.

А що він смішно і не поважно говорив про князів, богів і пр., то це ж про... грецьких идолів, передягнутих до того в одежу придуркуватих „скотів", — „очень даже смѣшно получается"... До того-ж не секрет, що українською мовою ходили тоді куплети смішні, навіть вульгарні і циничні на сюжети з Нового Завіту, — і хто-ж би подумав які висновки робити з Олимпського побуту, очоловічених богів, бо ж ясно, що

богів люде утворюють по своїй подобі. Страшний національний і соціяльний занепад України 18 і початку 19 віків спричинився до того, що Енеїду тоді так розуміли, як написав її автор... Тільки люде нашого часу, що навперейми хочуть опоетизувати старосвітськість і оправдати її в особі К-го з погляду сучасних „демократичних" принципів, надолужуючи брак національної культури в минувшині, вдались в тлумаченнє „Енеїди" і особи автора так, як нам хочеться, а не так, як воно було справді. Гіпертрофія націоналізму і його хоробливі опухолі — цілком натуральна реакція минувшині.

Постать Котляревського моралізатора вирисовується з його творів дуже яскраво і тільки тенденційно-засліплені люде переиначують, перекривляють її в дзеркалі своєї душі, очевидно опираючись на кілька моментів в творах Котляревського, котрий вкладає в уста своїх персонажів з „Наталки" і „Москаля" слова на тему про москалів і хахлів, та сумнівної ревности рефлексії про „славной пам'яти гетьманщину", які нічого для сталих і певних висновків не дають. Будучи, яко людина моралізатором, як громадянин — монархистом, як патріот — русофілом, Котляревський разом з тим любив народ, правду, християнські добродітелі, українські пісні, страви, природу, вдачу свого народу і писав по українському. Совмістив любов до української національної декорації і мови з своїми офіціяльно-патріотичними тенденціями, цеб-то був типовим україно филом, утворивши просто невмирущий тип переходової доби нашої історії. Пишучи свою „Енеїду" по народньому, він инші „поважні" писання робив російською мовою, навіть „увѣдомленіе" до „Енеїди". В укр. творах виступав досить ясно в оборону, „малороссійскаго" і вмістив явно полемічні фрази проти москаля — Шаховского, що не знаючи українського побуту, перекривив етнографичну дійсність в „Казакѣ-стихотворцѣ". Це треба брати обережно на рахунок укр. національної свідомости Котляревського, бо й тепер масса україно філів страшенно любить все „малоросійське", доказує, що воно навіть краще московського, а сама лишається по-за нацією, виступаючи „русскими" і почуваючи себе такими.

Котляревський був типовий україфіл, але факт писання його по українському придбав значіннє національного феномену. Чудова мова „Енеїди" і инших його писань, укрита в ній національна естетика зробилась ферментом національного відродження. Але „Сам Котляревський не знав добре, що він творить" як казав П. Куліш. Не був він „соціяльним реформатором" (бо для цього треба не то що робити, а хоч мати думку про р е ф о р м и), не був свідомим патріотом українським, а був лише х у д о ж н и к о м і своїм художнім інстинктом намацав в стихії життя його животворні елементи, сконцентрував їх в формі писання і дав імпульс... чому — тепер нам ясно.

Українська мова, як музика зворушила серця, запалила їх жадобою все нових і нових звуків, хоч мова музики не формує думок, не дає „поглядів" та ідей — лише переживання. Жадоба переживань певної категорії потім уже викликає роботу інтелекта, що займається вишукуваннєм матеріялу для тих переживань.

І Котляревський зробився вихідним пунктом для шукачів національної естетики звуків і фарб. Рукою артиста він зібрав скарби мови і побуту, національної вдачі і вчинків, вивів красу на сцену, сконцентрував на хвилину увагу всіх в одному пункті і — од загального сполучення вибухло полум'я переживань краси. З самого верху XIX століття зірвалась жменя-лявина і докотилась до підошви XX віку величезною горою національного відродження. І навіть ми ледви-ледви уявляємо яка вона докотиться до XXI-го століття! Сто років в житті людскости — малий дуже час, а в світовому — ще менший! І коли 75-ліття смерти Батька нашого відродження ще повіває на нас його духом, то це не значить нічого. Батько всякий творить м а л у дитину, але дитина потім виростає і творить инших дітей.

Шануючи пям'ять першого у к р а ї н с ь к о г о в повному смислі письменника, ми не повинні губити чуття міри, розуміння масштабу, щоб не затратити взагалі чуття критичної оцінки життєвих з'явищ, чуття контрастів, що єдине дає змогу відшукувати перспективу для ходу вперед і вперед... В цьому тільки культурний момент і рація всякого шанування якихсь

покійників, яким всяке „шануваннє“ не потрібне взагалі, а вже коли шанувати, то по правді.

Перехвалити — це насмішка з пам'яти покійного, недоцінити — образа, а також свідоцтво бідности для самих шанувателів в обох випадках... Пошанувати — значить воздать повинне.

М. Сріблянський.

Сірі тумани встелили дороги.
Сірим туманом далеко іду, —
Ледве волочу утомлені ноги,
Ледве бреду...

Де-ж ти, о, сонця яснеє проміння,
Де-ж ти мій коню, крилатий ти мій,
Струн моїх радісних віще гудіння —
Країно мрій?..

Там десь за мною пошарпані сили,
Там десь за мною юнацькі літа,
Там десь за мною мрій свіжих могила...
Ворон літа...

Чорний... лопоче смердючими крилами,
Кряче — де співи лунали мої!..
Заду могили — а перед могилами
Я йду в імлі...

Сава Крилач.

ЛІТЕРАТУРНІ ЗАМІТКИ.

(Найновійша лірика галицької Украïни).

Писати про сучасну українську поезію в Галичині — се значить писати про її розклад і хто знає чи не про останні її дні. Ніби „вірші“ друкуються, виходять збірки, являються все нові імена, але від того не стає краще. Читати їх — одна скука і досада. Всі вони сірі і скучні, як галицька дійсність. І всі вони носять на собі те фатальне пятно, той специфічний жест, яким визначується галицьке життє: вони такі далекі від якої-небудь культури! Якось все, що тут виходить — з гори нецікаве. В кождім прояві поезії відчувається тут її непотрібність, навіть курйозність, коли хочете. Нехай появиться в Галичині ґеніяльний поет в сю хвилю: кому він буде потрібний, кому буде цікаво його зустріти? Все наше життє в Галичині за останні роки пішло так, що всяка поезія стала фактично непотрібна, навіть для тих, що пишуть поезії. Поезія? на що вона нам? — так може кождий галичанин сказати з чистим сумліннєм. Він має тепер иншу роботу: мусить добувати гроші на посаг своїй донці, робити політику, парцелювати, кандидувати на посла, ходити на засідання всяких „комітетів громадського добра“, бути аґентом еміґрацийних товариств і висилати мужиків до Америки — і не перечислиш всеї його роботи! А тут поезія і література всяка, яка йому зовсім не потрібна! Колись, як він буде мати гроші і час — тоді він скаже жидови за гроші писати поезії, а теперішні поети, їй Богу, повинні чим иншим занятися, тільки не такими дурницями... Ну, і поезії нема, можуть мати люди спокійний сон. Єсть тільки недобитки давнійшої „Молодої музи“ та де-хто з молодіжи, що перебувала колись в Кракові і Відні і тими чужими споминами живе й досі. Але то все недобитки, люди, які один по другому що-раз більше замовкають і поволі акліматизуються до галицького життя, по де-кількох виступах...

Серед таких обставин появилися в Галичині дві збірки поезій, про котрі хочу сказати кілька слів. Перша з них —

Василя Пачовського*) появилася ще в маю і відразу зробила на публику враженнє скандалу. Появилися в галицькій пресі довгі рецензії, які однодушно не лише осудили збірку Пачовського, як безвартну, але й денунціювали автора перед шкільними властями — Пачовський учитель в ґімназії — за ширенне неморальности і кпили собі з його жінки, якої портрет поміщений в збірці. Треба було ждати аж на петербурґську „Рѣчь", яка сказала про ту збірку об'єктивне слово. І тепер, коли ті початкові пристрасти уляглися, можна спокійно розглянути її.

Василь Пачовський — поет в початках сього століття, був в Галичині поетом дуже популярним і „многонадійним". Згадати лише статтю Івана Франка про його першу збірку „Розсипані перли", ентузіязм молодіжи після того як поет видав „Сон української ночи". Те все через кілька літ минуло, разом з відпливом літературної хвилі в Галичині — хвилі з початком 900-их років дуже бистрої і живої — упадав і Пачовський. 1907 рік, коли ґрупа галицьких поетів і літератів, зібраних у „Світі" дістала перший болючий удар від людей, що звали себе голосом громадянства, — той рік був і для Пачовського переломовий. Від того часу його звізда почала заходити, тепер він зовсім знівечений. Очевидно — сам він багато винен в своїм упадку. Він і всі його товариші, що разом виходили на шлях літературний. З великим розмахом входячи в літературу вони зразу взяли приступом свої позиції. Але забули відтак, що треба себе обезпечити від нападу ворога і відібрання позицій, — почали відразу бенкетувати. Бенкет скінчився — наступила твереза дійсність, а вони самі опинилися „за брамою раю". Тепер кождий з них з окрема звязаний і розбитий. Але тоді був час забезпечити себе. Придбати якийсь культурний капітал, виховувати себе, здобувати ґрунт орґанізуючи себе, плекати артистичну культуру, аби можна відтак противажити всі нівеляційні впливи життя на

---

*) Василь Пачовський: »Ладі й Марені терновий огонь мій«... Лірична драма з іллюстраціями. (»Новітня бібліотека« ч. 15—18). Львів 1913. Ст. 200—16⁰.

літературну думку. А вони шуміли, забавлялися власною молодістю, пускали ракети під небо, не бачили навіть тих, що хотіли бути їх громадою „вірних". Той момент пройшов, як пройшов молодечий запал, енергія, — тепер дійсно „патріоти" готові віддати поезію жидам в аренду...

»Не вернеться заквітчана в червоні маки
Гаряча молодість моя, —
І жовчю сміх мій, як сонце з по-за мряки
Потусклим золотом сия.
Затронеш де-що з хвиль записаних кервою
І жаль пробудиться в душі.
Сльоза тремтить і жаль — з безрадною тугою
Хтось шепче спомини в тиші:
Гей Ладі й Марені терновий огонь мій горів,
А танець ішов наоколо!...«

Так починає свою „ліричну драму" Пачовський. Єдности, одної безпереривної лінії, яка дозволяла-би давати тій збірці назви „ліричної драми" — не бачу. Се просто збірка лірик, писаних від 1907 року — тоді вийшла передостання збірка Пачовського „На стоці гір" — і тільки мабуть тепер відповідно упорядкованих в циклі. Назва ліричної драми — се хиба бажаннє надати тим лірикам один стиль, але внутрішньої єдности і льоґічного розвою драми in expost дати не можна. І тут, в тім формальнім „непорозумінню" Пачовського маємо відразу пункт опертя для загальної характеристики його поезії, а спеціяльно сеї збірки.

Пачовський має гарну й вироблену форму, його слово легке, дзвінке і сказав-бим крилате. Техніку поетичну він опанував і вміє вірш нагинати після своєї вподоби: від поважної строфи до мадриґалів і безжурної свавільної пісоньки. І стиль свій має поет, його відразу пізнати серед цілого гурту других поетів. Але сама його психіка як поета, не глибока, не багата і обмежена до кількох акордів. Його поле лірика вузке. Єсть настрої, яких Пачовський не розуміє, які йому зовсім чужі, — за те другі, йому питомі він повторює раз-в-раз, повторює сам того не помічаючи. Він має свої любимі настрої, акорди, навіть слова, він може запалитися огнем тільки в де-яких любимих місцях, тільки де-які думки роблять його думку „крилатою" — по-за тим він стає на не свій ґрунт, бере фальшиво,

непотрібно. З роками — стиль його що-раз більше вироблявся, але разом з тим почали що раз більше світити „порожні" місця в його поезії, його любимі мотиви і думки робили враження idee fixe. Форма досконалилася, але палітра ставала щораз більше бліда, занадто „виношена". І тому в ґрунті річи враження найновійшої збірки Пачовського момоволі прикре, як прикрий вид реквізиторії, де відложені річи, які нас колись бавили, захоплювали, навіть чарували, але тепер вони не до „ужитку". Все одно, що балева сукня, якої не вбереш після того, як скінчився карнавал...

А от Пачовський власне не вміє позбутися того настрою карнавалу, не вміє на другий день перейти до другого життя, не вміє взагалі переходити до другого настрою. Еластичности, яку має кождий глибокий і правдивий лірик, розуміння усіх проявів життя і уміння на них реаґувати — того у Пачовського нема. Уперто він тримається одного моменту, його старається тільки всякими способами зафіксувати, поза тим він на життє нечулий. Він насильно витягає старі, вже уживані декорації на сцену, ще раз ними любується, хоче збудити „карнавал". І тому в результаті враження робить прикре: він хоче показати і визвати перед нас „духа" в білий день, серед гамору вулиці. За ярке світло полошить тільки „тайну", все те чим поет хоче нас засуґестіонувати, — а душа людська серед товпи не світить сяйвом укритої краси, а стає почорніла.

Прочитайте з найновійшої збірки отсей вірш:

»Ти з докорів моїх ридала,
І впали дві сльози твої
На ручку, — я спив їх устами
За серце стиснуло мені.
Счорніли від них мої мисли,
І в глум замінився мій сміх —
Як женщину гарну стріну я,
Глумлюся і мислю про гріх.
Той гріх твій счорнив мені душу,
Хоч іскряться очи мої —
До кожної з шептом солодким,
Зі сліз твоїх вються змії«...

Все появиться почорніла душа тільки і поет дасть лише матеріял для акту обвинувачення себе самого, кілько раз буде отак в білий день визивати духів. Тільки Гайне умів про такі

річи говорити, заховуючи відповідний тон дискреції. З кождим, хто хоче його наслідувати в його відзивах про жінку, станеться те саме, що з „Zauberlehrlingo'м“ у Ґете: під неприсутність учителя викликав духів, а відтак не вмів їх позбутися. Die ich rief die Geister, kanu ich jetzt nicht los! Становище — хоч сядь та й плач. Такий Zauberlehrling — Пачовський...

...А, я се борюся з собою,
Чи маю віддать тобі душу,
Чи маю іти там, де мушу,
Де мушу, бо кличуть до бою.
Я гордий спинався на гори,
А ти мені шлях заступила,
Так жити з тобою не сила,
А геть відійти — чую горе,
Душа моя плаче чогось...

От що становить фатальний пункт поезії Пачовського, от що вічно робить і буде робити крик публики! Поки елемент любовної лірики був окремо виділений від елементу патріотичного — як „Розсипані перли“, а відтак „Сон української ночи“, коли вони не були разом перемішані — доти вони не разили і не ослаблювали внутрішніх позицій автора. Тоді, на початку своєї поетичної карієри він готов був стелитися барвінком у ніг женщини, але відтак будив в собі гордого духа і горячий патріотичний порив, — тепер ті національні кличі та ідеали його сильно підірвані зовсім „не мужеським“ становищем супроти женщини:

„Чи дух мій не поклик гетьманів злеліяв
Для мого коханого краю,
Тепер ті всі мисли гей вітер розвіяв
Зза тебе з жалю заниваю“...

Я рішучо не можу погодитися на таке помішанне двох річей, які не належать і не повинні належати до себе. Не можу зрозуміти потреби потріотичних заяв і вигуків там, де нам жінка стала ногою на шию і кріпко держить в своїй власти, а ми тільки стогнемо з болю. При чому тут той патріотизм, отой поклик гетьманів, як женщина в нас має його зараз-же задавити? Ні, ніколи Пачовський не буде мати рації в своїх нападах на жінку, ніколи нікого не переконає, що Українка

спровадила „ослимачіннє“ народної душі, що вона причина нашого погрому національного. А коли се глибоке його пересвідчаннє, про яке він не раз в своїх творах — почавши від вірша „Українській дівчині“ з 1903 р. — заявляє, то чому у нього не найшлося на стільки консеквенції, щоби виелімінувати з своєї творчости отой власне маразм, який вносить жінка. Коли вона спутує великана своїми пестощами, коли вона розбиває нашу мрію, ідеали наших гетьманів, коли вона не дала здійснитися покликам Мазеп, Гордієнків, Богданів, Дорошенків, — то чому сам автор на її лоні думає свої патріотичні думи?! Невже не знайшлося у його сили покинути женщину цілком і не підходити до неї, після того, як він її так страшно осудив? — Отут власне той фатальний пункт, який робить всю творчість Пачовського з ідейного боку „нездоровою“ і розкладовою. Його лірики, зібрані в сій збірці — се тема „сама для себе“, — як поет Пачовський повинен був розуміти, а бодай відчути. Яке вражіннє була-би робила поезія Овідія, як-би він був змішав разом свої „Tristia“ і „Ars amandi“? І так само: з яким вражіннєм можна відійти від збірки Пачовського, коли тут перемішані і „ars amandi“ і обридженнє до жінки і боротьба душі, і любовний захват і зрівнаннє жінки з самицею, а серед того всього зойк зараненого серця, затрата мужеської гідности і... кличі великих гетьманів?! Ще раз кажу: як церква єсть місце, де не можна торгувати, так само єсть місця, де не можна проголошувати великих і святих слів. Окремо церква, окремо торговиця, а окремо жіноча спальня.

От чому я й кажу, що Пачовський сам завинив, що його збірку галицька публика так приняла. Публика публикою, до неї претенсій мати не можна, аби вона уміла культурно реаґувати, але всякий письменник мусить числитися з своїм сумліннєм і уважати на кождий крок, аби за нього відтак можна брати відповідальність. Пачовський зайшов в останній збірці в глухий кут, пустився йти на осліп, без ніяких оріентаційних знадобів, які повинен мати український письменник! І д е й н о він тут фатально спотикнувся. Вслід за тим він мусіть спотикнутися і зайти в глухий кут т а к о ж я к п о е т, пустив в світ книжку, незмірivши її наперед своїм людським й артистичним

сумліннєм. Одно й друге тут треба брати разом, бо помилка артиста веде за собою помилку чоловіка і навпаки.

Як би там не було — збірка Пачовського, дає доказ того, що я говорив на початку. Гнила атмосфера громадського життя в Галичині привела упадок і культурних вартостей, приводить далі розклад кардинальних основ літературного життя. Навіть у людей, які подавали колись надії — затрачується оріентація, загублюються високі стремління, здоровий інстинкт та сумліннє артиста. Ще крок — і дійдемо до повного і загального маразму, потопчеться й те, що було надбане старшим поколіннєм.

II.

Перейдім тепер до збірки Мелетія Кічури *), яка появилася недавно, — а побачимо те саме, тільки в иншій формі.

Кічура, який дебютував перед трьома роками збіркою „Без керми“ — літерат віденської школи. Його поезії зовсім немають, або мають дуже мало в собі українського „духа“. Як би не мова — впрочім досить не українська — то автор міг би бути й Поляком або Німцем. Се наслідки чужого виховання, яке галицький українець так скоро переймає, аби тільки затерти бодай зверха своє правдиве походженнє. Вихованнє се впрочім чисто формальне, — психіка „галицько-українська“ тільки-що одягнена у фрак.

Свого часу, я мав нагоду писати в цім журналі про першу збірку Кічури. Порівнюючи її тепер з новою, треба сказати, що вона робить далеко краще вражіннє, як отся. Особливої творчої сили й там не було, але було бодай більше старанности, більше зверхньої елеганції, „строфи“ мали більше шику. І там була робота, але робота більше старанна, більше літературна. Там чулося подих бодай німецької сучасної поезії, проби артистичного смаку і примірювання, тут вже в'їдається в зверхну політуру галицька провінція. Образово кажучи: „krawiec z Wiednia“ тратить память модних фасонів і починає шити зви-

*) Мелетій Кічура: Tempi passati — Строфи.—1908. Коломия, 1913. ст. 156 — 8°.

чайні сердачки для „провінції“. Тільки, примірюючи їх, ще говорить про „первый сортъ“... Проба:

»Химерні ми, злочинними руками
Чи раз в годину шального призвілля
Товчем кришталь і топчемо ногами
Під буйні співи дикого похмілля.
А злине час весілля, чару, блиску,
Ми ранимося гострими щербами,
Лежачими на гидному сьмітниску,
Припавши к ним жаждучими устами«.

Як бачимо — се звичайний собі вірш àla Твердохліба „o tramwaju marzycielu“, виписаний без потреби, але шумний, „велерічивий“. Коли-би шукати за думкою і образом, — треба-би розплутувати наперед його граматично, образи відцифровувати слово за словом. Що в результаті лишиться? — А се вірш не вибраний спеціяльно, він один з многих, типічний. Назвав бим його навіть програмовим і то не для самого Кічури, але до певної міри всіх „сучасних творів“ в Галичині. Бачу в тім власне ту спільну їм всім охоту, заілу охоту вибиватися понад „сіру масу“ при помочи ефектовної пози і ще більш ефектовного виступу. Вони неначе спеціяльно шукають за нагодою до такого виступу подібно, як наші посли парляментарії шукають за нагодою до interwiev-ів — мають на се приготовлені слова, думки, образи, цілу „сценерію“. Знайшовся случай — поза моментально готова.

Се явище має очевидно свою глибшу причину: власне пустку душі. Можна їм вірити, що сучасне життє їм дійсно надоїдає і дається в знаки. Воно безоглядно і безпардонно здирає з людий маску, змиває всі фарби, якими вони стараються закрити себе, воно й нежаліе таких „творців“. З популярізацією мистецтва й літератури що-раз більше вони обезцінюються, публика недуже має охоту розбиратися там вчиїйсь душі і слухатися її жалів та скарги. Публика йде мимо, а „сучасний творець“ лишається сам. І поки йому не наскучить дивитися на себе в зеркало, він спокійний, але відтак самотність його виганяє з хати, він мусить показати вивчену перед зеркалом позу, мусить мати адораторів. Йде на базар. А щоби якось виявити себе, виріжнити серед „товпи“, він мусить ефектовно виступати: отже в результаті пускається на коме-

діянта, який показує свої фокуси перед „публикою". Дарма, що те все крикливе, несмачне, понижуюче гідність, — він мусить „робити театр" з самого себе, завертати очима, розповідати про себе. Бо що він зробив-би сам дома, по між чотирма стінами, як-би він позбувся своєї пустки? — Я не кажу, щоби ті люди і ті „артисти" були зараз безхарактерними, — хоч і се часто буває; ні, вони можуть робити се в найліпшій вірі, безкористовно і щиро, як Мінхгавзен щиро розповідав про свої пригоди. Але власне тому, що вони так переймаються своєю ролею і щиро вірять в неї, — вони роблять шкоду. Вони фанатики і для них немає нарешті ніякого арґументу. В результаті доходимо до сумного досить факту: в обороні мистецтва, його прав і законів виступають разом з одиницями дійсно, творчими і з високим умом — комедіянти, всякі фетишисти слова, люди невідповідальні за свої вчинки. Прилучаючись до табору борців за мистецтво, оперуючи тими самими словами, видвигаючи ті самі кличі і пропаґуючи ті самі вартости — вони наносять шкоду для мистецтва більшу, як його вороги: вони його компромітують, вони засмічують високі ідеали низькими інстінктами, стягають їх на торговицю і здібні навіть убити ґеніяльний талант, коли той попаде з ними в конфлікт, пробуючи їх від себе прогнати. Се та-ж сама публика, що видрукувавши один вірш горлає „во всеуслишаніе": ми, поети! що зліпивши невдатно кавалок глини на кождім розі вулиці проповідує: ми, артисти, — і готова на місці застрілити кождого, хто не повірить в її велику місію. Власне оте мистецтво й отака література „процвитає" в Галичині. І через них затратилися правдиві крітерії в оцінці мистецьких та літературних творів. З хвилею, коли не стало в літературній критиці Франка, який безпощадно гатив всяку бляґу і позуваннє і ціла юрба ґрафоманів могла безкарно, не боячися нічийого авторітету, вдертися в „святая святих" літератури — доля її в Галичині була рішена. Літерати самі стали гірше „публики" і взиваючи надаремно імя Боже доконують на літературі страшної операції...

Се друга сторона медалю, коли говорити про занепад літератури в Галичині. Загальний напрям громадського життя, але й брак карности та безцеремонне обходженнє з великими рі-

чами з боку самих літератів — ті два фактори разом зложилися на те, що тепер маємо в літературі.

Я розпочав від збірки Кічури. Не хочу всі мої попередні уваги віднести в цілости до неї. Коли про неї говорю взагалі, то тільки тому, що вона серед сучасної галицької поезії явище „виїмкове", виявляє бодай формальну старанність та інтеліґенцію віршопісця. Але автор всетаки фатально заліз в той круг назначеної мною висше атмосфери, і не може видобутися з неї, определити себе бодай в якусь малу індівідуальність, — він таки не може не ходити по линві замісць широко, на всю грудь і щиро віддихнути...

Очевидно — слова, поодинокі строфи сеї збірки, коли їх читати д о с л і в н о, говорять що инше ніж те, що я сказав вище. Взагалі поезія Кічури читана дослівно свідчила-би тільки на його користь і виявляла-би небуденну психіку. Наведу наприклад отсей вірш:

Не замикайте брам і світла не гасіть!
Мине година, дві, я верну знов до Вас,
І будемо гулять, аж вирне сонця сьвіт
Аж гамірливий день на сон закличе нас.
Яке пусте життє! як мало гарних хвиль,
Як мало шалу в нім і пристрасних бажань
А блисне промінь де, осьвітить тільки гниль,
Й безпросвітну, страшну буденности вітхлань.
Осьвітить лиш ряди блідих, безкровних мар,
Що в закутках брудних ведуть чудний танок,
І зводять хриплий спів під дзвін разбитих чар.
Ні! ні! я мушу геть! та не гасіть сьвічок,
Мине година, дві — я без дум, бажань,
Поверну знов до Вас, пірну в буденну твань...

Що? Хиба не інтересний мотив, не оріґінальний тон? А як автор, споглядаючи на нужденну, „безпросвітну, страшну буденности вітхлань" видобувається на висоту, як будить вищий порив духа! Але вистане прочитати цілу збірку, прочитати очевидно не слова, а вухом зловити тон, — в якім-же иншім освітленню стає той вищий порив, оте спогляданнє з висоти на буденщину! Я зовсім не боюся назвати того тону — засипуваннєм очей читача піском. І те засипуваннє — річ також дуже характеристична у поетів типу Кічури. Се метода, правда, зручна, але занадто стара і часто уживана, аби дати себе здурити нею. Коли хто хоче зробити себе за всяку ціну інтерес-

ним, глибоким і траґічним, — одним словом — постатю вищого, найчастійше накладає маску „демонічної“ натури. Се має сугґестіонувати публику, тримати її на шнурку. Коли вже увязана добре, йде дальше по тій дорозі: починає говорити голосом „не от міра сего“, таємного, як волоцюга, що вдає з себе принца, викраденого з колиски колись циганами, старається говорити такі історії, від яких мороз йшов-би по-за шкіру слухачам. Таким способом публика дійсно переконується, що се справедливий принц. Не знаю, чому сю методу вибрав Кічура, але що вибрав її — се факт. Роля траґічна тим часом, не до лиця йому, як не до лиця впрочім і всі другі одяги, позичені, а не свої. Нічого не поможе кокетованнє з Достоєвським, ані з „діонізійськими“ вигуками, ані із скептицизмом, — бо те все нарешті зноситься, обпаде і покажеться відомий, старий вигляд на... звичайну, пересічну психіку знудженого галицького інтеліґента, який бачив трошки світа.

Так виявляється, що галицька дійсність поки-що сильнійша від „поезії“, безцеремонно проглядає з кождої нової проби літання. Треба твердий горіх розкусити, аби на такому проклятому Богом ґрунті бути поетом, вишукати місце на Парнас і оборонити сю позицію від безперервного напливу нечистих струй...

М. Євшан.

Як не повинно інформувати про нас Европу?

(Бібліоґрафична замітка).

Тупа байдужість, з котрою ставилася ще недавно Європа до української проблєми — належить вже минувшині. Тепер, правда можна говорити про недостачу тих відомостей, що про нас мають на заході, але про іґноранцію вже ні. Річ природна, що заінтересованнє европейської громадської думки новим пи-

таннєм викликало цілий ряд статей (навіть книжок) присвячених українству і написаних самими-ж Українцями на ріжних світових мовах. На цім місці я хотів би обговорити бодай деякі з них, а саме: 1) *Fedortchouk — Le reveil national des Ukrainiens,* 2) „*Les annales des nationalites*“ (№ 3—4), 3) статтю *О. Барвинського* в нумері від 1-го мая 1912 р. „*Oesterreichische Rundschau*“, 4) статтю проф. *Ф. Вовка* в „*Russian Riview*“ (november — 1912).

Коли матимемо перед очима ту повну незнайомість з нашою справою, котра ще до недавна панувала скрізь в Європі, то появленнє вище наведених книжок і статтей прийдеться уважати річю надзвичайно користною і пожаданою. Але... але коли ми захочемо собі усвідомити *ціль і завдання* такої інформаційної роботи, — то конче прийдемо до висновку, що одиноке цінне в перечислених працях це — добра воля і подані факти. А в кождім разі не їх освітленнє, не вірне і правдиве освітленнє української проблємы. В такім виді, як ця проблєма представлена в цих працях — вона ледви чи збудить до себе заінтересованнє чужинців.

Майже всі автори, про котрих я говорю тут, хочуть своїми інформаціями промовити *до серця* Європи, до *почуття справедливости* европейської громадської думки, збудити *її сімпатії* до поневоленого народу. Се власне і є найневідповідніший шлях до позискання чиєї будь уваги. Тою дорогою ходили вже і Поляки, і Фінни без яких будь реальних для себе наслідків. Цілий світ є великим цвинтарем роздавлених колесом історії народів, котрі не раз, не два звертались зо своїми скаргами до „цівілізованого світу“, а „цівілізований світ“ в найліпшім випадку складав ці скарги і зажалення ad acta, в найгіршім — взагалі нічого з того не робив. Правда, в де-яких випадках скарги плебейських надій знаходили собі послух у своїх щасливійших сестер (справи: Македонська, Албанська), але це ставалося за для мотивів, котрі ані з чутливістю, ані з милосердєм нічого спільного не мали. Українці апелюють до европейської демократії. Добре! Але ця демократія могла-б заінтересуватися їх справою лише тоді, коли-б — кажучи вульґарно — бачила-б в тім який будь *інтерес* для себе. Інакше, коли-б їй

було доведено, що український рух лежить *в інтересах європейської демократії*.

Для цього Українці мусіли-б передовсім довести, що український рух є, або стає важним політичним чинником в славянськім світі, і запорою для всяких реакційних — ворожих європейській демократії — течій серед славянства (панславізм); по друге — що цей користний для європейської демократії рух — має всі вигляди успішного розвитку. Як раз цього ми і не знаходимо в перечислених вище інформаціях!

В брошюрі п. *Федорчука* знаходимо „appel à tous les nobles coeurs", замісць апеляції до розуму і до спільности інтересів. Знаходимо багато про переслідуванне Українців, але лише про боротьбу з українською культурою, про політичні-ж змагання нації — майже нічого. Співчуття до Українців ця книжка може збудить, інтерес — ледво. Що Українці мають *право* на істнованне це книжка п. Федорчука може й доведе своїм читачам, але що Україна має не лиш *право*, але й *всі дані* для розвою — цього там не вичитати. А преціиь лише це останне і мало-б якесь значінне для европейського демократа.

То саме дається сказати про збірник „*Les annales*". В статті „Abrègè de l'Histoire de l'Ukraine" багато сказано про культурне відродженне України, про Котляревського, Гоголя, Бодянського є згадки, але про політичний рух знов майже нічого. Згадано тільки про Кирило-Методіївців і читач цілком оправдано готов буде думати, що „братство" було останнім виявом політичних аспірацій в нашім краю! Ті самі хиби виказує стаття „Oppression seculaires". Згадано в ній і про „братчиків," і про Валуєва, і про указ 76 року, про переслідуванне преси, літератури, театру, мови — але нічого про українські політичні партії, про репресії проти політичного руху на Україні в останніх часах. Трохи ліпшою під цим взглядом є стаття „La Renaissance de l'Ukraine", але й вона не вільна від хиб: маса місця призначено указу 76 р., постанові СПБ. Академії Наук про українську мову, про „Просвіти" і Наукові Т-ва — і лише кілька рядків політичному відродженю Українців. Не буде нічого дивного, що пересічний Європеєць набере з лектури цього збірника поняттє про Українців

як про російських провансальців, всі змагання котрих обмежуються збереженнєм своїх звичаїв і плеканнєм своєї мови...

Едино дві статті можна згадати, котрі цілком стоять на вишині своєї задачі: одна про Галичину, друга — „Les Revendications des Ukrainiens de Russie." До решти статтей (про літературу, театр, архітектуру) вже за для їх предмету — повищі критичні уваги не відносяться. Цілий збірник робить вражінне таке, ніби автори поодиноких статтей не порозумілись спершу межи собою; в кількох статтях говориться докладно про одні і ті самі річи (напр. про указ 76 р.). Неприємно вражає неукраїнська транскрінція де-яких українських імен: Sagaidatchny, Nalevaiko, Moguiia, Gliboff та инші.

Стаття О. Барвінського в „*Oesterreichische Rundschau*" є остільки ліпшою, що автор її ясно здав собі справу про політичне значінне української проблєми і тим фактично спричиняється до заінтересования цею проблємою в Європі. Але за те автор робить другу помилку: він зовсім майже не старається представити теперішнє значінне нового політичного чинника — чи це здатний до життя фактор, чи ні? Чи українство має вигляди на будучину, чи ні? Правда, автор каже, „українсько-руський нарід має в собі здорову і невмирущу життєву силу, котра допоможе йому в найблизчій будучині до чим раз то кращого розвитку," але це твердженнє на жаль не оперте в статті майже на жадних доказах. Не може бути розуміється таким доказом історія, котра свідчить про те, що було і лише почасти про те, що буде.

Найменше відповідає своїй задачі стаття проф. Ф. Волкова — „The Ukraine Question." Передусім дуже незручна термінольогія. Напр. на стор. 107 автор говорить про „російську *або* українську" (Russian ou Ukraine) частину Литовсько-польської держави. А далі говориться, що спроби Польщі зденаціоналізувати населенне цього краю мали успіх лише серед аристократії та що „селянство, міста та священики зостались вірні своїй мові, релігії та національности." По тім що сказано вище лишається не ясним; *якій* національности — російській чи українській? З багатьма тезами автора також не можна погодитись. Напр. міг-би автор клопоти про те, чи Українцям легше буде вчитися російщині в національній школі, — полишити тим,

кому на тім залежить. Міг би також автор не посягати на монополію правої преси в боротьбі з „німецьким Drang nach Ossten"...

З цього побіжного огляду видко, що інформації, про які мова, загалом не зовсім відповідають вимогам, котрі можна до них би було ставити. Яко збір фактичних даних про чуже і ще порівнуюче мало знане чужинцям питанне — вони не позбавлені певного значіння. Але в кождім разі було б пожаданне, аби ті хто на будуче виступатимуть перед форум Европи з обговореннєм української справи, здавали б собі яснійше справу про ціль цих інформацій.

Мало представити національний гніт — цим збуджується лише сімпатії добросердих людей, але не політичного світу. Сімпатії цього останнього здобувають лише народи і справи, що мають перд собою будучину. Рівно-ж, ледве чи привабимо до себе увагу Европи, коли будемо удавати з себе таких невинних провансальців, які дивляться на читача з де-яких статтей „Анналів" — для цього треба показати, що наша нація стає поволі політичним фактором, силою, цілі котрої лежать в однім напрямку з цілями европейської демократії. Потреба показати, що наша нація потрафить бути активним *субектом* історії, а не лиш *обектом* для демонстрування добрих почувань добрих людей. „Пожалѣй меня родная!" — цей старий рефрен всіх староукраїнофильських скарг перед російськими ліберадами і перед Европою — крайня пора забути. Інакше чужинці все дивитимуться на нас, як на російських провансальців, котрим ані сниться робити жадних клопотів кому-б то не було та котрі лише мріють про права „de leur langue et de leur contames". Так бодай висловлюється про нас Ш. Сейньобос в своїй плаксиво-гуманній, але для нас зовсім безвартній передмові до „Анналів".

Дм. Д—в.

ЛИСТИ З ГАЛИЧИНИ.

IV. Історія одної пощочини і її мораль...

Дня 28 н. ст. листопада відбулася у Львові судова розправа проти відомого письменника Михайла Яцкова. На підставі § 496 засуджено його на 3 дні арешту з заміною на 15 корон гривни за те, що „чинно зневажив“ головного редактора „Діла“ — Василя Панейка. Звичайно — ця справа занадто дрібна, аби про неї тут писати; хіба одного засудив вже суд, який судив Яцкова, визначаючи більшу кару. Але — коли я всетаки хочу про се писати то не з тої причини аби подати нову „сензацію“ нашого літературно-громадського життя — єсть „кращі“ сензацій, від яких волоссє дубом стає — а тому, щой той судовий епільог справи Панейко contra Яцків має надзвичайно цікаву і з кождого погляду важну „преісторію“. І ту преісторію я хочу розказати, а читач сам поробить собі відповідні висновки. Отже „з кінця“.

Артист-маляр Іван Труш дуже собі несподобав, що деякі критики занадто вихвалюють Михайла Яцкова. Уважаючи це за явище дуже грізне для нашої літератури він рішив запобігти небезпеці і ще минулого року виступив в „Ділі“ з рядом фелєтонів п. з. „З области нашої нової літератури“ *), де, признавши наперед що тої літератури не знає і не хоче знати, просто в негідний спосіб обійшовся з одною з новель Яцкова („Самотний огонь“) і оплюгавив його, заслонюючись формою „критичного разбору. *) Зрозуміла річ, що вільно було Яцкову образитися за таку „критику“, а тим більше вільно було йому реаґувати на неї. Реакція з боку Яцкова була тим більше потрібна, що писав ті фелєтони не хто инший тільки Іван Труш, артист, а до того ще з деякою „минувшиною“. І от

---

*) »Діло« 1912, ч.ч. 236, 243—45.

**) Не спинююся довше над тими фелєтонами Труша, в свій час я писав про них докладно, подаючи виписки з них — див. »Українська Хата« 1913. № 1, ст. 3—17.

Яцків рішив виступити від разу і в своїй обороні і в обороні других, позбирав разом всі факти діяльности Труша і написав новелю п. з. „Смерть бога“, яку й видав з початком цього року. В новелі, звичайно, не був названий Труш, говорилося про артиста Борсука і про його „сдѣлки“. Яцків ужив тут того самого способу „помсти“, який уживається в літературі скрізь, починаючи від Ґете-Шіллєра („Xenien“) Байрона, Гоголя, Тургенєва, Достоєвського і т. д. і т. д. Ріжниця поміж Яцковим а вичисленими людьми тільки така, що коли вони „мстилися“ на своїх ворогах, малюючи їх типи в творах, то ті вороги мовчали і сиділи тихо, а коли се зробив Яцків (проти якого стоїть т. зв. „компактна більшість“) — то се названо „пасквілянтством“, негідного автора роботою і засуджено його на смерть як письменника. Зробив се в першій мірі А. Василько, який чомусь був переконаний, що тільки Труш може мати рацію, і в „Раді“ постарався „знищити“ Яцкова за такий вчинок *). Перечеркнув просто творчість Яцкова та й кінець.

І відси починається власне „сама справа“. Був би Василько мав сатисфакцію, що впорався від разу аж з двома шкідниками (Яцковим і Євшаном), які забули за всяку літературну етику, а головне забули піти повчитися тої етики у „Раді“ і у Ва-

*) »Новини нашої літератури« — »Рада« 1913 ч.ч. 198—199. При сій нагоді позволю собі сказати кілька слів і pro domo sua. Отже Василько наперед »згіршений« тим, що я пишучи про твір Яцкова в »Літ. Наук. Вістнику« відкрив, що Борсук=Труш. Отже я тоді писав і повторюю тепер, що не відкрив властиво ніякої тайни, а зробив тільки те, що й без мене могло знати і знало багато читачів. В творі Яцкова подано багато цитатів з писань Труша дослівно — хто читав фелєтони Труша про Яцкова (не говорю вже про »Будучність« і »Артистичний Вістник«), а відтак твір Яцкова — той знав, що Борсук= Труш. В инших пунктах не хочу розводити балачки з Васильком, боюся його »літературної етики«, яка позволяє йому бути арбітром, хоч переслухав він тільки одну сторону і не читав фелєтонів Труша; не хочу також робити поправок і простувати фактів, якими оперує Василько — забороняючи напр. в імя літературного кодексу писати авторам авто-рецензії —; правду кажучи — шкода на се часу, та й ніяково говорити чоловікові те, що він повинен сам знати. Там впрочім »теорія« накручується відповідно до потреби.

силька, був би й Труш мав сатисфикацію, що його регабілітовано і дозволено бути субєктивним (хоч не один потерпів від радянських критиків за свою „субєктивність") — ну й кінець. Але знайшовся ще „der Dritte im Bunde" редактор „Діла" Василь Панейко. І, як казав колись Гейне:

»...wenu wir in Kot uns fanden,
So verstandew wir uns gleich«*) —

— Панейко сейчас пізнав „свого", вирізав з „Ради" статтю Василька, аби дати її й читачам „Діла". Вирізав, дав сенсаційний заголовок: „Пасквіль і його аматори" і видрукував — додавши від редакції ще й таку вступну замітку:

»У відповідь на критичну аналізу одного свого твору, надруковану в своїм часі Ів. Трушем у нашій часописи, випустив п. Мих. Яцків у світ редаґований в белєтристичній формі пасквіль п. з. »Смерть бога«. Ми не хотіли сим пасквілем спеціяльно займатися; ми бачили в ньому (як майже в цілій »поетичній творчости« Яцкова — від непрімірного ошкальовання знайомої загально родини в »Огні горять« розпочавши, через шкальованнє пок. директора і поодиноких функціонарів »Днїстра«, через калюмніяторські напасти на поодиноких людей з нашого громадянства на сторінках україножерної польської преси, аж до останнього, поки-що, пасквілю »Смерть бога«) — всі знамена того самого суспільно-психічного явища, яке обсервуємо в »революційній« літературній »творчости« О. Шпитка (»Wiz i perewiz«), Демянчука, Тивоновича, — з поміж наших, відомого Ст. Брандовського — з поміж польських »письменників», і яке заслугує в цілости на осібний розгляд. Лишаючи собі такий розгляд сього явища до пізнійшого часу, хочемо нині навести тут голос про Яцкова і його адораторів, який вийшов від людини сторонної — від редактора київської »Ради« п. Ан. Василька в ч. 198—199 тої-ж ґазети. Уваги його п. з. »Новини нашої літератури« подаємо тут з незначними скороченями«. Ред.**).

Я подав цілу ту замітку, жалую, що не можу докладнійше подати до неї коментарі для ужитку читачів з росс. України. Мусів бим докладнійше сказати про такі постаті як Демянчук або Брандовський, аби в відповіднім світлі поставити ту образу, яку нанесло „Дїло" Яцкову. Страшно подумати: у к р а ї н с ь к о г о п и с ь м е н н и к а, якого перекладається і шанується в чужих країнах — український національно-демократичний

*) »Як тільки знайшлися в болоті, сейчас себе пізнали«.
**) »Діло« 1913 ч. 226.

орґан порівнує з найбільше ординарними, бруковими типами, з національними зрадниками! Українського письменника національно-демократичний орґан стягає в кльоаку, де місце для людей, про котрих не згадується в порядним товаристві, котрим ніхто не подає руки, не говорить, не полемізує! Тож „Дїло“ ані словом не реаґувало на брошуру Тивоновича, в якій він говорить про крадіжи провідників національно-демократичної партії! „Дїло“ денунціює Яцкова перед дирекцією інстітуції, в якій він заробляє на хліб, денунціює перед товаришами бюровими, видумує клевети, аби до кінця опоганити нелюбого рідакторови „Дїла“ чоловіка!

Два дні після появи тої замітки в „Дїлі“ Яцків зустрів редактора Панейка в „Cafè Central“. — Чи ви відповідаєте за ту замітку, яка була поміщена про мене в „Дїлі“? — Відповідаю! — Тоді Яцків „чинно зневажив“ Панейка, ударив його в твар.

А тепер історія починає бути найбільше пікантна. Після того, як звістка облетіла місто Львів і в скаліченій формі дісталася до ґазет — виступає товариш редакційний Панейка, відомий публіцист, пропаґатор анархізму і др. страшних річей — і пише статтю „Самоосудженне“ *). В імя культури він остро осуджує поступок Яцкова, кличе на поліцію і взиває Яцкова до покути:

»Його поступок треба публично напятнувати, щоб відчув се, що такі вчинки як його, не є допустимі, та що він мусить дати за нього і покривдженому і ображеній суспільности експіяцію, коли він має бути йому прощений«...

»Письменник і взагалі публичний діяч повинен мати в собі настільки моральної сили, щоби перенести і найнеприхильнійшу оцінку своєї діяльности, маючи довіре до публичної опінії і в разі потреби послугуючись самообороною в пресі, а в крайнім випадку громадським судом«...

...»Вчинок Яцкова кваліфікується до карного суду і там він за нього відповідатиме. І я спершу сумнівався, чи стоїть про вчинок п. Яцкова говорити публично і чи не досить буде поступити з ним так, як поступається з першим ліпшим напасником, який нападе когось на вулиці, т. є. віддати його в руки власти, покликаної до береженя горожан«.

---

*) »Дїло« ч. 229.

Я буду мати ще пізнійше нагоду покористуватися цими „цінними“ увагами Лозинського, тому не хочу стримуватися над таким „пікантним“ матеріялом... анархіста, який так фатально помилився в виборі „життєвої ролі“ і пішов служити національним демократам замість сповняти функції тих, що „покликані до береження горожан“. Отже далі:

На другий день гурт знайомих редактора „Дїла“ „прилучився до виводів п. Лозинського“ і помістив в „Дїлі“ протест проти Яцкова. Підписалися: проф. Р. Залозецкій, А. Жук, Ів. Кревецький, др. В. Охримович, др. Л. Цегельський, др. В. Щурат*). Очевидно — се гарно „виручати товариша в біді“, протестувати, тим більше гарно, коли се робиться в імя „культури“. Гарно! Я лише спитаю тих панів: де була Ваша культура, коли Труш містив свої фелєтони в „Дїлі“? Де була Ваша культура, коли Панейко написав таку плюгаву — навіть для „Дїла“ за плюгаву — замітку про творчість Яцкова? Чи Ви тоді не бачили скандалу, не збудилося в Вас почуттє культури? Аж тепер Ви знайшлися з своєю „культурою“?

Отже за багато було того українській академічній молодіжи і вона зійшлася 18 жовтня на збори, на яких основно передискутувавши справу — висловила свій жаль, що Яцків мусів таким способом зробити собі сатисфакцію, але разом з тим рішучо осудила провокаційну замітку „Дїла“, осудила також статтю Лозинського і тих панів, що під нею підписалися на другий день після її появи. Накінець ухвалено резолюцію:

»Вважаючи інцідент з п. Яцковим не як відірваний факт, а як діло систематичного нищення редакцією »Дїла« наших письменників, академічна молодіж протестує рішучо проти того рода поступовання, якому не місце в ніякій культурній суспільности« **).

В дискусії на тих зборах студентства виявилися цікаві „подробиці“, які подав до відома зборам референт тої справи. А власне: „Дїло“ з 6 січня 1912 року — отже так ще недавно — помістило статтю п. з. „Символізм в творах Яцкова“, де були висловлені між иншим такі думки:

---

*) »Дїло« 1913, ч. 230.

**) »Шляхи« — орган українського студентства. 1913, ч. 8—9, ст. 115—116.

»В українській літературі дають М. Яцкову його символістичні твори цілком відокремлене місце. М. Яцків як реаліст стоїть поруч з Франком, Стефаником, Коцюбинським і иншими. М. Яцків як символіст не має собі подібних в українській літературі. Такі річи як »Білі вівці«, »Дівчина на чорнім коні«, »Готуріди« ставлять Яцкова поруч з видатнійшими символістами світової літератури — Едґаром По і Андреєвим.

»І популярність М. Яцкова серед українського громадянства зростатиме поруч з культурним зростом сего громадянства«.

Отже в 1912 році в січні Яцків стояв поруч Франка, Коцюбинського, Стефаника, Едґара По, Андреєва, — в тім самім році зміняється редактор „Дїла“, керму „публичної опінії“ бере в свої руки Василь Панейко і Яцків під кінець року стає — після статтей Труша письменником безвартним, а в 1913 році, після того як Труш і сам Панейко, стали персонажами новелі Яцкова — Яцків стає поруч Шпитка, Тивоновича, Демянчука і Брандовського. — Який культурний переворот — Umwertung aller Werte — приводить за собою зміна редактора „Дїла“!!

Але все-ж таки винуватим остався тільки Яцків. Збори студентства і його резолюція? Але-ж „Дїло“ зараз на другий день поставило українську молодіж в курячі лапки („молодіж“), і правда, і невинність осталася таки за ним! Деж-би правда могла перейти в чиї руки, коли панове з Ринку ч. 10 виарендували її на віки-вічні і стали заводити культуру! І „Дїло“ стало таке певне своєї правди і культурности, що почало дедалі подавати ще кращі „кавалки“ в справі Яцкова. Наперед редактор Панейко почав писати обіцяний розгляд пасквілянтської роботи Яцкова, дістявши від своїх аґентів „матеріял“ *). Ті три фелєтони дуже цінні, особливо в своїй теоретичній части, де Панейко викладає, що таке пасквіль. Пишуся під його виводами обома руками. Пишуся і тішуся: то-ж Панейко не робить властиво нічого иншого тільки доказує всім передплатникам „Дїла“, що дійсно як автор замітки про Яцкова він заслужив на „чинну зневагу“. А се що, пане Лозинський — чи також не „самоосудженне“? Дивно мені: так далеко загнався Панейко, що в своїй теорії пасквілю забув про „Дїло“, забув

*) В. Панейко: »Один епізод«. »Дїло« 1913 ч.ч. 235, 236, 238.

про те, що як редактор розпочав власне „еру пасквілів“ і дав найбагатший матеріял для теоретика; забув про ті орґії, які виправлялися в „Ділі“ і виправляються далі за його „панування“. Аж після трьох фелєтонів раптом застановився Панейко, побачив, що робить і — не договоривши до кінця того, що хотів сказати, — урвав свій „розгляд“. Після теоретичної части треба було дати бодай кілька фактів „пасквілянства“, тут він мусів побачити, що ті факти в самому „Ділі“ і—урвав, нічого не сказавши крім того, теоретично оборонив позицію Яцкова. Добре й се.

Свою дальшу практику — після тих статей Панейка — „Діло“ скоро показало, знов же таки розбовтуючи справу Яцкова. Факт настільки пікантний, що мушу окремо спинитися на нім. Отже в справі Яцків — Панейко я написав лист до товариша Богацького, редактора „Української Хати“. На мій лист т. Богацький відповів відкритою карткою, яку я дістав 4 дні пізнійше, як повинен був дістати. Справа опізнення картки зараз-же й вияснилась: вона повандрувала наперед до — „Діла“, хоч була адресована де инде. В „Ділі“ спрепаровано з відповіді т. Богацького загальний зміст мого листа до нього (відповідь була так писана, що дійсно можна було се зробити, очевидно в загальній формі, не в деталях які пододавала і повидумувала редакція „Діла“) — видрукувано той зміст в формі фактивної дописі „принагідного кореспондента“ з Київа*) і — „оскандалено“ Євшана! Чого більше треба**)?

В своїх статтях про „оден епізод“ писав Панейко: „Охорона інтімностей фізичних, духових, родинних, а навіть товариських є одною з передумов людського співжиття в цивілізованім громадянстві. Охорону таку дає новітне людство навіть злочинцеви“. — Три дні пізнійше редакція „Діла“ використовує

---

*) Див. »Діло« 1913, ч. 241.

**) Згадаю ще факт анальоґічний, який мусів статися як раз Яцкову: закритий лист приходить на адресу Яцкова, дістається в руки редакції »Діла«, його розрізують,... і відсилають з дописком: »через помилку отворено«. Дійсно помилка!..

приватний лист, аби боротися з ворогом, від якого вимагає „джентельменства“ в боротьбі, а якому сама не признає навіть прав злочинця, — коли говорити словами самого „Дїла“. — А тепер пане редактор скажіть: к о г о б'є Ваша теорія пасквілю: м е н е ч и В а с?

Приходить накінець день судової розправи. На нещастє „Дїла“ і Лозинського скваліфіковано учинок Яцкова не як „карний злочин“, а як звичайну „pyskówk'y“. Очевидно — треба було бути певним, що Яцкова засудять. Бив? — Бив! — Отже маєш таку і таку кару. Такої розправи в суді я сподівався. Тимчасом вона була інтереснійша, навіть „пікантна“ і я не жалую, що пішов. Насамперед бачу, що прийшов сам М. Лозинський в заступстві Панейка, як конціпієнт одного з львівських адвокатів. Чую відтак, — коли разправа почалась, — що Лозинський поінформувався і „мельдує“ судії, що Яцків вже був раз перед тим караний за подібну провину. Слухаю оборони Яцкова, який доказує, що не міг собі иншою дорогою знайти сатисфакції і м у с і в так зробити як зробив.—З розмахом починає накінець свою промову Лозинський. Отже жадаєте укарання оскарженого? — різко перериває судія. Треба було сказати: так. І судія відчитує засуд: 3 д н і а р е ш т у з з а м і н о ю н а 15 к о р о н г р и в н и!

Sage und schreibe: пятнацять Корон — на думку суду — варта честь редактора „Дїла“ Василя Панейка! Я готовий був на голос розсміятися. Але в сій хвилі почув, що паленію з сорому за... пана Лозинського. Чую його голос: я зголошую в і д к л и к с у п р о т и н и з ь к о г о в и м і р у к а р и і з а м і н и а р е ш т у н а г р и в н у. — Так сказав анархіст Лозинський *).

Тут поки-що кінець тій справі. Очевидно — „товариський обовязок“ вимагав від Лозинського аби він підбив трошки ціну чести редактора „Дїла“, з другого боку „в імя культури“ мусів домагатися аби Яцків таки сидів в арешті (очевидно не

---

*) Нарочно подаю звістку і про розправу: справозданнє її було теж обширно подане в »Дїлі«; але хоч обширне — то »тенденційне«, лагідно кажучи.

три дні, а більше), а не платив грошей — і тому ніби справа формально не закінчена, але по суті вона вже перейшла всі стадії, і вичерпалася. Закінченнє її — виступ „українського анархіста“:

adventavit asinus,
pulcher et fortissimus.

Я був веселий цілий день після засуду Яцкого—помимо волі. Я не винен, що були такі ситуації в тій усій справі, які мусять мати комічний ефект. Але „мораль“ тої афери зовсім не весела і не настроює до сміху. Ох, ні! Більше можна-би тут плакати, як-би плач що-небудь поміг.

Я здаю собі справу з того, що в результаті ціла та афера Яцків-Панейко „дрібна“, коли брати лише її „фабулу“. І тільки тому я її розповів, що поза нею укривається ціла трагедія наших сучасних культурних стремлінь. Не в „Ділі“ і не в Яцкові тут діло, а в тім, що трудно на Галицкій Україні жити: атмосфера настільки смродлива, обставини настільки капарні, що всяка творча праця неможлива стає. Хто має сильний кулак, відвагу хоч-би інтриґами вибиватися на видну позицію в національній праці, хто має силу тероризувати публичну опінію і безсоромний настільки, що свої думки називає висловом тої опінії, хто має на стільки грубі нерви, що може виносити пощочини не моргаючи на них навіть оком. — Хто врешті запишеться з душею й тілом тій мафії, „лицарям темної ночи“, що репрезентують всякі „комітети народнього добра“, — той має шанси і може безкарно працювати на „народній ниві“ і наживатися. Кождий инший, як попаде тільки в підозріннє „мафії“ і рабінату, що він „видючий“ що ніколи не засімілюється до типу „Fledermausseele“ і буде глядіти на пальці, — той не має що робити.

Не перебільшую. Бачу добре механізм нашого громадського життя в Галичині, на стільки добре бачу махінації всяких „передових людей“ тих, що обслугують „машину“, що готов накінець призвичаїтися до них як до чогось „нормального“, що інакше не може бути.

І тому: останній час, аби прийшла обнова того галицького с м і т н и к а! Останній час, аби була прочищена атмосфера хоч-би

й кулаком, яким мусів здобувати собі право праці український письменник. Хоч-би й насильно — але нехай-би вже раз те багно вилетіло в повітря, аби бодай дальші покоління не виростали скалічені, а випростувалися на весь зріст, віддихнули і забули ту страшну змору, яка налягла на теперішню українську дійсність в Галичині.

М. Євшан.

Лист до редакції.

Високоповажаний пане Редакторе! Не відмовте, будь ласка, надрукувати цього листа у Вашім органі.

Студенти-українці томських вищих шкіл висловлюють велику подяку пану Патрашкіну, що показав належне місце рабові „загально-россійскої культури“ — Винниченкові. Коли раб, та ще з хамською психікою (хахлацький елемент „На вѣсахъ жизни“) відважится благати якоїсь мізерненької панської ласки з метою, щоб пан звернув на нього свою увагу, то пан може тільки призирливо поглузувати з нього. Бо раб (звичайно по натурі) повинен бути тільки рабом і не лізти у вічі панові, щоб своїм хамським виглядом не викликати у нього огидливости.

А коли ти людина з самоповагою і почуттям власної гідности, то перш за все не лізь у ту компанію, де тебе можуть у вічі вилаяти, поглузувати і взагалі образити.

Ти повинен подивитись з призирством туди, звідки до твого вуха долітають нахабні вибрики по власній адресі. Де йде багато пьяний бенкет („голосна дзвінниця“), там навіть не всякий жебрак одважиться приступити до столу, звідки йому часами кинуть кавалок хліба, або по більшости дадут костомахою по лобі за для компанійскої потіхи. Бажаємо, щоб глузування Патрашкіна навчило розуму літерата-гермафродіта Винниченка.

Студ.-мед. Я. Карабай, Студ.-техн. С. Базілевич, Студ.-техн. Васильківський, Студ.-мед. Ф. Левінський, Студ.-мед. К. Бризгун, Студ.-техн. М. Чумак, Студ.-техн. Нечай.

Томськ.
22 листопаду 1913 року.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Павло Савченко. *Мій сміх, моя задума...* Епілоги. 1913 р.

Маленька книжечка, неестетично видана, але змістом не підходить зовсім до тих «перших» збірок починаючих авторів. В усьому видно змаганнє автора писати с в о є ю мовою, не ординарним набором слів. І тут можно зустріти досить цікаві неологізми, утворені з правдивих українських елементів мови: маковість, сріблянність, безлучно, трунно, блим, спалах; де-які з їх не влучні — чарне, темена. Нахил автора до дізгармонійного ритму не виблискує оригінальністю: як протест проти ритму-січки ритм-спотикач не знайшов собі доброго виразу, особливо у російських поетів, під впливом котрих замітно стоїть наш автор щодо форми віршів.

Як перша спроба на укр. грунті — вона не може бути бездоганною. Що до змісту книжечки — треба одзначити основний мотів с а м о т н о с т и, що проходить через усі сторінки. Є иноді поетичні блиски. Самотність, як мотив космічний, займає в сучасній літературі (лише не українській) поважне місце, показуючи на инший ступінь світорозуміння. Коли він з'явиться в українському письменстві дужим голосом — це покаже розвиток нашої думки, вищий, — або краще сказати — инший щабель її, що для життя річ не байдужна. Коли самотність і у нас стане на цей час органичним проявом — це покаже, що ми ще живі, що ще не вмерли під тягарем ординарного імітованого патріотизму і перестали бути розкидачами старих беззмістовних окликів. В цьому розумінні вважаю книжечку д. Савченка позитивном з'явищем. Для автора після першого натяку лишається, щоб стати силою, розвинути свої мотиви і артистичні тенденції що-до оброблення нашої мови в тім напрямі, який він тепер лехко закреслив, ухиляючись од утрированих форм індівідуализму, як нечепурне виданнє, недодержаний правопис, не зазначуваннє місця видання і ціни.

М. Сріблянський.

О. Кобець. Ряст. Збірка поезій. Канів, 1913 р. ст. 68, ц. 15 к.

Виданнє, що вражає своєю примітивністю. Якась дивовижна обгортка з лубочним малюнком, в по-між текстом виньєтки, що ні крихти не прикрашають книжки, грубі, незграбні. Зміст безнадійний — без всякої поетичної прикмети, без оригінальности. Слабі наслідування слабій укр. «поезії» про квітки, долю, волю, працю, нещасне коханнє і патріотизм. Банально і мляво повторюються ріжні трюїзми, що не не мали попиту навіть в час буйного розцвіту, в часи україноФильської «поезії», повної тенденційних і беззмістовних алегорій на тему — самотня квітка — Україна, дуб — борець і инші нецікаві річи. Добре серце гражданина — це ще не поезія. У нас загалом дуже багато добросердних юнаків, що скіглять собі старечими голосами, маючи високу думку про ролю поета, що «співає і плаче», але чому? — не відомо. Цей нещасний патріотизм і демократизм збиває з шляху людей, що могли-б бути діяльними одиницями, а вони сидять «співають і плачуть». Не літературна преса розносить їх писання і цим задурюють їх що до розуміння свого місця в житті. Наскрізь безподійна книжка д. О. Кобця. Шкода, що автор, може гарна сама по собі людина, не дивиться критично на свою роботу і не зрозуміє старої правди, що більшість віршів на світі — не поезія.

М. С.

В. Винниченко (В. Деде): *„Молода кров“*. Комедія на 4 дії. В-во „Дзвін“ 1914. К. Ц. 50 к.

Всяка творча сила нарешті вичерпується. Симптоми упадку таланту бачу вже в тому, коли артист чи автор не спинається на вищий щабель свого розвитку, а остається на тому самому. Очевидно —

нічого тут не може помогти, раз хтось спускається на що-раз низчий щабель. Видно „курс" його почав падати і йому лишається „спускатися на дно" помимо своєї волі, помимо творчої амбіції, яка в той момент починає бути хоробливою і жене до форси за всяку ціну. Прикрий вид.

Ратунку тут не має ніякого. В результаті 99% авторів мусить „спускатися на дно", відспівавши свою пісню. І самі вони собі винні, що не подбали завчасу о ратунок. Без культурних підстав, без ґрунту естетичної культури не можна пускатися на широке літературне море нікому, хто хоче плавати з честю аж до кінця, хто хоче, аби його імя перейшло в дальші покоління. Тільки той, хто навчився культивувати свій талант, усвідомить собі свою силу — зможе завести економіку творчу, зможе йти що-раз вище. Кождий инший буде тільки соловієм, котрий співає одну весну, або перегоновим конем, якого властитель збуває за що-небудь з хвилею, коли не може за нього взяти першої нагороди.

Що лишається авторові, який покладався весь час тільки на свій „природний талант", водив свою музу по ярмарках, а тепер перестав йти в гору по своїй драбині? Чим він може поправити свій „курс" з хвилею, коли пережив самого себе? Нічим! Ніяка кольпортажа самого себе не може поправити діла, а тільки погіршити. Попсованої шарманки ніхто не любить слухати, на возі, який скрипить теж ніхто не поїде.

Студент Антось, син багатої поміщиці вдови, залюблений в служниці Івзі. В доказ любови рішає женитися з нею. Але мати не дає йому свого позволення. Він виписує свого дядька, старого ученого, — який починає доказувати всіми аргументами науки, що погану, дворянську кров треба Антосеві обновити „молодою кровю" Івги. Боротьба йде через цілих три акти, Антось використовує нарешті забобонність своєї матери і спроваджує бабу Саламаху, яка уміє за гроші так поворожити, що поміщиця дає свою згоду. В четвертім акті весіллє. Але батько молодої з гори мав свій плян, зловити для своєї дочки багатого пана, — ще тоді, як помітив любов панича. Плян провів чудово, але на третий день весільної п'ятики все провалилося. Давний любовник Івги дістав за-мало відступного від молодої, зраджує все молодому і весіллє кінчиться крахом. Автор скомпромітував всіх, кого йому треба було скомпромітувати, на цілій афері заробила найбільше ворожка.

Така-то „комедія" Винниченка.

Але я спитаю — чи не ліпше була-б підігріта комедія Коцебу?!

М. Івшан.

А. Шніцлер. *Література* (комедія) перек. М. Грушевська. В—нє »Т-ва прих. укр. літ., науки і штуки у Львові«. К. 913. Ц. 15 к.

А. Шніцлєр. *Останні маски,* перекл. М. Грушевська. В—нє »Т-ва прих. укр. літ., науки і штуки у Львові«. К. 913. Ц. 10 к.

При незвичайній бідноті драматичної літератури у нас, звичайно путньої, поява перекладу творів якого будь з європейських авторів є надто бажаною і потрібною річю. Наші автори-драматурги такі безсилі в орудуванні своїм матеріялом, що завжди матеріял панує над ними, а не навпаки. У них завжди виходить так довго, нудно, безжиття і експресії. Будова драма така примитивна і така невміла. Тому-то знайомство з »королем діалогу« особливо потрібне нам. У Шніцлєра в його драмах, особливо в його одноактовках є багато чому вчитись: всі вони так тонко, так послідовно і так артистично розвивають акцію, так майстерно сполучають надзвичайну форму з прецікавим змістом; при глибокім психольоґичнім підкладі драма роз-

вивається і кінчається так льоґично і природньо, що бачиш тут вправну руку надзвичайного майстра.

Вище зазначені п'єси можуть бути прикладом добрим всьому сказаному. »Література« — це колізія смаків, поглядів, вимог життєвих між представниками літературної богеми і віденської арістократії. Зовнійшна фабула сама найпростійша, але легкий розвиток її, краса юмору, багаті дотепи роблять велике вражіннє на читача і захоплюють його. Друга п'єса »Останні маски« є шматок тої філософії шніцлєровської, яка вкладається тільки в три слова »ціле життє — забавка«... Змальовано тут психольоґію вмираючої людини — журналіста Радемахера, який тільки в передостанню хвилю зрозумів змисл цілої своєї життєвої борні і промовив: »які бідні сі люди, які ще й завтра мусять жити«... Це-б то жити, надіятись і помилятись... Образ бідного журналіста, його передсмертної хвилі — надзвичано сильно впливає на читача. Це один з цілого ряду прекрасних шніцлєровських образів, котрі не забуваються швидко...

П. Оль.

Микола Карєєв. *Умовий рух в другій половині XIX століття.* В перекладі і з передмовою М. Залізняка. Львів, 1912 р., ст. 146, ц. 2 кор.

Д-ій М. Залізняк в передмові пояснює причини, що спонукали його видати переклад виїмок з праці проф. Карєєва про умовий рух в Європі, а саме: політичні та економичні інтереси остільки захопили галицьку суспільність, що по-за ними майже нічого не робиться в напрямі підняття загальної просвітної культури. І через те на галицькому житті тепер найбільше позначається брак вищої розумової культури, звуженнє і дрібнота думки в спеціяльних колах—економичному, політичному і ин. Брак сінтезу, брак глибшого розуміння річей, а натомість неосвіченість, плитність думки, вузькість і т. п.

Через брак власної філософично-наукової культури не треба забувати кидати погляд в Европу, де наукова думка стоїть на незрівняній висоті і невпинно розвивається. М. Залізняк власне й хотів послужити цій справі, видавши переклад двох розділів з відомої праці проф. Карєєва „Исторія Западной Европы". Ці розділи виняті з V і VI томів праці К-ва уявляють з себе цікавий, хоч і схематичний, огляд „Умового перевороту середини XIX ст." і „Загальний погляд на умові течії кінця XIX ст.", де в стислому викладі сказано про розвиток і значіннє наукових успіхів, згадано основні пункти і проблеми природничих, соціяльних і близче-філософичних наук. Боротьба і еволюція наукових теорій і філософичних світоглядів.

Начерк проф. Карєєва безумовно цікавий і корисний, але для повного розуміння, що в ньому написано, треба підготовленого читача, який вже здатний мислити великими сінтезами, знати внутрішній зміст таких понять великого обйому, як метафізіка, правно-державні, соціальноґичні і инші. В усякому разі це ледви чи по силі молодіжи хоч би вищих кляс шкіл середніх чи університетській, котра мусить мати добру науково-філософичну підготовку, щоб лехко завоювати короткі сінтетичні виклади і схеми. З другого боку — чому би й не напружити свого мозку над висновками видатного ученого історика або принаймні не скористуватись численими вказівками його на літературу зачеплених ним питань. Як імпульс до глибших і докладніших студій певних питань і проблем переклад д. Залізняка цілком на часі і дуже потрібний, бо справді у нас в сфері загально-філософичного думання — порожнє місце. Не кажучи вже про брак оригінальних праць, у нас нема навіть перекладів творів, без котрих неможлива наука. І Кант, і Конт, Бокль, Спенсер, Міль, Гегель, Шопенгауер, Ніцше, Гартман, Маркс, природники, юристи, соціольоґи європейські мусять бути відомими у нас не менш

інструкцій по молочарству, чи „Кобзарь“, щоб ми не були „сліпі не доріки“.

Всяку спробу познайомити наше громадянство з європейською думкою треба витати безумовно, вимагаючи від перекладчиків лише доброї української мови, бо це у нас пунк, про який краще мовчати.

М. Сріблянський.

Літературна хроніка (нові книжки).

Б. Грінченко. *Соняшний промінь.* Вид. 3-е, К. 913. Ц. 70 к.

Б. Грінченко. *Сама, зовсім сама.* Покупка. Оповідання. Друге видання. К. 913. Ст. 32. Ц. 5 коп.

Б. Грінченко. *Три жіночі постаті.* Книжки пам'яти Н. Грінченко. № 10. К. 913. Ст. 32. Ц. 5 коп.

Б. Грінченко. „Як я вмер“ II вид.; **„Болотяна квітка“.** II вид.; **„Серед чужих людей“.** III вид.; **„Екзамен, Непокірний“.** III вид. Кожна книжка коштує 5 коп. К. 913.

Андрій Чайковський. *Віддячився.* Оповіданнє з козацької давнини для української молоді. Львів, 913, 8 стр. 147, ціна бр. 1 К. 50 сот.,

З. Левицька, (за Равітою). *При битій дорозі,* істор. повість з мал. А. Ждахи. Вид. „Час“, істор. серія № 1. К. 912. Ц. 80 к.

О. Рогова. *Тимліи Хмельниченко* істор. повість, переказ. М. Загірня. З. малюн. Холодного. Вид. „Час“ істор. серія № 2. К. 913. Ц. 75 к.

М. Гоголь. *Страшна помста,* перек. Щ-го. В-нє. Т-во, „Полт. Укр.-Книг.“ 913. Ц. 15 к.

І. Мачтет. Заклятий ворог. Пер. П. Сиротенко. В-нє Т-ва „Полт. Укр. Книг“. Полтава, 913 р. 94 ст. Ц. 25 к.

Е. Г. Зеліґер. *Синя фльота,* сьвітова повість в двох томах, перекл. М. Лозинського. Л. 913. Ц. двох томів 6 корон.

Марк Твен. *Короленко-старець,* пер. О. Діхтярь. Полтава 913.

„Коза-Дереза“, казка з малюнк. Г. Павловича. СПБ. ц. 75 коп.

Ан. Товкачевський. *Г. Сковорода.* К. 913. В-во „Життя й мистецтво“. Ц. 35 коп.

Дмитро Донцов. *Сучасне політичне положенє нації і наші завдання.* 913. Л. Нак. Укр. Студ. Союза. Ц. 40 сот.

М. Комаров. „П. Морачевський та його переклад св. Євангелія на українську мову“. Одесса, 1913 р., 34 ст.

В. Будзиновський. Москвофільство, його причини і теориї. Накл. автора. Ст. 23. Л. 913.

В. Модзалевський. *Дневник Якова Маркевича* (1735—1740 р.р.). Жерела до історії Укр.—Руси, вид. Археограф. Ком. Наук. Т-ва ім. Ш-ка. К. Л. 913. ц. 1 р. 50 к.

Лев Юркевич. *Кляси і суспільство.* Вид. „Дзвін“. К. 913. ц. 30 к.

Микола Порш. *Робітництво України,* нариси по статистиці праці. Вид. „Знаття — то сила“. К. 613. Ц. 1 карб.

М. Левицький. *Лікарський порадник,* з малюн. Вид. „Благот. О-во изд. общеп. и дешев. книг“ СПБ. 913. Ц. 50 к.

Олександер Панейко-Роман Бардин: *Наука української стенографії.* Л. 1913. Накл. Укр. Пед. Т-ва. Сторін. VIII+77+35. Ц. 2 р. 50 к. К.

П. Сениця. 10 романсів для співу з проводом фортепіяну до слів О. Неприцького — Грановського й М. Коваленка (Ор. 11, No. 1—10). Нумери 1 і 10 коштують по 30 коп., нумери 3, 4, 6, 7. і 8 по 40 коп., а нумери 2, 5 і 9 по 50 коп. Москва. 913.

Збірник квартетів на мужеский хор т. II. Львів 1913. Видав. тов. „Бандурист“ ст. 75. Ціна 1 К. 50 с.

С. М. Черноцький. *Шкільні співи для викохування дітей.* К. Ц. 50 к.

При каждомъ № „НИВЫ“ подписчики получатъ по одной книгѣ, всего въ годъ—— **52 КНИГИ.**

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
на 1914 годъ
(45-й годъ изданія)
на еженедѣльный иллюстрированный.
ЖУРНАЛЪ
со многими приложеніями

НИВА

Гг. подписчики „НИВЫ“ получатъ въ теченіе 1914 года:

52 №№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. „НИВА“ романы, повѣсти и разсказы, критич. и популярно-научн. очерки, біографіи, обзоры дѣятельности Госуд. Думы и политич. обозрѣнія; рис. въ краск., снимки съ картинъ, рисунки, портреты и иллюстраціи современныхъ событій.

52 КНИГИ, отпечатанныя убористымъ четкимъ шрифтомъ, въ составъ которыхъ войдетъ:

12 КНИГЪ ЕЖЕМѢСЯЧНАГО журнала „ЛИТЕРАТУРНЫЯ и ПОПУЛЯРНО-НАУЧНЫЯ ПРИЛОЖЕНІЯ“: романы, повѣсти, разсказы, популярно-науч. и критич. статьи современныхъ авторъ. съ иллюстраціями и отдѣлы библіографіи, смѣси, шахматъ и шашекъ, задачъ и игр.

40 КНИГЪ „СБОРНИКА НИВЫ“ 40 КНИГЪ,

которыя подписчики получатъ полностью въ теченіе одного 1914 года, содержатъ:

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ
въ 27 книгахъ В. Г. КОРОЛЕНКО

(первое полное собраніе, въ которое войдетъ много неизданныхъ произведеній).

Короленко—самый оптимистическій писатель въ русской литературѣ. Вся творческая дѣятельность Короленко—живой призывъ во имя любви и человѣчности на путь работы, къ борьбѣ со зломъ къ „святому сопротивленію“. Его соціально-художественная натура писателя крупныхъ линій тяготѣетъ къ народнымъ массамъ, стремится выявить ихъ сокровенную душу, ихъ религіозные запросы, вѣрованія и поэтическія представленія. Въ тѣсной преемственной связи съ религіознымъ развитъ въ произведеніяхъ Короленко этическій мотивъ, озарившій его произведенія свѣтомъ любви и гармоніи, единенія и братства.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ
въ 8 книгахъ А. Н. МАЙКОВА.

Дополняя Фета и Тютчева, Майковъ образуетъ съ ними созвѣздіе пѣвцовъ чистой поэзіи. Солнце Майкова—вѣчное солнце Эллады и Рима. Чувство античности, даръ прозрѣнія жизни древности ставятъ Майкова въ ряды міровыхъ поэтовъ. Его идиллическія стихотворенія изъ родной природы, изъ которыхъ очень многія вошли въ хрестоматіи, создали ему безсмертное имя въ родной поэзіи.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ
въ 5 книгахъ Эдмонда РОСТАНА

въ переводѣ Т. Л. Щепкиной-Куперникъ.

Ростанъ, авторъ „Орленка“, „Принцессы Грезы“, „Сирано де-Бержерака“, „Шантеклера“ возведенный въ „безсмертные“ Французской Академіей, извѣстенъ всему міру. Ростанъ—поэтъ-романтикъ. Его глубокія сентенціи, его нѣжные изящные сонеты, вплетенные ароматными цвѣтами въ гирлянды разговоровъ героевъ его драмъ, его грустью обвѣянныя элегіи, все это—шедевры, которые можно перечитывать, безконечно, и каждый разъ открывать въ нихъ новыя и новыя красоты.

12 №№ „НОВѢЙШИХЪ МОДЪ“. До 200 столбцовъ текста и 300 модныхъ гравюръ. СЪ ПОЧТОВЫМЪ ЯЩИКОМЪ.

12 ЛИСТВЪ: до 300 рукодѣльныхъ и вышивальныхъ работъ и для выжиганія и до 300 чертежей выкроекъ.

1. „ОТРЫВНОЙ ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ КАЛЕНДАРЬ“ на **1914** годъ, отпечатаный красками.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми приложеніями на годъ:

въ С.-Петербургѣ: безъ доставки — 6 р. 50 к.
съ доставкой — 7 р. 50 к.
Безъ доставки: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ Н. Печковской—7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ книжн. магаз. „Образованіе“—7 р. 50 к.

Съ пересылкою во всѣ мѣста Россіи. 8 р.
За границу **12 р.**

Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журнала „НИВА“ улица Гоголя 22.

Товариство „УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМ“ у Київі, Тургенівська, 9.

ВИПУСТИЛО 1-го АВГУСТА

Одривного календаря-Щоденника для всіх кооператорів сельських міських інтелігентів. Цей «календарь-Щоденник» на 1914-ий рік гарно виданий, несе багато практичних і користних порад і буде прикрасою для всякої хати. Ціна йому—22 коп.; з пересилкою—28 коп. Хто виписує більше 15 примірників—платить по 20 коп. і пересилка безплатно. Особливо годиться придбати цього «календаря» нашим кооперативним товариствам.

ПОРАДНИК-КАЛЕНДАРЬ на 1914 рік теж вийшов 1-го августа. Він ще більший за торішнього; гарно складений, зшитий і прикрашений малюнками. Весь матер'ял новий. „Порадник“ іде в продажі за 20 коп., з пересилкою—28 коп. Складено його спеціялістами-агрономами. Ці видання прикрашені орігінальними малюнками художників П. Ковжуна і Т. Верхоли. Висилатимуться вони тим, кто виписує, по черзі, як тільки повиходять. Передплатникам «Маяка» й «Ріллі», котрих редакції знають, висилаються ці і инші видання «Українського Агронома» і на комісію. Просять указувати точну почтову й залізничу станцію а також присилати всі, або частину, грошей за видання.

ВИЙШЛИ НОВІ ВИДАННЯ:

ГР. ЧУПРИНКА. „Лицарь-Сам“, поєма в 2-х част. ц. 15 к.

АН. ТОВКАЧЕВСЬКИЙ. Г. С. Сковорода, ц. 35 к.

Юбілейний портрет ІВАНА ФРАНКА, великий разміром на хромов папері, ц. 30 к. з перес. 40 к.

„РѢЧЬ“ Открыта подписка на 1914 годъ, 9-ый годъ изданія, на ежедневную политическую, литературную и экономическую газету, издаваемую въ С.-Петербургѣ В. Д. Набоковымъ и И. И. Петрункевичемъ при ближайшемъ участіи П. Н. Милюкова и І. В. Гессена и при прежнемъ составѣ сотрудниковъ. Подписная цѣна: въ Россіи на 12 м. 12 р., на 9 м. 9 р., на 5 м. 5 р. 10 к., на 4 м. 4 р. 15 к., на 1 м. 1 р. 10 к. За-границу на 12 м. 20 р., на 9 м. 15 р. 75 к., на 6 м. 11 р., на 5 м. 9 р. 50 к., на 4 м. 7 р. 75 к., на 3 м. 6 р., на 2 м. 4 р., на 1 м. 2 р. Для сельскихъ священниковъ и учителей, для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ, фельдшеровъ, крестьянъ, рабочихъ и приказчиковъ при непосредственномъ обращеніи въ главную контору: на 12 м.—9 р., 9 м.—6 р. 75 к., 6 м.—4 р. 50 к., 3 м.—2 р. 40 к., 1 м.—85 к. Адресъ главной конторы газеты „РѢЧЬ“: Спб., улица Жуковскаго, 21/15. Пробные №№ газеты „Рѣчь“ для ознакомленія высылаются безплатно.

Ілюстрована Україна (рік видання другий)

Се одинокий ілюстрований журнал українських родин, посвячений літературі, критиці, малярству, архітектурі, пластиці, народній штуці, театральним справам, музиці, українській минувшині, етнографії і фізичному вихованю. Містить также описи подорожий, життєписи, спомини, огляди українського життя і т. д.

Ілюстрована Україна є журналом безпартийним—всеукраїнським. Ілюстр. Україна ведена на взір великих ілюстрованих журналів Европи, здобула собі по першім році істнованя велике признанє серед нашого народу. В Ілюстр. Україні співробітничають найкращі літературні наукові і публіцистичні сили з обох боків кордону. Ілюстр. Україна моє своїх власних кореспондентів: в Київі, Петербурзі, Москві, Відні, Кракові, Чернівцях, Віннінеґу, Чікаго і т. д.

Даром бібліотека Ілюсторовоної України

В 1914 році приступаємо до постійного видаваня бібліотеки Ілюстр. України. Вийде в тім році 4 томи біблотеки (2 повісти, 1 научна розвідка і великий альбом українського Львова). Всі передплатники Іл. Укр. дістають всі виданя бібліотеки даром.

Ілюстр. Україна виходить два рази у місяць великими зошитами. Передплата в Росиї виносить річно 5 руб. півр. 2 р. 50 к.

Передплачувати Іл. Україну в Росиї можна через: в Київі: Книгарню Літ. Наук Вістника. Книгарню „Час". Харькові: Українську книгарню. Полтаві: Українську книгарню. Одесі: Українську книгарню „Діло", ул. Преображенська ч. 11. Петербурзі: Українську книгарню і базар Вас. просп. ч. 11.

АДРЕСА видавництва у Львові: Ілюстрована Украна, Львів ул. Руська ч. 18.

„МАЯК"

Підпишіться на 1914 рік на українську що-тижневу газету „МАЯК". Рік видання другий. **„МАЯК"** виходитиме з нового року такъ само що-четверга і нестиме незаможнім українським інтелігентам щиру звістку, статтю, оповідання, розвагу. **„МАЯК"** містить вірші, малюнки, твори публіцистичні і з красного письменства. Немає тих світових чи краєвих новинок і справ, які б газета не розбірала й не освітлювала з щиродемократичної, народньої точки погляду. Призначено „МАЯК" головним чином для трудящої сельської й робітничої інтелігенції, для свідомих синів простого народу. **Ціна на рік 3 карб., на пів-року 1 карб. 75 к. на 3 міс.—1 карб.** Річним передплатн. можна присилати гроши в розстрочку: на 1 января і на 1 июня по 1 карб. 50 коп., або: на 1 января—1 карб., на 1 апріля—1 карб., на 1 июля—1 карб. Тим з передплатників, що пришлють всі гроші до нового року, буде вислано безплатно додаток **одривний календарь „Украньского Агронома на 1914 рік.** Адреса редакції **Київ, Тургенівська, 9.**

Приймається передплата на 1914 р. на щомісячний журнал літератури науки й громадського життя марксістського напрямку.

ДЗВІН

(II рік видання). **„ДЗВІН„ ВИХОДИТЬ ПРИ УЧАСТИ ТАКИХ СПІВРОБІТНИКІВ: Г. Алексинський, Х. Алчевська, Д. Антонович, О. Безпалко, А. Богданов, М. Богун, П. Бувший, В. Винниченко, М. Вороний, В. Дорошенко, К. Залевський, Ів. Лебединський, В. Левинський, А. Луначарський В. Лункевич, П. Маслов; О. Мерклінґ, К. Миргородський, О. Олесь, О. Назаріїв, Мих. Павлович (Волонтер), С. Петлюра, Н. Романович, В. Садовський, Юр. Сірий, О. Скоропис, Петро Стах, М. Троцький, М. Цеглинський, С. Черкасенко, В. Чуман, Г. Чупринка, Л. Юркевич і инш.**

За ціну 3 карб. можна одержати книжки журнала від № 1, за виїмком № 3 (сконфисковано), і № 4 (роспродано). Передплату (4 руб. на рік і 2 р. 50 коп. на півроку в Россії а 10 корон на рік і 6 кор. на півроку за кордоном) посилати на адресу: Редакція журнала „ДЗВІН" **Київ, Жилянська, 20.**

17870

Українська хата

Трудень Київ—1913

Зміст № 12:

Ольга Кобилянська. За ситуаціями (повість) 721
Ол. Неприцький-Грановський. Під час прибою (лірична поема) . . . 740
Сава Крилач. Легенда 749
М. Семенко. Дарунок (поезія) 757
М. Євшан. Літературні замітки 758
Ф. Петруненко. Смерть (поезія) 763
Alienus. З приводу вистави картин укр. художн. у Київі . . 764
Я. Мамонтов. Нузустріч дневі (поезія) 767
М. Сріблянський. Законопроект Еп. Никона 768
Бібліографія. 779
Літературна хроніка. 781
Зміст за 1913 рік. 782
Оголошення.

Контора просить Вп. Передплатників завчасу відновити передплату на 1914 рік, щоби не було після задержки з висилкою перших чисел.

Редакція знайшла за краще не давати в 1914 році ніяких додатків (крім того, що оповіщено для нових передплатників), але прикласти всі зусилля на те, щоби поширити розмір самого журнала, підібрати найбільш добірний матеріял до друку, приєднавши до співробітництва нові сили, а при тім прикрасити й зовнішний вигляд видання. До виконання, як слід, цих скромних завдань Редакція журнала просить помочі й уваги у Вп. читачів і прихильників своїх, бо тільки в дружнім єднанні можливо жити й розвиватися та провадити потрібну роботу.

Бібліотека наукового товариства імени Шевченка.

ЗА СИТУАЦІЯМИ*).

Повість Ольги Кобилянської.

В тій хвилі отчинилися двері і увійшла хитаючимся їй властивим ходом Аґлая-Феліцітас. Хлопці остовпіли. Привіталася милим усміхом. Вона свою парасольку тут забула. В лавці... в тій там, де професор традував. Десяток прискочило, щоби подати дівчині забуту річ. Вона ждала, мов стояла перед публікою, до котрої мала зараз заговорити. А коли прийняла остаточно парасольку з рук збиточника, підняла голову і подякувала. Ні словом. Аґлая-Феліцітас не любила слів. А очима і чимось коло уст. Чимось, що володіло людьми, наближаючимися до неї, і було заразом усміхненим сумом і погордою.

* * *

Одного дня молода дівчина застановляєсь. Професор українець і він її, русофілку, переробити хоче. Без найменшого натяку на ту нещасливу тему і без дискусій хоче заволодіти нею. На ту гадку вона хмарить чоло. От се нехай він залише. Вона такої боротьби боїться. Се щось таке для неї прикре, звязане з споминами про Андрія, а вони сумні і болючі. Науково з ним споритися вона не година. Вона чує, що на тій точці він її переможе. Ій і так від якогось часу, відколи заглядає на відчити про українську мову, літературу і історію, якось так чудно робиться, немов її віра в те, чим переймався Андрій і передавав і їй—губилася. А однакож він її ані одним словом не притягав до тої партії, як се робили другі з Андрієм. Спорили годинами, зривали груди, пінилися і т. д. Ні. Він лиш був такий, що йому, хоч би був і ворогом, можна вірити.

---

*) Див. „Укр. Хату“ № 10 і 11.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР

Як говорив він ще недавно про жінок? Що жіночий рух йде проти р а с с и в жінки, і треба зброїтись до бою між родиною а правительством. Так. Отже т о є в нім. Він репрезентує себе—яким *є*. А є рассова людина—українець. От що. І Андрій не був правдивим росіянином, а з роду українського. Але вплив других, захват велитом, і він став чим був, а свої переконання переливав в її душу. Тому на тім полі вона з ним—українцем не хоче в жадну боротьбу або дискусію входити. Вона його боїться. Через те і инше їй ще не ясне, вона боїться його.

Стережися Аґлая-Феліцітас!

— — — — — — — — — — — — — —

В вечері того дня відбувався концерт славного п'яниста. Ґ р—да, на котрім була і Аґлая-Феліцітас. Коли концерт скінчився і всі виходили з залі, стрінув професор Чорнай, що також сюди прийшов, коло останнього ряду крісел Аґлаю-Феліцітас, як виходила, йдучи за якоюсь дамою в золотім пенсне.

— „Добрий вечір, Аґлая-Феліцітас!“ — вирвалося йому з уст.

— „Добрий вечір!“.

Вона, мов тим окликом з иншого світу покликана, звернула через плечі до нього голову — відповіла:

— „Я п'яна... я п'яна... я упоїлася... о, м у з и к а!!“—і пішла.

І ще раз виринула її голова з помеж натовпу гостей. З кучерявим, по шию обстриженим черним волоссєм, з капелюхом очіпкуватим над вухама. Бліде, поважне ліце з виразом усміхненого смутку і погорди...

* *
*

Аґлая-Феліцітас ще з одною товаришкою — студенткою задержалися заким вийшли в залю на гору, в долині коло старого портієра університету і спитали, чи професор Чорнай буде сьогодня читати.

Старий усміхнувся хитро. Він усміхаєсь взагалі так, неначе-б був з згаданим професором одна рука. Крім того слідить кождим разом за Аґлаєю-Феліцітас коли вона опу-

ска є університет, немов би хтів знати, чи вона вертає сама до-дому, чи відводить її хто з молодих людей.

* * *

За кілька день будуть знов виклади професора Чорная. Господь знає чого тепер його негарна поклонниця і той жонатий її і його своїми поглядами переслідують. Вона ховаєсь кожним разом за великий капелюх „негарної" в лавці, під котрим сидить як під парасолею (бо „негарна" перевисшає її ростом) а однак він—професор дивиться на ню. Дивиться доти, доки не викличе на її блідих щоках румяньці. Вона його вже так боїться! Коби до того хоч не румянилася, а то для неї найстрашнійше.

* * *

Як сказано, за кілька день буде професор Чорнай знов свої виклади мати. Вона піде. Господь знає! Вона би для нього семінарську працю виробила, хоч се йому одного разу одмовила, кола зробив їй ту пропозіцію. Але тепер вона має охоту се з якоїсь причини зробити. Він є тонкий, тактовний мужчина, чоловік науки і праці—жаден г о р о. І всі, що їй зразу говорили, що він безсердечно-строгий і т. п.— говорили неправду. Одначе Аглая-Феліцітас його рівнож боїться, має почуттє, що від нього посередно, або і ні, прийде їй щось, чого вона тепер не в силі пояснити — хоч він добрий, шляхотний. Хоч він для неї тут одинока опіка, приятель, так сказать, к о м п а с її.

* * *

Іноді буває на викладах професора Чорная дуже багато слухачів, іноді мало. Сьогодня було так. Коли Аглая-Феліцітас прийшла на університет, вона здибалася з одною гарною німочкою-студенткою на коритари.

— „Крім нас обох нема тут нікого сьогодня, — сповістила Аглаю-Феліцітас. — Ходім до дому".

— „Я не можу зараз назад вертати", — відповіла дівчина. — „Не бачите яка я зігріта і без віддиху?.. Я мушу спічнути, відітхнути. Ходім в залю".

Обідві дівчата подалися в залю.

— „Пождіть тут, а я погляну чи професор Чорнай знаходиться тут. Може в бібліотеці, або „обсерваторії"... сидить над книжками і „пряде науку".

Сказавши се з усміхом, німочка пішла, а Аґлая-Феліцітас оглядала якусь історію. За кілька хвиль вернулася і оповіла, що професор Чорнай є. Коли-ж його спитали чи буде читати, він спитав хто є з слухачів в залі.

— „Панна Федоренко".

— „Буду читати", — відповів.

Відтак прийшов.

Обидві дівчата сіли в третю лавку.

— „Прошу пані в першу лавку".

Дівчата прийшли. Німочка спокійна, а Аґлая-Феліцітас повна трівоги і нервовости. О, як його присутність її мішала, хто-б се знав!... Тепер сидів коло неї так близько, так близько, що наколи-б схилив голову трохи низше, був-би своїм гарним волоссєм діткнувся її щок.

Читав пригарно і толкував. Від часу до часу спочивали його очі на ній! Вона відчувала його горячих поглядів і мішалася чим раз більше. Що хтів він від неї, сей великий пан? Від неї — бідної дівчини? Вона нічим не спосібна для його. Вона, як той вітер, що нігде не задержується, а все гонить дальше і дальше.

І ніколи він нічого словом не скаже. А така акція ще гірше! Слова безпечніші.

Професора вона вже перемогла, здається. А тепер великий пан чи не стає в дорозі. Їй так тяжко його слова списувати, була надто змішана. А він се бачив і відчув. Нараз спитав:

— „Чи не хочете читати, панно Федоренко?"

— „Панно Федоренко!"... Великий пан вимовив се слово, ніби з гори опритомнював її. Вона аж під чоло зарум'янилася.

— „Добре" — відповіла і почала читати. Її уста вздрігалися, вкруг них дріжало мимоволі. Але вона не була тому винна. Вона, Аґлая-Феліцітас — ні.

Він спер голову в руки і не спускав з неї ока.

Вона чула як він озирав її від голови до ніг, неначе-б розбирав її на ниточки! Стережися, Аґлая-Феліцітас!

Нараз вона з лоскотом замикає книжку... і встає з лавки.., Ні, не встає; Аґлая-Феліцітас росте, виростає і її очі подовгуваті, чорні падуть на його, дотикаються його.

Мов з'електризований прокидаєсь професор і витріщаєся на неї.

— „Як ви поступаєте, Аґлая-Феліцітас? — питає він, почервонівши аж під волоссє.

— „Я... по інстинкту. Не добре?

— „Нехай на сей раз добре... панно Федоренко, але ви... ви на університеті".

Аґлая-Феліцітас усміхається. Усміхається тим усміхом, що в неї буває заразом в де-яких хвилях і плачем. — „Простіть, пане професоре", — каже, — „але я колись в сухоти впаду. Так приповідав мій наречений. Послухайте". І натягнувши повизше грудей на марнім тілі чорну шовкову блюзку, вона застукотіла пальцями так голосно, що студентка німка, забувши тему, котрою зацікавилася основно, розсміялася в голос, показуючи при тім всі свої білі, плекані німецькі зуби.

— „Я не година довго в голос читати, пане професоре. Бодай нині ні. Другий раз певно більше прочитаю. Доложу, що сьогодня відобрала. Але нині не можу більше. І не я тому винна".

Професор встав, вийшов з лавки, відгорнув волоссє з чола, мов по утомі. З противної сторони тої самої лавки висунулися обидві дівчини. Вперед здорова, русява німка fräulein Berger а за нею Аґлая-Феліцітас. Остання похилившися мов набрала якийсь тягарь на плечі.

Чи була справді недовгим голосним читаннєм змучена? Ніхто се не міг відгадати. Ні fräulein Berger — ні професор. Він глядів стурбовано на неї. Сама Аґлая-Феліцітас не підводила очей. На її лицю показався вираз муки. Вклонившися більше очима, як рухом голови професору і товаришці — вона вийшла.

— „Чи панна Федоренко нездужає?" — спитав професор студентку-німку, прилучаючися до неї в коритарі, обійма-

ючи оком екзотичну постать Аґлаї-Феліцітас, як сходила в долину на останніх сходах.

— „Я не гадаю. Але вона є дуже оріґінальна, і в ній ніхто не визнається. Мені здається, вона сама себе не розуміє".

Так говорили, сходячи в долину. Тут попрощався професор з панною Берґер і розійшлися. Вона в свою сторону, а він в свою.

Цілу днину був професор розсіяний. То своє пенсне витирав по-кілька раз без потреби, то знов щось забував. Так що його господиня гляділа зчудована на його, коли остаточно, вийшовши надвечір з хати, вернув ще раз від фіртки по „парасоль", бо буцім на дощ збирається, між тим коли на дворі стояла найкрасша погода.

* * *

Між лекціями музики, тими що побирала і знов тими що подавала, заробляючи собі тим доволі гарний гріш, — і університетом Аґлая-Феліцітас забігала від часу до часу до своєї своячки-подруги пані Іванни, на передмістє німців. Тут, як вже було давнійше сказано, вона улекшала собі серце, оповідала свої жалі і клопоти. Обидві разом турбувалися, веселилися, або як і коли потішали себе обопільно. Тут молода дівчина грала до-схочу на добрім інструменті подруги, а часом з мужом своячки і співала. Так проходив час. Тут, в віддаленю від своїх родичів сповідалася Аґлая-Феліцітас про професора Чорная, його чудне поводження, відносини до неї і т. п.

— „Може залюбився в тобі?" — говорила дівчині Іванна.

— „Ого, залюбився!.." — відповідала та, мішаючися. — „Не знати-б в чім-би там... чи не в моїй худости?" — і як недавно перед професором, вона нараз поковтала себе перед своячкою. Але сим разом не в околиці лехких, а по ребрах, від чого пішов стукіт. — „Хіба в тім?.."

— „Ти глузуєш з себе „Аґлая-Феліцітас"... відповіла своячка і вмовкла. Не хтіла їй в голос те повторяти, що так добре сама знала, а то що пізнавши раз Аґлаю-Феліцітас, рідко хто траплявся, щоби її не любив.

Зближалася осінь.

Муж своячки-подруги мусів (будучи послом) виїзджати з дому на довший час, а виїзджаючи просив молоду дівчину, щоб, як змога часто, відвідувала Іванну. За час його неприсутности оставалася одна кімната незамешкувана і, як-би вона хотіла, могла би навіть за той час мешкати тут, а в такім разі вправлятись більше на добрім інструменті, що їй вийшло-би на користь, а йому було-би мило, бо жінка маючи її що-днини в себе, не відчувала надто його неприсутність в дома.

Дівчина зразу пристала на пропозіцію родича. Щоденна вправа на добрім інструменті, здавалася їй перспективою на недалекий побут в консерваторії — і вона пристала з радістю на предложенне. Одначе не на довго. За часик вже відкликала своє слово, бо, як впевняла, їй буде за далеко ходити денно двічі з передмістя до вчителя музики, на університет, а між тим і по лекціях. До родичів також треба хоч два-три рази на тиждень навідатись, щоб мати не забула, що вона є в світі. Замість сего, вона приобіцює родичеві, що буде, як змога часто, може і три-чотирі рази в тиждень сюди забігати і за його дружиною щиро глядіти.

* * *

Одної днини, коли Аглая-Феліцітас прийшла на університет, прибув враз з нею і збиточник-академік. Коли-ж пізнійше увійшов професор — його погляд перелетів знов, пошукуючи по залі. Вона була якась така, що він мусів її відшукувати, хоч завжди сиділа тут коло поганої поклонниці з великим брильом і, як їй здавалося, була схована під ним. Під час, коли де-які студенти читали — він сидів оперши голову в руки і приглядався до неї. Вона відчувала його погляди і паленіла від часу до часу під ними.

Що йому було?

Не знала. Вона була незначна, негарна, володіла так слабо німецькою мовою, а він звертав тільки увагу на неї. Остаточно віддалився з лавки, на котрій сидів, не забравши

з собою свій бриль і парасоль. Збиточник і дівчата, се-б то сим разом вона, „погана“ і німка збіралися до відходу.

— „А он, глядіть, мої пані-шановні товаришки!“ — кликнув збиточник з патосом — „професор забув з самої ученности і мудрости парасоль і бриль. Чи не варт се грім — сміху?.. Справді се пишне!..“

„Погана“, німочка і Аґлая-Феліцітас, а насамперед між ними збиточник, вибухли — сміхом. Сей останній робив дотепи на кошт річей і професора — і всі пораз другий вибухли веселим сміхом, особливо Аґлая-Феліцітас заходилася зо сміху. Нараз заніміла, мов дістала апоплєксію. Саме коли була в посередині найбільшого сміху — відчинилися двері — і увійшов професор.

Чи в залі потемніло так нараз, чи се їй перед очима почорніло.

— „Смієтесь з мене, мої пані?“ — спитав він ввічливо і склонився лехко в їх сторону. Відтак приступив до столу, забрав парасоль і бриль, не окинувши групу ні півпоглядом.

Дівчина стояла, мов апоплексією порушена.

— „О, ні, ні, — боронилася залюблена „погана“ і подала на борзі придуману причину, не зарумянившись ні на хвилинку. Його погляд промайнув по Аґлаї-Феліцітас. Вона ще стояла тут. Мов здунутий був вираз веселости з її лиця з усміху. Що вона вчинила! Вона його тяжко уразила. Ніхто, лиш вона одна... Се вона відчула. Вона чулася розбитою. Трівожно підвела до нього очі. О, наколи-б захтів її простити! Чула, що заподіяла йому прикрість. Але він не бачив її. Його повіки лежали так низько на очах, що вона не могла ні одного погляду з його очей спіймати. До того — він же пішов...

По волі сходила сходами в долину.

По волі хитаючися мов упоєна.

По волі, мов розбита вернула до дому. Аж голос в не, змінився. О, як погано і дико дякувала вона йому за всю його доброту і увагу для неї. Пізно в-вечері, коли сиділа дома між гуртом дітей, і вони як бжоли під час роєння, літали, снувалися і уганялися по при неї, гомонячи, та викрикуючи своїм звичаєм, вона одна заховувалася безмовно,

усівши в кут софи, підперла голову в руки — думала поважно.

* *
*

Через пару день не було в професора Чорная викладів. Він питав. Був кінець семестру і він не читав. Доперва четвертого дня можно було знов іти. Наколи Аґлая-Феліцітас прибула було вже звичайне число слухачів і слухачок повне. Відтак прийшов і він. Захмарений, строгий і не поглянув на неї. А коли дві її сусідки писали одна другій листи і перекидувалися ними, підняв він очі з над книжки і понурий, строгий погляд впав на молоду дівчину, що сиділа тут затрівожена і безмовна мов молода птаха. Він гнівався на неї і вона відчувала се. О, була би гіркі сльози проливала, що вона наробила! І не доволі цього. Тої днини довідалася, що другий професор, що мав французське, був з неї незадоволений, а далі... що справа з стипендією почала хитатися. Вона була повна розпуки. Їй не оставалось нічого більше як вступати до почти, або піти десь за куховарку і так призбирувати средства, щоб хоч бодай пізнійше виїхати до консерваторії. Щоб лиш початок зробити. А там у Відні вона вже дасть собі раду. До того і її замужня сестра обіцяла, що буде її спомагати. А там мати, певно коли вона вже раз вийде з хати, не забуде на неї; споможе хоч невеликим, але малим певно. Тако-ж чула вона, що професор мав десь в якімось кружку заявити, що мусить її тут десь в одній з шкіл помістити. Вправді вона йому на його пропозицію відповіла нехтуючи, але він то за правду в неї не бере. У молодих дівчат не все можна поважно брати. Все робиться в них по інстинкту, або настрою.

Аґлая-Феліцітас, зачувши се, злякалася. Що сей чоловік хотів від неї? Силоміць держати її тут при собі, коли в її голові і серці дозрівали инші пляни. Що вона мала робити? Як з тим чоловіком поступати? А коли справді не одержить стипендію, то що тоді? Не краще поклонитися йому і просити о згадану посаду? Очевидно він хоче лише добра їй. О, як вона того чоловіка боялася, його і його влади над її істотою, як боялася! По раз перший вона почула,

що до неї, Аґлаї-Феліцітас зближаєсь якась инша потуга, що вона не все така сильна, як бувало досі. Досі її всі пестили і за щось і через щось подивляли (се останнє по-за хатою), — але тут нараз стає їй щось цілком нове, несподіване в дорозі і серці! І коли він приходив, і коли відходив, як він що розказав — вона слухала. Якось виходило, неначе-б хто казав: „Він має твоїм паном бути!“... Але ніколи, ніколи!.. Її молода душа опиралась тому почуттю. Вона хтіла бути сама, свобідна, бодай ще... на довго, довго... а може і на завше. Вона не потрібувала жадної опіки, контролі над собою. Не зносила її. Так. Воліла до почти піти, до телефону, тут в телефон годинами кричати, ніж під контролею сего чоловіка стояти, під ним, його очима кінчати студії, здавати іспити і яко вчителька на хліб заробляти. Овва!.. Вона відказувала йому в духу, відповідала нечемно, але коли він з'являвся на катедрі строгий, спокійний, ігноруючий її, вона чулася упокореною і немов осирочена — починала сумовати.

— — — — — — — — — — — — — —

В коротці знов пішла на його виклади; потрохи зрівноважена. Одначе з неясно сформованим на-півгнівним бажанєм, щоб він не був вже такий хмарний. Вона чула і знала вже, що він був зражений. Нарешті з'явився він. Всі були вже присутні. Повний трівоги звернувся її погляд до нього. Чи був він злий?

Так.

Його погляд був захмарений і строгий і не шукав її як звичайно. Неначе зломана квітка, опустила Аґлая-Феліцітас голову вниз. Нехай тепер надходить що хоче. Нехай тепер все над її головою завалюєся; і він нехай їй шкодить, де захоче. При іспиті, при осягненю стипендії, у всім, у всім, куди-б і не зверталася вона. Але опісля вона піде до почти...

Підчас викладів шукав раз його погляд її обличчя, але і то „строго,“ казала їй одна товаришка. — „Що йому?“ — додала. Коли він опісля, між иншим до своїх викладів показував знов нові ілюстрації, обійшов її і не показав їй, як давно. Один слухач, тонкий, ввічливий жидок, що був від кількох день її сусідом, спитав:

— „Пане професоре, чи нам не дістанеться нічого?“

При тих словах молодого чоловіка, потемніло обличчя професора, о один відтінок румянцем. Він взяв одну картку ілюстрацій і подержав через хвилю перед молодою дівчиною поважно до оглядань, не зміняючи ні на волос виразу свого обличчя. Вона кинула побіжний погляд на картку і кивнула мовчки головою. Він вчинив так само, що означало: „вже“. І пішов далі.

Вона мала вже досить. Він ігнорував її. Відвернув свою ласку від неї. Вона його надто уразила. Одначе хто від неї свою ласку відвернув? Чи професор, великий пан, чи українець?

Ого, то важне! ще вона свою позицію проти нього не стратила. Професор не гнівається на неї. Тут, в тім разі, вона проти вченого замаловажна. Великий пан о ласку бідної дівчини, як вона, не стоїть, а українець? Українця вона не боїться. Та точка між ними чи не загасла. Отже: проти нього вона не русофілка і не українка, проти нього вона Аґлая-Феліцітас — і на тім сто разів кінець.

Одначе?.. Коли пізнійше один слухач просив його, щоб його слідуючого тижня питав, бо він на сей тиждень не приготований, він відповів:

— „З того не може нічого бути. Я тут не можу оставатись і мушу на другий тиждень від'їздити.“

Аґлая-Феліцітас поглитала кожде слово його. Слова: „я не можу тут оставатися і мушу на другий тиждень від'їздити,“ лежали їй, мов жаруче вугля в душі. Через що не міг тут оставатись? Чи була і вона тому винна? О, певне, він мав безперечно прикрости. Або може... хто знає? Вона знала, що в родині одного його родича була від двох років багата вдовиця. Гарна вона не була, а щаслива також ні, але за те незвичайної доброти. Одначе може подобалася вона йому... і в товаристві того родича, його жінки і її виїзжає і він... і для того „не міг тут довше оставатись“? Він же що-року робив такі гарні подорожі!.. Сказано, не дарма „великий пан“!

Так, так, він гнівався на неї. А що він гнівався, те завважила навіть погана поклонниця. Онодги поплескала її по рамени і спитала ласкаво-іронично:

— „Ну, і як же поводиться, Аґлая-Феліцітас?“ — і при тім усміхнулася так погано, злорадісно, а ще недавно говорила до неї приязно, коли вона споминала щось про іспити.

— „До чого вам дальше якісь студії робити, або надто іспити — ви незадовго віддастеся!“

А коли дівчина разсміялася на те і відповіла, що хоче бути свобідна, бо крім вищого знання хоче набути ще і образованнє музикальне і опісля по світі їздити і концертувати, повторила погана поклонниця то саме: — „так, так, ви віддастеся і то навіть скоро.“

* * *

Вона мала ще раз на його викладах бути. Кольльоквувати не хотіла в нього, бо се вона не мусіла і не мала до того доволі часу, щоб се вчинити. Крім того мала ще і такий неописаний страх перед ним, такий страх, який не відчувала ще перед жадним мужчиною в житті, дарма що була смілива і не так лехко перед ким-небудь уступала. Так, як обставини укладалися, вона чула: сей професор, чи великий пан, чи українець, один з них мав якусь рішаючу акцію в її житті відограти. Приміром: або вона буде мусіла через нього якусь часть „іспиту“ зложити — і перепаде, що дасть її долі инший зворот, або зайде може з нею особисто така зміна, що її доля через те також зміниться.

* * *

Слідуючого дня були знов відчити. Він надійшов наколи вже всі студенти були зібрані. Як через всі останні дні не мав він для неї ввічливого погляду. Він спитав „предмета“, чи вона не возьме в нього працю, т. є. іспитову працю. „Предмет“ відповів (вона була вчителькою при одній з відділових шкіл), що наколи-б осталась тут дальше вчителькою, то взяла-б охотно. На ту відповідь вздрігнулось щось, мов іронія, коло його уст — як... суворість, одначе лише через одну хвилинку. Відтак зайшла чудна зміна в його обличчі, а радше на його гарнім чолі. Риса незвичайної доброти і мяхкости, а заразом і співчуття, показалась нараз

на його чолі, освітила, мов внутрішне яке сонце, його лице і він сказав:

— „Я вам то місце постараю!“

„Предмет“ усів знов. О, яка вона була погана і фальшива! Ще недавно, ще заким вступив він до залі... відказувала і нарікала вона на всіх професорів, на нього, що він себе за „хто знає якого вченого має,“ — а тут отся солодкість! О, як вона не злюбила нараз людей, особливо отсю погану. А в хвилі, коли обіцяв він їй постаратися о місце для неї тут, полетів його погляд блискавкою до неї, немов хотів сказати: „Бачиш? Тобі-б я також постарав таке місце, наколи-б ти схотіла тут остатись...“

Одначе вона тут не останесь і не потрібує його ласки! нехай, щоб мала білє прати, то не потрібує його ласки і не буде його о ню жебрати. Вона піде на кінець світа і пошукає собі кусень хліба на підставі своїх студій і іспитів наї підставі свого музикального образования, на котре вона (хоч вона не укінчена консерватористка) є гордою. Але жебрати вона не буде.

Вона його не терпить. Він її не обходить. Нехай він і оставить в супокою. Вона лише одного має в душі, а то того, що помер — а коли-б був жив і її покинув... то вона знає, що любила-би його дальше, хоча-б і другу взяв — вона-б рівно любила. Се не міг-би їй ніхто заборонити. До того вона любить бльондинів, а сей брюнет. Волоссє у його чисто вугіль... а з-за тих страшних в золоті оправлених окулярів... вона і його очей не бачить. Ті очі, що чорні... деякими хвилями... якісь такі страшні робляться, ніби розширяються з під лоба! Вона його боїться, раз на все боїться..

І наколи-б бодай знав, як інтензівно вона від часу його зміни... проти неї... терпіла. А прецінь вона йому нічого злого не вдіяла... Що на своє нещастє сміялася... з другими, коли парасоль і бриль забув! ов-ва! Який се був в неї сміх? З природи вона поважна... поважна, як смерть..., а тоді такий збиточний сміх!

В коритарі по правій стороні є одні двері, що кудись-вели і в тих дверях віконце. Часами... коли вона переходила через той коритар, їй здавалося, неначе-б бачила там..

його обличчя і, що його очі, коли виходила спішним кроком сама, або з другими, слідили за нею. Що він там робив? Що то була за кімната? „Обсерваторія“ називала вона в себе ту таємничу кімнату. Раз бачила... заносив туди портьєр пачку книжок... але, що тоді спішила на виклади... не бачила нічого більше, лиш до половини плечі старого портьєра з пачкою книжок під пахою, а роспитувати вона ніколи не роспитувала.

Подвійно їй від того чоловіка на душі. Страшно якось лячно, а прецінь... і інакше ще. Так, неначе стоїш в де-яких хвилях підчас бурі під деревиною і вона тебе своїми вітами охоронює і тобі добре. Коли вступала на університет, її остерегали, щоб взагалі нічого не робила таке, щоб його роздражнювало. Бо так, як він з одної сторони може все пересадити, коли хоче, може з другої і дуже пошкодити. Місяць тому переказав їй той самий товариш, що чув, що він мав десь спімнути, що Аґлаю-Феліцітас мусить тут мати.

Кому сказав?

Не знав. Лише знав, що напевно казав. Тому нехай вона йому не опонує. І від того часу поздоровляють і кланяються їй всі молоді люди (студенти) низько і з респектом...

О, Боже! Чи він не бачив, як термосав її супокоєм!

Так се було правда, що їй говорили: як не мусите тут перебувати, то вступайте радше в Відні на університет ніж тут, бо тут маєте професора Чорная. Він вправді дуже здатний і має чи-малу славу в світі учених, але він недобрий чоловік і без взгляду. Тепер мала! То ті, що говорили, не говорили неправду — і вона не рвалася на університет, — але її мати від якогось часу випихала її туди, її мати! Не дарма... губилися їй тоді слова в горлі, коли він в коритарі по-раз перший заговорив до неї, допитуючися про індекс. А тепер вона, Аглая-Феліцітас, котра ніколи і нічого не боялася... тремтить перед ним Не доста, що сама з себе його боїться, але ще він і гніваєсь на неї! ще він її ігнорує. До того він ще щось хоче від неї. Вона відчуває інстинктово, що він з нею говорити хоче. Вже кілька

раз ждав на неї, але дарма. Щось здержує її, як минає його, щось жене її від його. А він здоймає бриль... кланяєсь і стає... Саме тоді вона втікає... Щось їй здоймає голову в гору. Коло уст вздрігаєсь, стягає щось в горлі, і вона виходить.

Відбігши далеко од нього — вона ж а л у є. Як довго буде так?

Коли оповідала про се пані Іванні на німецькім передмістю, подруга хитала головою і казала:

— „Зле робиш ти, Аґлая-Феліцітас, що сторониш від сього чоловіка. Він очевидно займається тобою, але він не студент. Се раз, а по друге: перед студентами він не буде тобі своє захопленнє оказувати. Його ситуація не легка. Що він зробить?“

— „Що після тебе я маю робити, як заховуватися?“ — спитала Аґлая-Феліцітас. — „Бігати за великим паном?“

— „Не бігати“, — говорив упоминаючи голос подруги, — „а заховуватися бодай пасивно, ввічливо — ти ж його л ю б и ш!“

Аґлая-Феліцітас встала з-за столу, при котрім сиділа. Вона росла, буквально, перед очима вислухуючої її жінки. Лице Аґлаї-Феліцітас побіліло, як сніг, і ніздрі задріжали.

— „Не вмовляй в мене нещастє, жінко“, — відповіла чужим майже голосом. — „Я с т о ю під владою сього мужчини, він мене займає... але чи я його люблю — я не знаю. Н е х о ч у т о г о з н а т и. Він великий пан, а я вбога дівчина. Зо мною великий пан не оженитьсяся. Він зо мною побавиться і на тім скінчиться. А чи він м е н е любить — також не хочу знати. Мені того не треба“.

По довгім часі мовчання, підчас котрого дівчина опустила голову на руки і оперла лиш бородою своє обличчя на зложених на столі руках, обізвалася нараз:

— „Чому такий великий пан не ожениться; не оженився до-тепер?

— „Господь знає.“

— „Преціньь гарний мужчина. А як вже не гарний, то має щось сімпатичне в собі. До того стільки елеґанції в рухах, стільки ритму — Іванна!“

— „Цікаво-б знати“ — Аґлаї-Феліцітас насунулась її рідня. Найстарший брат її також не жениться, хоч мав гарну посаду і не одна дівчина йому подобалась. Але в них що иншого. Вони... Вона згадала свою помершу гарну сестру і примкнула очі. — „Як то все колись скінчиться. І з нею в життю“. — А в голос сказала:

— „Та погана з університету, котру я так незношу, про котру тобі нераз згадувала — вона все знає. Приміром десь вишпирила, що він має брата, чи родича, котрий йому багато прикростей і терпіння наніс. З природи гарний і одарений не хтів вчитися і був вічно в конфлікті з учителями. Родичі давали доки було можливо — коли-ж урвалося, почав на власну руку жити — з чого вийшло, що родина мусіла нераз з остатнього спомагати, щоб не попав у нужду. А держався честно і чисто на поверхні життя. Остаточно, мав одного разу таке наброїти, щоби роздобути средств на велику подорож, що вся родина, а особливо сей тут, його відцуралися. Тому, — оповідала погана, — не навідується він ніколи до своєї родини, а їздить лиш далекими світами, щоб ніколи з ним не стикатися. Між чим знов другі утримують, що в Орієнті, де найрадше перебуває, має якусь прегарну турчанку, в що *я* не вірю. Іванно!... чудно буває іноді...

— „Чудно̄, Аґлая-Феліцітас. А що до першого, то не знаєш? З одного дерева хрест і лопата. Не йди далеко, а порівнай твої два брати“.

— „ В нас взагалі... не так, як в инших... ми“... — і урвала. — „О, Іванно, – кликнула нараз і піднялася. — Як не одержу стипендію, як моє життє не зміниться в коротці, як щось не станеться, я не видержу. Так я довго не буду жити. Я мушу, Іванна“... — і ледве що сказала, встала і кинулася до інструменту, що мов вижидав її тонких, білих рук. — „Я мушу“...

Почала грати. Щось чудне, ніби всхідні мельодії, в низьких тонах осторожно, мов хтось в сусідній кімнаті, або і тут, лежав відпочиваючи, або дрімав. Осторожно, осторожнійше...

Але ніхто не дрімав. Ні в сусідстві, ні в отсій кімнаті.

Пані Іванна спокійна і доволі інтелігентна жінка сиділа сама в кутику софи, слухала і дивилася на улюблену нею дівчину, що була для неї мов чимось не з отсього світу. Через кілька хвиль Аґлая-Феліцітас щось шукала між звуками, а відтак впавши нараз в-moll почала в раз з тим і сама змінятися. Схилила незамітно голову вперед, аж волоссє діткнулося її щок, і неначе зібрала всі свої сили — почала грати. Грала сильно, завзято і пересипувала струями звуків. Збірала їх з правої на ліву, з лівої на праву: вона щось пояснювала. Меже то вплітала мельодію, що тужною стяжкою добивалася з-під пальців — і впивалася в серце. В хаті ставало чогось повно. Щось виростало, змагалося, а вона сиділа поважна, бліда з подовгуватими очима і ніби володіла чимось. Нараз. Похилена над клавіятурою чорноволоса голова на мить здоймається і коло уст Аґлаї-Феліцітас щось вздрігається — усміхнений біль з погордою. Він розширяє на дрібку вузкі уста, зсувається вниз, ховаєсь під її бороду, ховзне в долину і там в горлі — клубочиться.

Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка

Аґлая-Феліцітас — плаче.

Грає і — плаче. Кидає звуками, термосить, перешіптуєсь з ними, збирає їх, зливає в одно, благає... і посеред сильних, потрясаючих акордів вриває без закінчення мельодії і встає...

— „Ах!! — вистогнала, — ах!“ — Була бліда і упріла. А за час гри ніби підросла. Стала перед Іванною і ждала.

— „Що ти грала, Аґлая-Феліцітас?“

— „Ех, що там!“ — відповіла зневажливо. — „Граю, що настрій викликує. Або я завше знаю, що граю? Я можу багато, багато зробити. Але мені ще чогось недостає. Тепер ще недостає. Я чую, але не можу вгадати, щоб се було. Ти не знаєш?..“

Пані Іванна глянула з великими очима на Аґлаю-Феліцітас і здвигнула плечима. Вона не все знала, що в о н а хоче.

— „І я не знаю, Іванно. Але він, Андрій, був би знав, як-би так його була спитала. Він один був-би знав. Коли

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР

я бувала така... така... як сьогодня, він все хитав головою і казав: в т о б і є т р и б з а с и т у а ц і я м и. Що я з тобою зроблю, моя зоре? Тобі треба сцени. Ти себе знищиш. І справді, що я маю зробити? Його нема, я стою мов в човні на морі... але передовсім музика, музика, Іванно, та музика, що викликує небесне пекло в грудях. Не кождий її розуміє. Лиш нещасливі, лиш вони її вповні розуміють. Нещасливий може під впливом музики зі світа зійти. Але де в и то знаєте", — додала. — „Не смійся, Іванно", — говорила дальше поважно і покивала пальцем, мов упоминаючи. — „В посеред музики випалити собі в серце... і вже. Акорд, вистріл і finale. По що ще хоріб вижидати!.."

Подрузі стало ніяково від слів молодої дівчини.

— „Говориш таке... як в горячці", — упімнула опритомнюючим голосом.

— „Але я не маю горячку. Не бійся. Я згину иншою смертю. Але... що мене смерть обходить? Я не маю часу, хоча-б і хотіла. Я маю стільки праці перед собою, що... фі-у-іть!" — і сказавши се, вона свиснула на всю кімнату, мов хлопець.

* *
*

Наколи вона вчера, по його годині, не могла до-дому піти, бо сильний дощ лявся і сказала се „поганій", котра, від часу гніву професора її неначе під свою контролю взяла, майже не відступаючи від неї, — вона пішла до бібліотеки. Якась одна слухачка просила його на коритарі о якесь діло з бібліотеки.

— „Я вам принесу ту книжку", — сказала Аґлая-Феліцітас. — „Я мушу й так переждати в бібліотеці аж не стане дощ".

І сказавши се пішла, щоб принести дівчині книжку. Лише що увійшла вона до бібліотеки, прийшов за нею він зі студенткою. Два рази перейшов він по-при неї. Два рази. Одначе — чи могла вона на нього поглянути?

Ні.

Погана стояла тут і надглядала за нею в такий спосіб, що вона боялася і оком рушити. А він відійшов знов, як прийшов. Вона за цілий час стояла коло стола і держала якусь книжку в руках. Не бачила його погляду і не знала, який він був. Щось уступило між них і розсувало їх від себе. Люде, чи инше щось — вона не знала.

Що було робити?

Другої днини, коли він своїх учеників питав, вона вже не йшла. Вона не ставлялася ні в других професорів, отже не могла і в нього ставлятися. До бібліотеки також не пішла. Хтіла вже вдома остатися і з великим паном напомацки говорити. До того за кілька день наставали ферії і вона вже більше сього семестра не піде на університет.

А як далі буде?

Не знала.

— — — — — — — — — — — — — —

Кінець першої частини.

Ольга Кобилянська.

ПІД ЧАС ПРИБОЮ.

Моїй найдорожчій.

I.

Б'ються хвилі білогриві, б'ються в береги...
Так розмірено красиво
Набігають жартівливо
Вал за валом чорні гори з океану навкруги...

*

Хвилі довгими рядами з нетрів глибини
Вигинаються звабливо,
Мов дівчата вередливо
Перед хлопцем в час веснянки — »а-ну борше, дожени!«

*

Розмережені піною, під голосний спів,
Дружним натовпом на скелі,
В грі безбачній, в грі веселій,
Наступають на ґраніти темно-хмурих берегів...

*

Тихий вітер з океану на одній струні
Виграє чиїсь печалі,
Чиїсь смутки, скорбні жалі
Й до грудей моїх припавши шепче літери сумні...

*

Я дивлюся на узори білої піни
І здається... Що зо мною?
Хтось стоїть передо мною —
Наче привид, наче казка!... Чи то може тільки сни?!...

II.

Тумани вкрили чорні гори
Ґранітних скель, що скули море.
В тумані море стогне, плаче,
На беріг хвиля в бризках скаче...

*

З туману чути звук сирени —
Ті звуки серце крають в мене.
Ліниво хвиля в скелі плеще
Мені-ж на серці все не лекше...

III.

В океані хвиль багато —
Аж занадто,
Аж занадто...
Серед них одна найкращая —
Розгулящая,
Розгулящая...
Хвиль зрадливих — дум журливих —
Більш як треба,
Більш як треба...

*

Знаю панн, як хвиль багато —
Аж занадто,
Аж занадто...
Але з них одна бажанная —
Ти коханая,
Ти коханая...
Тебе мати, обіймати —
Рай без неба,
Рай без неба!...

———

IV.

Віє, віє вітер тихо —
Заводь брижжю ряботить,
А за гаттю буйне море
В божевіллі клекотить...

*

На пісок сідають чайки.
То зірвуться нагло в крик,
Понесуться по-над морем —
Вже й не видно... слід їх зник.

*

Тільки плеще шум прибою,
Викидає мушлі й рінь,
Точе скелі величезні
І заносить в глибочінь...

———

V.

Цілу ніч сидю на скелі —
Погляд губиться в імлі,

Думи тихі, невеселі
Прагнуть клаптика землі.

*

Перед зором — даль безмежна,
Під ногами — дикий бій...
В смутку мрія безбережна —
З смутком б'ється розмах мрій...

*

Десь далеко світять очі
Маяків в дрімотній млі,
Плаче дзвін в кирей ночі,
Мов під осінь журавлі...

*

В маяках мені здається
Зір твоїх ясних очей.
То не дзвін, — а серце б'ється
Диким ритмом в тьмі ночей.

VI.

Хтось із хвиль на мене дивиться
Зором ласки і тепла
І мені вже не противиться, —
А колись не та була...

*

Хтось до мене лине хвилями
І до ніг в піні несе
Жар душі, що в'ється милями, —
А колись не чув про се.

*

Хтось підносить в руки змучені
Келих щастя: — »Пий до дна!...
Наші душі щастям злучені,
А колись була одна!..«

*

Хтось шепоче... Мова тайная:
— »Я твоя — ти будеш мій!..
Жить краса, ще й надзвичайная!...
А колись боялась мрій...«

VII.

Горить душа!.. Чого ще більше треба?
Я сонце щастя відібрав у Феба!..
Нічого від життя я більш не хочу,—
Лиш мрітиму в огні — поки не вмочу
Свої запеклії уста в тім щасті,
Що в келиху несеш... в святім причасті!..

VIII.

Скільки гляну — всюди море!..
Любо хвилям погуляти,
Білі груди наставляти,
Під холодні скелі-гори.

*

Роспустивши довгі коси,
Мов вакханки божевільні,
Пнуться, скачуть прудковільні —
Й море стогне і голосе...

*

Аж тремтять від палу щастя —
Де завзяття їх подіти?
Лізуть вгору на ґраніти
І здибають там нещастя.

*

Ось одна, як та русалка
В розмереженій сорочці,
Лине, лине і в коротці
Розсипається в цурпалки.

*

Третя другу наганяє,
А за нею далі й далі
Мчаться, мчаться вільні кралі
І ніщо їх не спиняє...

*

На біду свою та горе
Хвилі мчаться, хвилі б'ються,
То зіллються й розійдуться
Аж піна від них говоре...

IX.

Коли на березі стою
Під час прибою,
Думки про молодість твою
Летять юрбою...

*

Я знаю, твій шалений пал
Не знає впину
І він змете, мов дикий вал,
Тебе в долину.

*

І може вже за ласки час
Вся віддалася
І чистоти огонь погас —
Ніч почалася...

X.

Небо синім оксамитом
В тихе море задивилось,
Небо синім оксамитом
В морі куполом відбилось...

*

А по небі легкі хмари
З виднокругу випливають,
А по небі легкі хмари
Орнаменти вишивають...

*

В небі хмари — в морі хвилі
Поцілунками зіллються,
В небі хмари — в морі хвилі
Мрійним шопотом несуться...

*

В край далекий, безбережний
Плинуть хмароньки юрбою,
В край далекий, безграничний
Гей, візьміть мене з собою!..

XI.

Вчора море, як верцадло
В тихих пестощах було,
А сьогодні буйні хвилі
Диким вітром нанесло.

*

Вчора я в листах кохання
Твою душу одібрав,
А сьогодні чує серце,
Що її вже хтось забрав...

XII.

Рученьки біленькі келих несли,
Келих в руках захитався,—
Впав і... розбився...

*

. . . . . .

*

Хмари осінні на душу лягли...
Щастя я так сподівався —
Й з щастєм не злився...

XIII.

Бився човен до роспуки
Серед хвиль скажених бур.
Билось серце моє з муки —
Не розбило твердий мур.

*

Впали щогли і вітрила
В навіженій боротьбі...
Ти про щастє говорила —
Нащо-ж вірив я тобі?!..

*

Буря човен в щент розбила
О ґранітні береги.
Так зо мною ти зробила,
Наче в жартах без ваги.

XIV.

Як би мій народ учився в моря —
Він рабом би не зостався,
А в долині сліз, нужди і горя —
В квітах щастя запишався.

*

Як би він відчув величну волю,
Що з морського дна несеться —
Він не марив би, а бився за долю,
Як о скелі море б'ється...

*

Як би ти, мій милий цвіте, знала
Зміст жагучого кохання, —
Ти-б на струнах свого серця грала
Не лише пісні зітхання.

*

Як би душу ти мою любила —
Не ховалась за судьбою,
А за щастє наше вільні крила
Понесли-б тебе до бою!..

XV.

Тихий вечір... Сонце усміхом барвистим
Перли ниже.
Повна ласки, повна щастя срібна хвиля
Беріг лиже...

*

Прикотилась — відкотилась... На пісочку
Слід лишила.
Чи не так, моя кохана, і зо мною
Ти зробила?...

*

Як солодко в забутті уста з устами
Ми зливали,
А тепер в моїй душі пісні зневіри
Заспівали...

*

Ти як хвиля та безбачна, повна щастя
Припадала —

На устах моїх, на віях поцілунки
Покидала...

*

Відкотилось моє щастє... В морі бруду
Потонуло...
Ах, коли-б же моє серце дні щасливі
Хоч забуло!...

XVI.

Як не тяжко, як не тяжко
Щастє загубити,
Але більш про тебе, мила,
Я не можу снити.

*

Я не буду ні зітхати,
А ні сльози лити,
Хоч і з серденьком розбитим
Буду в світі жити...

XVII.

Летіть, летіть на крилах бурі,
Піною квітчані вали,
Розбийте грубі серця мури,
Де змії слів кубло звили.

*

Туди, туди безумну тугу
Мою несіть, — як мій уклон,
Скажіть, що я кохаю другу,
А їй за зраду шлю прокльон!...

XVIII.

Дві стіхії — жінка й море!
Одна другу не поборе.

*

В морі буря — в жінки ласка,
В поцілунках смерть і казка...

*

Душа моря страх таємна,
Душа жінки — не об'ємна.

*

Звуки моря — шал ритмичний
Звуки жінки мельодичні.

*

Рухи моря — спів музичний,
Рухи жінки в щерть пластичні.

*

В хвилях ласка, подих щастя,
В серці жінки хміль пристрастя...

*

Хвилі моря в грі мінливі,
Примхи жінки вередливі.

*

Піна ниже з хвиль мережку,
Жінка топче блудну стежку.

*

В хвилях сонце, мов искриться,
Жінка в злості аж казиться.

*

Вірність моря ой, зрадлива,
А у жінки ще й брехлива.

*

В бурю море красномовне,
В горі жінка невимовна.

*

Але часом жінка тоже
И гомін бурі переможе!...

На березі Атланта
в „Coney Jsland, N. Y."

Ол. Неприцький-Грановський.

ЛЄҐЕНДА.

Прикованій до тачки обовязків — присвячую.

— Розскажу Тобі стару лєґенду — казав, пригортаючи її втомлене, порите болісними зморшками обличчя, і вдалину втопивши сумні очи, почав тихим мов шепотіння лісового струмка голосом:

Блакитноокий, майже ще дитина, йшов по широкому, заквітчаному килимі неосяжних лук.

Мягкі зелені трави лагідно пестили його босі ноги і обіймали коліна.

Наче на його привітання, барвисті квіти хилили перед ним запашні свої чаши.

Щоби не замочити його легких шат, сонце спивало перед ним самоцвіти роси.

З легким шепотом розмальованих крилець метелики кружляли над його головою. Часом сідали втомлені на золотих його кучерях, наче задихані і в такт диханню ворушили обернутими до сонця крильцями. І знов зривалися з ніжним тріпотінням і легкою хмаркою уганяли одно за одним в прозорім повітрі.

З боку — бризкаючи до сонця міліонами діамантових искор, розбиваючись на вохкім камінні у синій туман і утворюючи в нім семибарвну веселку — з веселим реготом шумом рвався з гори кришталевий потік, щоби згодом збігаючи по слизькім мохом поросломy камінні, впасти в долині в каламутну річку і вдвох із нею поіти тиху глибінь озера, яке, з одного боку обрамлене велитенськім буковим лісом, з другого широким пасмом гнучкої лози та очерету, на кришталевій поверхні пестило білих лебедів табун.

Далі синів неосягнений одвічний ліс.

А за ним, сніговими чубами спираючись в хмари далекі, пялися ланцюги високих гір.

. . . . . .

. . . . . .

Йшов з широко одвертими блакитними очима. Щоки горіли живою барвою, радісно всміхалися уста.

Дивився і впивав в себе Ясність і Ріжноманітність, упивався пестощами шовкової трави, барвами явищ, гудінням золотих бджіл, щебетанням дрібних пташенят.

Йшов, злегка тільки приторкуючись до трави ногами. Минаючи озеро бачив білі лілеї, які дрімали у тихім закутку на блискучих кружалах латаття.

З другого боку, одбиваючись в озері, пишалися велитенські мури якоїсь будівлі. Великі рамена нечепурних башт простягалися у височінь. Стіни дивно майоріли на сонці великою кількостю яскравих барв. Якийсь рух, голоси, відгуки якоїсь незрозумілої музики... усе це зацікавило його.

Обходячи озеро, почав прямувати до дивного будинку і вже не уважав як висока трава й чагарі, які тепер доптав борзими ногами, обіймали його й хапали за коліна, наче бажала спинити, — не уважав, що сірий з великими баньками птах безшумно злетів сполоханий на високу деревину, закліпав сонними очима і зареготав довгопротяжно. Якийсь гад просунув слизьке тіло і зник в чагарнику.

Добився врешті до галяви, яку заливало червоним промінням похилене на захід сонце і попрямував до напівзакритих одвічними вітами дерев мурів.

Чиясь рука обтяжує плече.

Перед ним високий, сивий, з обголеним лицем, зодягнений в чудну довгу чорну керею, дід. Ситий живіт підперезаний мотузом густо вивязаним у вузли.

Мягке питання: — Куди?

Наівні злякані очи видивилися на діда, та не на довго, бо під лагідний голос, засоромлений жах десь зник, уступаючи місце несміловому довіррю.

— Куди, юначе? — ще раз поспитав дід, мягко пересовуючи руку по його плечах, а пильними очима обдивлявся його наче цінував.

— Я бачив по над берегом озера, ось тут за отсими буками, чудну́ якусь будівлю. Хотів-би подивитись...

— Як звуть тебе і що в лісах сих робиш?

— Мене звуть Вітень, а зайшов сюди, шукаючи Життя, з яким на віки хочу я з'єднатись, от і йду, аж доки не спіткаю...

— Щасливо втрапив ти: будинок сей великий, що зацікавив так тебе — се Храм Життя, — от сам побачиш незабаром. Одначе щастя маєш ти, мене спіткавши, бо згинув-би йдучи тут необачно. Храм Життя оточений глибокою Фосою Законів, до краю повною Водою Пізнання, де смерть собі знаходять легкодухи, що за сонця хотіли-б в Храм Життя вступити. Тоді аж, коли Морок Добродійний покриє чорними крильми ліси, на Фосу Законів кидають, осяяний Світлами Таїн, Міст Звичаїв, по якому можна в Храм Життя пройти.

Сядь тут ось на сей Камінь Забуття і зачекай аж поки сонце зайде. Тоді прийду я за тобою і Стежкою Віри у Храм Життя тебе введу . . . . . .

. . . . . .

Сів. Очи зайшли млою — не бачив вже нічого. Якийсь таємний шепіт окружив його. Якийсь незрозумілий рух, говірку тиху чи нараду він чув біля себе, та не міг нічого зрозуміти. Думки як вихор закружились в голові, — хаос споминів змішався з туманом забуття... Заплющив очи і довго сидів без думок, прислухуючись до живчиків, які боляче гупали в висках. . .

Чиясь холодна рука торкнулась до обличчя. Розплющив очи.

Близькі дерева чорною масою виступали з темряви, малюючи фантастичні фігури на небі, на якому тихо умірали останні відблиски вечірні.

Мов табун диких пташок, розсипалися дрібні зірки і тулилися тремтячи до темної блакиті, жахливо моргали, немов сподівалися з трівогою чогось, що нагло має появитись — страшне. Вони, здавалося, були готові що-хвилина розсипатися в розтіч і зникнути в глибокій темряві...

Чимсь велитенським віяло від множества ріжнобарвних світел, які пронизували чорну гущу дерев, що обмежували галяву від Храму Життя.

Якоюсь незвичайною повагою і силою лунали згуки хорової пісні чи музики, що йшла звідти широкими хвилями і розливалася по лісі та луках, сунула по поверхні озера і ген аж поміж гірськими заломами, стихаючи звільна, змовкала.

Високий, з обголеним обличчям дід, зодітий в підперезану вузловатим мотузом довгу чорну керею, стояв перед Вітенем. Привязаний над його чолом, миготів малий ліхтар, який, як потім роздивився Вітень, був такий же, як і всі Світла Таїн, так саме кидав непевне сяйво на пару ступнів вперед, так саме клав чорну тінь на обличчя того хто його ніс над чолом.

Взяв його холодною рукою і мовчки повів. Вітень йшов, широко розплющуючи очи.

Бадьорість його гнучкого тіла зникла десь від незвичайного почуття покори і слухняности, яке охопило його. Мов у ві-сні переставляв він ноги і глибоко зворушений дивився у перед.

Йшли Стежкою Віри і коли, поминувши чорну групу дерев, вийшли, очи Вітеня залляло чарівне сяйво тисячи ріжнобарвних світел, в яких утопав чудовий фантастичний палац. Він весь згучав великою піснею. По над найвищою аркою світел сяяв напис променистий:

ХРАМ ЖИТТЯ.

Перед ними, над чорною безоднею Фоси Законів, освітлений почепленими до поручнів Світлами Таїн, майстерним луком перегинався Міст Звичаїв.

Коли його минали, Вітенєві здалося, що чує в глибині безодні якийсь болісний зойк. Здригнувся, спинився на хвилину, але, шарпнутий нетерплячою рукою діда, вже далі йшов, заслуханий у величні згуки пісні, яка, вириваючись із Храму могутніми акордами, заглушувала тут всі инчі голоси.

Велитенський тисячеголосий мішаний хор співав:-

Слава Тобі, о всесильний наш Пане,
Володарів наших Життя!

На жертву Тобі ми несемо свої існування,
Святі свої мрії на жертву несемо Тобі
Захисти нас...
Слава Тобі, о всесильний наш Пане,
Володарів наших Життя!
На жертву Тобі ми несемо кров нашу,
Із радощів наших ми жертву даєм
Прийми їх!
Серця наші чисті качаєм в болоті
На жертву Тобі,
Бажання й тугу і душ наших загашене світло
Тобі віддаєм.
Прийми наші жертви ласкаво, з погордою не відкидай
Благаємо ми...

Знова здрігнувся Вітень. Жах якийсь охопив його. Схотілось вирватись йому і утікти... Оглянувсь — Міст Звичаїв піднесено уже, Світла Таїн вже згашено... Ноги безвольно пересовуються вперед...

Вже йшли по широких, слизьких сходах які вели до Храму. Синій кадила дим п'янив його. Посковзнувся і впав і здалося йому, що сморід страшений йшов від слизьких сходів, — але підірваний дужою рукою до гори, вже далі йшов.

— Пади ниць! ось тут Вівтарь Життя, — почулося над ним.

Слухняно похилився і попереду несвідомо, згодом що-раз більше захоплений, злив голос свій молоденький з хором і співав:

Слава Тобі, о всесильний наш Пане,
Володарів наших Життя!..

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Прикований до Тачки Обовязків возив свого пана, яким був голений грубий дід, зодітий в чорну довгу керею, підперезану вузловатим мотузом.

І часто падав під ударами того мотуза по голові та голих плечах, а мусів удавати, що схиляється тільки за тим,

щоби з вдячністю за опіку ноги пана свого цілувати.

І коли з під мотуза виступала на його плечах тепла кров, дід пристрастно лизав її плямкаючи беззубими устами.

І бачив він багато блідих і змордованих, які по висипаних гострою жорствою вулицях оточеного до хмар високим муром Саду Життя тягли свої Тачки Обовязків.

І бачив, як під ударами, щоби сумом не розгнівити своїх панів, кривили в усьміхи бліді лица свої, і як, дякуючи за опіку, цілували їх ноги.

І всі вони вірили, що се — Життя.

І після цілоденної праці, зтомлені до краю, йшли до Храму Життя, щоби там в набожнім хорі з захватом Життя се славити...

Бувало по за муром, в тім боці де Фоса Законів була, чулися йому якісь покрики, які проймали його незвичайним почуттям. Серце починало стукати живо, радісно,— кров хвилею в голову набігала.

Забував про Тачку Обовязків, спинявся на хвилину, наче хотів скочити до мура і дертися на його і бігти до тих голосів.

Болючий вдар вузловатого мотуза приводив тоді його до памяти, — отже, напружуючи всі сили, знов з тачкою рушав і удавав, що вже забув за все.

Одначе мріялось йому, що чує ще різкі бойові покрики,— потім гамір змішаних голосів, крик розпуки, — потім зойк і благання порятунку... Хвилина ще і все стихало і знова тиша мертва стояла по той бік мура. . . . . .

. . . . . .

Вдень не вільно було виходити з Саду Життя, не вільно було входити до Храму Життя, ні зверха Храм оглядати.

Врешті цілий день мусіли возити свої Тачки.

Багато минуло днів і ночей і Вітень так звик до Життя, що майже щасливим себе почував і ні про що инче не мріяв, як тільки про те, щоби швидше тягти Тачку свого Пана, щоби палкіще в Храмі славити Життя. . . . .

. . . . . .

Одного разу Пан його сказав йому:

— Іду на цілий день. Спочинь в Саді Життя, та не відходь нікуди, бо згинеш! . . . . . .

. . . . . .

Довго тинявся по-між братами, які тягли свої Тачки, нудьгував, і скучив вже за Тачкою своєю. Не думав нічого, бо думати не вільно там було і вже давно з погордою прогнали Думку з Острову Життя.

Йшов поволі по під муром, коли побачив враз Щілину невелику, яку колись тут вибила та сама Думка злочинна.

Став і дивився без думок у Щілину... Око його впало на барвисті стіни Храму Життя і він здивований побачив, що то був старий порепаний мур, обліплений коліровим папером. Арки були складені з паперових колірових ліхтарів, напоєних воском. З таких же ліхтарів був складений вгорі напис: — Храм Життя, — а з під маси ліхтарів проглядали на камені ковані напів затерті вже слова.

ДОМ НЕВОЛі

Бібліотека Українського товариства імени Шевченка

На кожнім ліхтарі криві написи: Ліхтар Облуди. Несвідомо пройшов у Щілину і йшов стежкою, яка вела до перекидного мосту, що стирчав тепер по над фосою.

Коло стежки на трухлявій таблиці стояло: Стежка Безглуздя. — Міст Забобонів, — читав далі. — Фоса Насильства...

Спинився в нестямі. Жах заворушив волоссє на голові. Занімів . . . . . .

. . . . . .

Тоді сонце виступило з поза високих буків і пестливо тулило лагідне проміння до золотого його волосся і блідого обличчя. Вітерець приніс з того боку Фоси Насильства свіжий запах квітів і зелені і обсипав його щебетанням пташок і шумом живого ліса.

Стояв зачарований. Ноги почали підгинатися під ним. Щось розпирало груди... Якісь спомини, якісь чудні неосягнені мрії виром почали кружляти в голові... Забувся...

. . . . . .

Збудив його веселий свіжий голос:

— Гей! Юначе!

Глянув...

По той бік стояв рослий, прекрасний, як мрія, юнак. В руках важкий блискучий меч, дзвінкий лук звисає через плечі і жар в очах.

— Гей! Дочекався я тебе! Не трать же часу марно — пхай Міст Забобонів, живо! Нехай на сю Насильства Фосу впаде! Закличу я товаришів, бо хоч в проклятій Фосі сій багато з них вже згинуло — ще єсть. Прибіжимо на Острів сей Неволі і порубаємо ваших панів, Дом Неволі зрівняємо з землею і всіх вас визволимо!.. А ну же! Що, глухий ти?!

Вітень стояв і дивився на його божевільними очима...

Раптом згадав він, що одійшов від Тачки Обовязків, що Пан йому виходити з Саду Життя не дозволив. . . . .

Божевільний жах охопив його і почав він бігти назад до Дому Неволі.

Біг, як шалений, хоч ноги підгиналися під ним, а крик обурення летів за ним з поза Фоси Насильства і катував немилосердо. . . . . .

Вскочив до Саду Життя, божевільний. Побачив свого Пана, який шукав вже його. Спіткнувся і упав.

А Пан пізнав вже його злочин . . . . . .

І бив його довго і завзято по голові і плечах. Тоді звалив його й доптав ногами, але він нічого вже не чув. Чорний серпанок закрив йому очи і мозок. Зомлів. . . . .

. . . . . .

Прокинувся, — підвів голову. Чорна порожнеча встала перед ним.

Страшний біль всього тіла. Пустка.

По лицях щось текло, мов сльози.

Уста повні крови.

Хотів виплюнути і зараз же спостеріг, що не може сього зробити, бо йому втято язика, — і тільки порскнув кровю.

Сягнув рукою до очей — тільки ями намацав пекучі, повні липучої течі. Видерли йому очи.

Впав тоді ниць і вирвався йому з крівавих уст зойк, чи рев звірячий, але зараз же болючий вдар звернув його увагу.

— Йди дякувати Панові за Життя — промовив хтось над ним.

Встав — і хитаючись на ногах, пішов.

А коли начув перед собою Пана свого, впав перед ним німий — і, покірливо схиляючись аж до землі чолом, дякував йому за Життя. . . . . .

. . . . . .

Скінчив. Сумні очи нерухомо дивилися все в далечінь, наче там бачив страшні образи розказаної леґенди.

Вона встала з обличчям залитим сльозами.

— Піду вже, — зашелестів тремтючий з жаху її голос.

Пішла хитаючися на ногах.

Не ворухнувся, — тільки очи йому помутніли, а кути уст болізно здригнулись.

Сава Крилач.

ДАРУНОК.

Я не вдержу в юних грудях
Мрій святих моїх, —
Все кладу, що в серці маю
Я до ніг твоїх.
Я тобі в дарунок смілий
Землю й небо дам,
У просторах піднебесних
Буде любо нам.
Всі зірки, що в небі мають,
Всі пташки в кущах,
Хмари всі, що в небі тануть,
Співи в комишах...
Все кладу тобі, що маю,
Я до ніг твоїх,
Бо не вдержу в своїх грудях
Мрій святих моїх!

М. Семенко.

Літературні замітки.

Богдан Лепкий: »*З над моря*«. (Поезії). Жовква 1913. ст. 85 — 16°. Накладом автора.

Перед пяти роками, в збірці „Поезиє, розрадо одинока" писав Богдан Лепкий:

»Забудьте ви мене і заступіть мене собою,
Прикрийте хмарою лукавих, злобних слів!
Я певний — не оден над книжкою мойою
Замислиться і —задріжить душою
Зриваючись до кращих, лучших днів.«

І тепер, в найновійшій збірці, повторюється той сам мотив:

»І може хто, читаючи
Письмо дрібне,
Замислиться й зітхаючи
Мене спімне«!..

Серце для Лепкого-поета — найвисша інстанція; коли всі позиції страчені—остається апеляція до серця. Се, очевидно, арґумент для творця сильний, його нездобута позиція. Нехай тебе хмарою обсядуть вороги — ти все таки остаєшся сильним, як довго ти є паном людських серць. „Одна сльоза з очей карих — і пан над панами" — так боронився й Шевченко і укріпляв свою позицію супроти нападів московської критики. Показалося, що серце поета дійсно побідило і здобуло собі відгомін не лиш у тих, що мають „очи карі", але в серці цілої нації. Так, побідило, — але чи побідить Лепкий, уживаючи того самого прапора?

Життє показало, що в останні роки позиція Лепкого, як поета, що-раз більше слабне. Від „Осени" (1902), яку я вважаю за Höhepunkt поетичної творчости Лепкого — до сьогорічної збірки — звізда поета не лише не засвітила яснійше, а навіть померкла. Меркла якось непомітно, з року на рік, а найкращим симптомом того „сумерку" — є неспокій та утрата рівноваги поета, які зазначилися ще в 1908 році, а які де далі збільшуються. Де далі — тим більше знайдете в тихій, зрівноваженій та спокійній творчости Лепкого, — камінців,

киданих в чужий город, висловів якоїсь образи й жалю до людей, полемічних струн. А в результаті появився отой останній, Шевченківський аргумент: с е р ц е!

...»Замислиться й зітхаючи
Мене спімне«...

Спитаю: х т о? в чиїм серці має здобути собі поет останній захист, на чию адресу йдуть оті сподіванки, а навіть певність поета? На адресу п у б л и к и? будучих критиків?

Публика! Колись можна було на неї покладати поетові надії. Колись вона могла бути й була найвисшою інстанцією. Поет і народ! Що Тиртей співав — те викликало безпосередну реакцію в душі народній. Колись ціла Норимберґа, все її міщанство було заінтересоване в тому, що творили Meistersinger-и, колись вся Україна пробудилася від голосу Шевченка: „кайдани порвіте!" Тепер такого широкого ґрунту немає і не може мати ні оден, навіть ґеніяльний творець. Де тільки нація вийшла з примітивної культури, розпочинається діференціяція на некористь поезії і поетів, немає вже „народу", єсть лише... „п у б л и к а". Може поет мати більший чи менший гурт тої публики за собою — від того залежить його „успіх" — в ґрунті річи він і публика — се дві ворожі собі сили. Публика химерна: їй мусить бути все готове, вона мусить чути компліменти, бачити, що коло неї ходять, стараються о її „руку" — тоді вона приходить на готове і оплескує творця. Знаючи публику — ніякий „порядний" творець не старається о її ласку, яка — подібно панській — на бистрім коні іздить. З літературними сутенерами публиці добре — дійсних творців вона не любить, з ними веде постійну війну. І поет не піде перед публику, не буде жалуватися перед нею, не буде перед нею показувати своїх ран, болю своєї душі, страждань. А хто піде туди — дістане одну відповідь, яку так гарно сформулував вже Лєрмонтов:

»Какое дѣло намъ, страдалъ ты или нѣтъ«?
На что намъ знать твои волненья,
Надежды глупыя первоначальныхъ лѣтъ,
Разсудка злыя сожалѣнья?«...

Очевидно, — з тої публики я не виключаю й тих, що називаються літератами, критиками та рецензентами. Се теж

„публика", навіть гірша від тамтої; бо коли „пересічний" філістер спокійно відложить на бік свою пообідню лєктуру і смачно засне, то ота друга літературна публика, заінтересована безпосередно в справі напр. нової збірки поезії не кине її доти, доки не обслинить, не заспокоїть себе й своєї жовчі...

З тих розважань для сучасного творця така „моральна наука": коли тебе дійсно опанував демон поезії, коли дійсно м у с и ш говорити те, що тобі Бог в душу поклав, то не йди з тим по-між публику. Нехай зворушуються серця читачів, але хиба ти для їх зворушення пишеш? Нехай втішається публика — але ти не твориш для її утіхи. Ти твориш, бо мусиш. Твоя творчість — не для секційного ножа критики, се виключно т в о я річ. Ти відповідаєш за неї, але не потребуєш собі дерти волоссє на голові, коли хтось незрозумів тебе й висварив її. Своєю рівновагою та спокоєм ти найкраще покажеш свою с и л у. Сила твоя не в опінії „публики", а в тобі самім. Твоя творчість і ти сам в своїм досконаленю творчім, в вихованю себе — Selbstzweck! Будь сам собі цілию, вдирайся на вершини, гартуй свого духа, поки не дійдеш до „поцілуя ангела"... „А на громаду хоч наплюй, вона капуста головата",— як казав Шевченко.

Оту „науку" відсилаю в першій мірі на адресу Лепкого, хоч впрочім те саме можна-би сказати майже всім нашим сучасним поетам. Хто їм сказав, що рецензент має їх вести за руку, що оплески публики мають бути їх дороговказом, що популярність їх творів має бути доказом їх величини? Чому плачуть і нарікають і гніваються на тих, до котрих самі йдуть як до найвисшої інстанції, — опускаючи свою найсильнійшу позицію: свою внутрішню правду, себе самих!? Як-же вони хочуть мати власть і господарити на базарі, коли не вміють бути панами в своїй власній хаті?!

Не хочу з того браку достоїнства та самоповажання творців наших виводити дальших консеквенцій; се занадто болюча справа. Скажу тільки: апеляція до серця будучих поколінь стратить на них самих всяку вартість і рацію, коли вони навчаться краще розуміти свої власні сили. Не буде жалів, непорозумінь, навіть траґічних заломань душі. Діхі.

В новій збірці Лепкого маємо шість довших або коротших „циклів". З них тільки оден новий — „З над моря". Море — новий мотив в поезії Лепкого і можна було сподіватися відсвіження поетичного репертуару тими новими враженнями „з над моря". Тимчасом бачимо, що поет занадто зрісся з „рідною землею", більше поезії дав з нашого осіннього дощу та сльоти, як з чарівного моря під полудневим, ясним небом. Все, що Лепкий сказав про море не виходить по-за загальні фрази та виклики, які можна написати й не бувши над морем. (Шіллєр не бачив моря, коли писав відому балляду: „Taucher"). Пише Лепкий:

»О, моє чудове море!
Деж мені красок узяти,
Шоб весь чар твій, всю принаду
На папері змалювати?
Як мала дитина стою
Із утіхи плещу в руки,
Чую серцем, а промовлю —
Так се тільки звуки, звуки«...

Так... Не даром каже Кримський, що найкраще було-б: „жить поетично й чарівно мовчать" — як рожа.

В других циклях — відомий нам з попередніх збірок Лепкий. Настрої, мотиви, думки — ті самі, висловлені иншими словами. Єсть у Лепкого досить місць, які прочитавши скажеш: „гарний вірш". Але се не похвала. Зле для поета, коли він годен дати тільки „гарний вірш", без того, що єсть дійсною поезією, її ароматом, вином. Лепкий занадто одноманітний, занадто часто уживає тих самих образів і фарб, аби вони могли бути свіжі і не стерті. Се сумний факт, коли поет не розвивається, а стоїть на тому самому місці від початку до кінця. Рівновага та спокій добрі, але брак еволюції, наростанне нової сили відбиваються все фатально: вони не дають вийти з місця поетові і він співає все на ту саму ноту. Semper idem! Се тим прикрійше сконстатувати у Лепкого, бо в його поезії бачимо і артистичний смак і культуру; він більше розуміє і відчуває як може висловити в своїх віршах. По-між заміром чи задумом і виконанням непроходима розколина — і в ґрунті річи Лепкий рідко коли міг висловитися до ґрунту, так як почував. Се тип „екзальтованого віршовника", як його

назвав оден рецензент, — а екзальтація стає все на дорозі правдивому поетичному спостереганню та творчій інтуіції. Поезії Лепкий віддавав все найкращу частину свого „я“, найкращі думки, пориви та жар душі і серця, горячо виступав в її обороні і помагав заводити культ краси в нашому життю, але... І в сій, найновійшій збірці маємо спеціяльний цикль в оборону поезії — „Поезія, друже, всюди є“ — і мусимо згодитися з думками поета тут висловленими.

»Поезие, друже, всюди є,
І в людях і в природі,
І поки чоловік жие
Єї умерти годі.
Вона сьміється на устах
Маленької дитини,
Вона летить до нас у снах
Як вітер з верховини.
Вона нам працю солодить,
Сьпіває при роботі,
Алмазом ясним мерехтить
В крівавім людськім поті.
Вона у бурі, в реві фаль,
В збіжах-ланах на полю,
Вона і там, де остра сталь
Блищить в борбі за волю.
Вона в дощи, в снігу, в імлі,
В курнім осіннім димі —
Найменьше-ж, друже, есть єї
В химернім ритмі й римі.«

Такій „програмі“ можна тільки приплеснути — се гарно і правдиво сказано. Але — се не поезія, а вірш, що написав Лепкий. Останніми словами про ритм і риму він сам підрізує галузку, на котрій сидить. Се-ж та сама „дидактика“, симпатична по змісту, але не творча по суті, від якої не міг визволитися Грінченко.

На тім можна й закінчити розгляд збірочки Лепкого. Симпатичною назве її кождий; але, хто так як сам Лепкий, переживав поезію „в душі весною“, хто її чув в бурі, в морських филях, в збіжах-ланах на полі, в цьвітах і природі — той в віршах його знайде лишень слабий, матовий відблиск тої поезії. Лепкий рідко коли виходить тут по-за „віршованнє“. Чому? — Думаю ясно з усього попереду сказаного: не годен.

М. Євшан.

СМЕРТЬ.

В тихій затоці, де лебідь твій спить,
Голову горду сховавши під крила,
В тихій зеленій затоці стоїть
Твій корабель, опустивши вітрила.

* *
*

Твій корабель, почорнілий давно,
В тихій затоці забувся про бурі
І в баговіння, на чорнеє дно
Тихо спускається, — з неба, з лазурі!

* *
*

Тихо спускається твій корабель;
Білі вітрила кладуть чорні тіні
На супокійну зелену купель;
Щогла ще в небі, а дно — в баговінні...

* *
*

Твій корабель всі моря перебіг,
Твій корабель не розбився об скелі,
Чистими горді вітрила зберіг
І уміра — в лебединій купелі...

* *
*

Твій корабель опустився на дно,
Білі вітрила в зеленім купає...
Лебідь твій білий проснувся давно,
Лебідь твій пісню останню співає.

Фед. Петруненко.

З приводу вистави картин українських художників у Київі *).

Зараз, коли факт вистави одійшов з переднього пляну життя нашого, коли в нашій памяті почали губитися де-які непріємні деталі робот і тільки зостається художнє обличчя кожного експонента, тепер є можливим холодно і спокійно оцінити його по суті і висловити ті думки „з приводу", які виникають у нас. Перше всього потрібно, на нашу думку, розмежувати в цій виставі факт громадського і факт — художнього виступу українських художників. Коли це розмежуванне буде завчасу зроблено, тоді ми минемо загальної плутанини в оцінці вистави і наші уваги не будуть так різко бити в очі всім хто переоцінює її значінне.

Гурток художників, котрий визнає себе українським по своєму походженю, чи по сімпатіям, знайшов можливим віддати свою роботу на суд публіці і критиці. Його меті стали перешкоджати ріжні заборони. Але, — він таки досяг свого, хоча і не в тій мірі якій гадав. Факт зостається фактом — українські художники зробили виставу. І сей факт є великим плюсом в нашім громадськім житті — раз через те, що ми таки досягли свого, а друге — що життє наше збогатилось ще на одно з'явище. З'явище, що так яскраво може свідчить про наше поступованнє культурне, про розцвіт наших духових сил... Але це явище могло бути й пустоцвітом. Міг бути факт вистави, але та вистава могла нічого не дати позітивного, нічого нового не сказати і не зробити слідуючого кроку в процесі нашого культурного розвитку... Щоби це взнати прикинемо до цього факту инший крітерій, художній.

Вистава є виставою „українських художників"... Українською тільки через те, що виставили її художники українці. Але вона могла би бути і білоруською і російською і якою хочети, бо нічого національного в ній немає. Сюжети де які?.. Але сюжет є достояннєм людини кожної нації... Національний характер творчости є там, де істнує загально-національна, художня реліґія, де є „школа", є певні і характерні риси її.

*) Зараз ця вистава одчинена у Полтаві.

Цього всього в українців немає і не могло бути. Немає того через те, що ми яко українці живемо не довго і не встигли того всього ще придбати, виробити...

Але покрайній мірі є на то шанси?.. Ся вистава дає їх занадто мало і саме через те, що в наших експонентів дуже мало „художности"... Художности — це-б то тої вищої, натхненої сили переказувати життє своєї душі в лініях і в фарбах; сили творення, а не копіювання і малювання. А це саме ми й зустріваємо в більшій мірі на цій виставі. Добра частина полотен говорить просто про техничну безграмотність авторів. Люде, які ледве чи уміють розпізнавати фарби, які не знають рисунку, не знають нечислених законів, котрими керуються дійсні художники, не є в силі й переказати того, що в них може і є у душі. Більша частина з них люди, яким є чуже все те, що вже досягнуто в цім обсягу. Вони звязані своєю несвідомістю і банальним мазком твердять банальности. Всесвітня наука йде мимо них, а вони сидять і „малюють"... А такою роботою не завоюєш нічого.

Звичайно, це не торкається всіх осіб, що фігурували на цій виставі, але це тим більше підперає думку, що вистава ця не була чимось цільним, спаяним якоюсь внутрішною силою, якимось загальним художнім девизом, чи-що, крім чисто зовнішнього єднання під аншлагом „українська вистава". Але всім відомо, що українство не є якась реальність, якась річь, яку можна почепити на себе і стати українцем. Українство є складний комплекс чисто психичних одзнак людини. І тому, щоби вистава стала українською, потрібно було втілити цю українську душу в тих образах, що розвішано по залях. Того не було і не могло бути... Української душі в багатьох учасників не помітно, бо самі вони далекі од всього українства... Коли ж тепер звязати сей брак з браком сякої-такої техніки у багатьох, то і вийде те, що ми бачили на цій виставі, чим треба не тільки пишатись, але навпаки, з пекучим болем в серці йти і другий раз не вертатись такими...

Сконстатувавши факт художнього не успіху вистави і признавши плюс чісто-громадський її, хочеться використати ці висновки, як нагоду сказати про де-які наші болячки націо-

нальні — взагалі про відношенне укр. інтелігенції до своїх артистів-малярів.

Всім відомо, що художник-маляр потрібує для своєї праці виключних умов. Умов, які не вкладаються в звичайні рямці. І засоби тої праці і оточенне його повинні бути особливі, бо інакше і роботи не може бути. Я вже не кажу про матеріяльні умови, хоча маляреві потрібно їх як найкращих, але про моральні, які повинно дати своїм робітникам українське громадянство.

Всім же відомо, що десь в світах, далеко од України, вештаються ці невільні вигнанці долі, котрим немає ще місця в рідним краю, для котрих атмосфера рідного оточення є задушливою, а то просто вбійчою. Ми знаємо, що десь там у людей, більш культурних од нас, вони працюють, вони говорять своє власне слово і до його прислухаються. Вони часом навіть дивують людей і чужинці їх відзначують. А у нас?.. Та ми, навіть, їх й не знаємо.

А з'являться вони до нас, щоби хоча дихнути рідним повітрем, то щасливі будуть ті, котрі не зостануться тут... Кождий свобідний крок їх — ставлять їм в непрощений гріх. Кожна спроба проявить свої творчі здібности викликає тут ціле море обурення. Наче вони не є господарями свого життя і наче вони не самі відповідають за себе перед всіми суворими вимогами своєї праці.

І хто їх судить? По більший части ті, що безсильні розібратись в їх роботі, але котрі не можуть з сим згодитись і починають судити особи художників. Нападають на дрібниці життя їх і утворюють атмосферу неможливу для істнования і для праці тут, де художникові така мила і така потрібна для творення могла-б вона бути.

Український художник жиє і творить в повній самітности, або в кращім разі в оточенню чужім його душі. Він самітний в своїх шуканнях, немає у його людей дорогих і близьких, без піддержки котрих його праця втрачає великий відсоток витревалости і краси. Кожному художникові необхідна рідна атмосфера, де б він міг почувати, що він не один, а художникові-маляреві особливо — бо він ще немає можливости показати себе ширшій публиці, з якою-б утворилась у його жива єдність

і глибоке розуміннє. Але йому потрібно ото розуміннє його своїми, як рибі вода, бо бути художником він може бути десь і там, а бути українським художником може найлекше — тільки тут. І дивуємся часами, яка то повинна бути велика віра в своє призначеннє, яка глибока любов до рідного, коли вони так вперто і непохитно йдуть своєю дорогою. Але вони там десь, у вигнанню, блукають на чужині і марять про Україну. А коли нам треба, так, треба!.. показати себе, утворити „українську виставу", то немає з ким і з чим...

Не нормально се... і над цим би варто подумать, щоби далі того не було.

Alienus.

Назустріч дневі.

I.

Місячна ніч за вікном ростає.
Обриси міста ясніють з пітьми.
Знов ми знаходимо „ти" і „твоє"
Ніччю було тільки „наше" і „ми".

Казка ростала, як ніч за вікном.
Ти уже — зрадниця, ти — не русалка.
День настає і глузує над сном:
— Зрадниця! — Боже! як тяжко, як жалко...

II.

Обриси міста ясніють, ясніють.
Чується гуркіт, і лайка, і крик.
Дим піднімається. Стіни сіріють...
Сон... о, мій сон... Він ростав уже, зник...

Мушу, як злодій, тікати до-дому.
Мусимо крест наш покірно нести.
Пильно сховавши солодку утому,
Мусимо дневі назустріч іти.

Я. Мамонтов.

Законопроект єпископа Никона.

Наробив у нас шелесту цей популярний єпископ Никон, великорус з походження і правий по переконаннях. Він вносить законодатну пропозицію про українську мову в школах на Україні.

Йому ще треба зібрати підписи 30 депутатів, щоб пропозиція попала на розгляд Думі. І тут цікаве питання: хто підпише цю пропозицію? Очевидно, мусіли-б підписати колеґи єп. Никона по переконаннях — праві. Але вони вороги українського народу, як нації, не спочувають розвіткові нац. свідомости українців, підтримують денаціоналізаторську політику що-до українців і ин. инородців. Що праві не підпишуть проекту — це натурально, хоч виступ єп. Никона — все-таки убийчий конфуз для правих. Коли єп. Никон попросить лівіших (напр. ка-детів) підписати, то чи вони відмовляться? бо-ж справа така принципіяльна, що не підписати — скандал. Підписавши-ж... ах! виступати разом з правими, чорносотенцями, бо як-не-як єп. Никон правий, для котрого обов'язкові лозунґи „православіє, самодержавіє, народность", котрі він проводить взагалі. Тим більше: в тексті проекту є такі зневажливі вирази — „не бувши ні соціял-демократами ні конст. демократами" і т. д. А октябристи? Ну, як-же підписувати, коли сам пан голова Родзянко потомок запорожця, і п. Скоропадський, потомок гетьмана, виступали проти української мови (і народу) з інсінуаціями навіть. Що робити соціал-демократам? Виступати на одній дошці з правими, підписувати текст, де так ганьбиться навіть їх назва?! Ні... Словом, виступ єп. Никона таке „чудище обло", що й паралелі не підбереш: світова сенсація! Тут нишком не прошмигнеш — треба висловитись принціпіяльно в справі — чи ви проти української школи на Україні чи за неї? чи ви денаціоналізатор, русифікатор, чи культурна людина? Мусите дати ясну відповідь, шукаючи скільки завгодно непонижуючих для себе форм...

Єп. Никон обгрунтовує свою пропозицію такою аргументацією, що на де-яких її моментах мусимо спинити увагу. Насамперед автор зазначає, що він ворушить знову таке питання, що „багато разів піднімалося, розбіралося і вирішено було негативно і ніби остаточно навіть чималим числом представників тої самої нації, якої це питання безпосереднє торкається“ („Рада“ ч. 203 — 1913. Курсів мій. *М. С.*)

Мотиви: це питання ваги надзвичайної (курсів автора), що торкається каліченя 37-міліонового українського народу, який ...поетичний і т. п. Україна — „багата, красна, талановита, цвітуща і поетична Україна засуджується на виродженне, повільне отупіннє і повільнє вмираннє“.

„Мова — знарядде дивних звуків поезії, і коли ви одберете її у народа, то поезія народа з'убожіє, зав'яне, немов підтята пишна, буйна квітка — душа народа вироднться“.

Добре, але ще:

„Українська мова була, єсть і буде; заперечувати це можуть люде або зовсім не знайомі з Україною, або „перевертні“, що зламали свою народність, порвали всякі звязки з національним життям свого племені, свідомі або несвідомі одступники од свого рідного“.

Це все добре, але ще:

„Український народ не шукає якоїсь пресловутої автономії, відродження Січі Запорозької; українці — не сепаратисти. Український народ прагне тільки своєї мови і своєї історії в своїй український школі і житті. В задоволенні цього природного, законного бажання одної з галузів руського народа рішуче нічого небезпечного нема. Українці не инородці, вони — свої, наші рідні брати, а через це їх і неповинно обмежувати в мові і національному культурному розвіткові; в противному разі ми самі дорівнюємо їх, своїх братів до євреїв, поляків, грузинів і инших справжніх инородців“.

Мені найбільше подобається цей уступ, що стоїть в такій чудовій гармонії з усим тим, що ми читаємо завжди в „Раді“ і чуємо од радян.

Треба ще було щось сказать про „орла“ і — зовсім як у „Раді“.

А позаяк єп. Никон все таки правий, то він додав як найсильнішу ноту словами Меньшикова:

„Мазепинський рух треба оповістити державно—злочинним і нищити його всіма засобами. Ватажків цього руху треба виловлювати і вигонити з Росії на завше".

Маючи таку словесну оздобу, виступає законодатна пропозиція:

„Ми, нижчепідписані члени Думи, не бувши ні соціал-демократами ні конст.-демократами, пропонуємо Державній Думі:

1) дозволити вести навчання в українських початкових школах всіх відомств (принаймні перші два роки вчення) на рідній українській мові;

2) призначати учителями в ці школи переважно українців і осіб, що знають місцеву мову;

3) завести навчання в українських початкових школах української мови та історії України, поруч з мовою російською і російською історією;

4) не переслідувати, вишукуючи провини й прогріхи товариств „Просвіта", як інституцій виключно просвітніх, поширення знання, дозволених брошюр і книжок на українській рідній мові; закриття цих товариств на далі можна буде робити тільки по постанові відповідного законного суду, а не шляхом адміністративного розсуду, — часто цілковитої самоволі.

В законопроекті чуємо знайомі мотиви „воспособленія" навчанню російської мови при помочі української („принаймні, перші два роки"); це трохи поширене роспорядженнє начальства про пояснення укр. мовою незрозумілих „русских" слів. Таке право було дано лише учителям, бо учні мусіли відповідати тільки по-російському. Розвиток цієї думки логично закінчується в пропозиції єп. Никона, що поширює право навчання українською мовою „принаймні перші два роки". Наш земляк проф. Багалій говорив в Державній Раді щось подібне, тільки ще менш радікальне.

Торік ми читали в „Украинской Жизни" заяву Старого Українця про те, що він цілком підписується під принципом „общерусской культуры" з її „символомъ-общерусскимъ язы-

комъ" (за П. Струве!), маючи на меті виховувати з українців „сознательныхъ русскихъ гражданъ" при помочі „простѣйшихъ методовъ", цеб-то української мови. І все для основної мети: „созданія сознательнаго русскаго гражданина", щоб приняти „посильное участіе въ общерусской культурѣ".

Такі мотиви можно почути часто від українствующих українців, прочитати в де-яких українських часописах, а в додачу з „двохголовим орлом" і в „Раді".

Всі вони рішучо не визнають „сепаратизму", цеб-то „мазепинства", всі становляться в позицію „русскихъ гражданъ украинской культуры", так що витичні лінії їхніх стремлінь скупчуються в осередку Меньшиковського рецепту що-до виловлювання „мазепинців" і вигнанні їх. Рецепт Меньшикова взяв єп. Никон — і коли ми прочитаємо всю мотивировку Єпископа, то бачимо, що 1) рецепт витікає цілком логично з його предпосилок, 2) що предпосилки всі взяті з програми сучасного офіціяльного українства, („Рада", „Світло", „Дніпрові Хвилі", „Украинская Жизнь" „Просвіти", Клюби і ріжні „увеселительные" музич.-драм., літер.-артист. гуртки).

Арґументація єп. Никона вся збудована на українських мотивах: чудова мова і пісні, поетичний народ, брати наші рідні, не сепаратисти, не инородці (як прим. поляки, євреї, грузини і инші справжні инородці), а через це їх не треба обмежувати і т. п.

Словом, проблема української культури ставиться як русская проблема, в українській формі. Це одна, мовляв, з чергових важних „русских" проблем, яку треба розв'язати в укр. напрямі, щоб народ не опустився, не здичавів, не піддався инородческим впливам; щоб українці не озлобились переслідуваннями і не розвивали центробіжних стремлінь, щоб наші брати і т. д.

Законопроект єп. Никона являється зброєю для боротьби з „мазепинством", з центробіжними стремліннями українства. Коли хочеш угамувати, знищити яку пристрасть — задовольняй її, — як казав О. Уальд, або для даннаго випадку краще, як сказав колись Ф. Родічев: дайте українцям укра-

їнську школу, щоб вони переконалися, що вона їм непотрібна...

Єп. Никон взяв в основу своєї арґументації мотиви сучасного офіціяльного українства, відчувши в йому страшенну силу, непереможну психологичну зброю для боротьби з консеквентним українством, щоб при помочі самого українства вбити його. Це свідчить про незвичайну політичну мудрість (без іронії кажу) єпископа-великоруса і правого по переконаннях, про сильну конструкцію його великодержавних російських поглядів.

Базою цього „построєнія" явилась українська концепція „трієдинства русскаго народа", яку завзято піддержує і культивує наше українофильство („Рада" і її рудименти) і російська інтелігенція en masse, цеб-то чисто правительственно-національна концепція. Єп. Никон мабуть добре читав нашу українствующу пресу, бо так сміло і несподівано виступив з своїм проектом, настільки несподівано, що громадянство просто не орієнтувалось в пропонованих ним перспективах і ...праві напали на єп. Никона, не зрозумівши, що він зробив дуже талановитий чорносотенний жест, українці-ж зустріли дуже прихильно смертовбийчий для українського народу маневр, також не розуміючи цього. (Особливо зраділи попи і „Рада" з С. Єфремовим). Сучасне українство настільки слабе в своїй національній ідеології, ще не розуміє перш над усе психологично-громадської ситуації справ на Україні.

Коли воно має на меті творити укр. національну культуру, то повинно знати, що вона мусить мати свою окрему фізіономію, свою індівідуальність, і тоді тільки вона матиме право бути культурою і власне тільки при цій умові вона може утворитись, виникнути. Це перше. Друге — для цього потрібна самостійна база творчости, внутрішній імпульс і інстинкт своєї самостійности, воління своєї незалежности видової від когось другого, від родства з чимсь иншим. Мусить бути інстинкт одинокости, виключности для того, щоб емоціонально утворювалась відрубність, незалежність, індівідуальність.

Тільки на такому психологичному ґрунті може в громадянстві розвиватись культурно-творча стихія, безперервне формуванне, заокруглюванне творчих психологичних категорій; тільки тут в кипінні і клубочінні сил буде викристалізовуватись орнамент національности, формація індівідуальности. В корні мусить бути емансипація, психологичний сепаратизм, щоб вирисовувалась національна фізіономія. Без цього, кажу, психологичного ґрунту не може бути внутрішнього життя, не може бути температури, при якій лишень може початись процес кристалізації, процес утворення індівідуальности із хаосу физичної і псіхичної, так мовити, матерії. Цебто не може розвиватись національна свідомість там, де нема внутрішнього імпульсу до емансипації, до утворювання своєї індівідуальної фізіономії.

В сучасному официяльному українстві (власне в українофильстві, представником якого є „Рада“ з своїми філіями) власне нема отого інстинкту одинокости, внутрішньої неподібности з державною своєю „галузею“ (великоросами). Официяльне українство не національне з'явище, а сепаратна громадська теріторіяльна формація, що формується із соціяльно-політичних елементів з прикметами партикуляризму, а не націоналізму. Гіпноз „трієдинства“, споріднення з москалями гальмує розвиток емансипації внутрішньої, цеб-то „національної свідомости“, в корні неґує, знищує кристалізацію національности, являється страшенною протиотрутою дійсного українства. Через те українофил страшенно кволий, нерухливий, полохливий, пасивний в своїй укр. роботі, бо він, вважаючи себе братом москаля психологично не може відокремлюватись від його і розвивати свою індівідуальність. Він в своїй псіхиці носить грунт непотрібности українства, але в силу обставин свого життя, товаришських, родинних, під гіпнозом моди і наслідування, яко слаба індівідуальність, українствує, не можучи бути активним ні в українстві, ні в російстві. Це тип наскрізь пасивний, без творчого підкладу душі; з погляду громадської вартости — ніщо. Наші батьки, наша історія ввесь час творили такий тип українофила, пасивного, нетворчого, в ґрунті душі „подражательного“, що йде тільки за яскравою дужою

течією, за тим, що кидається в вічі. І через те українофил завжде в душі більш русскій, ніж українець, внутрішно живе в російстві, а не українстві.

Прекрасно зрозумів оцю псіхологію офіціяльного українства єп. Никон і, боячись, щоб в йому не розвивалась через урядові переслідування протиотрута москвофильству, вніс законодатну пропозицію, що має на меті: викликати вдячніст українофила і паралізувати його слабесеньку українскість, цеб-то завоювати Україну остаточно і на завжде — псіхологично, взявши на налигач розвиток української стихії. Через те єпископ Никон, будучи правим і великорусом, так широко і сміливо сягнув, взявшись до праці за те, чого ще не дозволила нам російська інтелігенція, яка починає вже брать українство на serio.

Єп. Никон зрозумів, що він ні крихти не піде проти своїх переконань „правого", піднявши вгору прапор українства, бо він правильно чує всю непоступовість, внутрішній консерватизм такого українства, яке він бачe перед собою.

Він навіть признається, що справа з українською мовою в Д. Думі провалилась переважно представниками того народу, в інтересі котрого про цю школу і мову піднімалось питанне. Здається, це добрий показчик того, що Україну вже остаточно взято в шори, що вона вже цілком завойована, і що дарма праця піднімати знову порожню справу. Ні, він розуміє, що признанне українських ренеґатів в Думі не усуває небезпеки українства. Уряд-бо своїми репресіями, своїми ударами по голові українофилів викликає в їх искри українства і розвиває, власне кажучи, українську національну свідомість краще, ніж мертві українофили. І от правий єпископ, як мудра державна московська голова, хоче вирвати з рук уряду зброю українства і передати її в кола правих, фанатичних будівничих державної сили Росії. Єп. Никон бачив, яку велику користь українству зробив П. Струве, заґравши в дудку урядової політики про боротьбу з українством репресіями. На звук сурми П. Струве збільшились кадри українства! Напружились мязі, стислись кулаки українців, ось-ось стрибне сильний звірь і вилетить блискуча искра, що дасть вибух в атмосфері українства, згущеній гидравличним пресом короткозорої політики

уряду. Бачучи це, мудрий єпископ найшов в самому україно-фильстві чудовий спосіб, як розрядити згущену атмосферу, звести вибух на пшик! І оскільки він це чудово зробив — видно з тої вдячности, що білим голубом вилетіла з кожної україно-фильскої душі, з умильности нашої преси, що так привітала єпископа, гордо випроставшись і з обмеженістю та пихою ідіота кинула „своїм ворогам“: бачите, навіть єпископ Никон за нас! Хіба це не доказ справедливости наших домогань? Навіть єп. Никон... і т. д.

Ще законопроект не зробився (і не зробиться) законом, а вже він осадив піну україно-фильского протесту, як холодний подув у кип'яче молоко, зробив своє діло, — бо цей законопроект плід великого московського розуму і роскішного політичного такту. „Навіть єп. Никон... і т. д.“ — магична фраза, що дужче од усіх урядових заборон укоськує україно-филів. Напр., хай хто скаже „треба української школи“ — це на україно-филів враження не зробить і пройде непомірно; а от сказав єпископ Никон — ціла буря оплесків зірвалась! Страшно люблять україно-фили пишатись князями! Посол Василько не барон, а в „Раді“ частенько прочитаєте „український посол барон М. Василько“, або представник укр. преси (!) барон Штейнгель, або „навіть єпископ“. Не менші восторги викликав і єпископ Парфеній, почесний голова „Союзу Русскаго Народа“ на Поділі і „редактор“ українського перекладу Євангелія...*)

Виступ єп. Никона набирає символичного значіння: як з доброю запомогою українського вищого духовенства сокрушено було стару Україну, так буде і з новим україньством, що

---

*) Не менш характерне для україно-филів, навіть заслужених, залицяннє до стовпів церкви, прим. В. Антонович, професор і видатний батько україньства, казав М. Павликові:

»Конечно, я ніяких церков не признаю, а й то кілька раз у рік іду до митрополита, цілую його в руку та приймаю благословенство для того, що так мені більше серебреників приходить; мені за те платять« (див. листування М. Драгоманова з М. Павликом за 1891 р., т. VI, ст. 105, вид. у Чернівцях Л. Куготом).

стоїть під гіпнозом чорної ряси (реверенди) — і варт тільки єпископам та попам взятись щиро за українство, як його мов корова язиком злиже на довгий час.

Українська школа мусить з'явитись тоді, коли вона сама з'явиться, коли вже стане органичною потребою. Я сумніваюсь в потребі української школи на підставі проповіди українофилів. Вона їм не потрібна!

Я знаю членів навіть Рад „Просвіти", котрі рішучо проти того, щоб їх діти знали українську мову, вчать їх по російському, дома розмовляють по російському і на скандал лізуть, коли їм сказати про потребу укр. мови іхнім власним дітям. Я знаю українських патріотів-письменників, діти яких не знають укр. мови і вийшли чистими кацапурами; знаю стовпів укр. науки, що розмовляють дома в родині лише по московському. Українофили майже всі є більш москалі, ніж самі москалі.

Ну, і дайте в їхні руки українську школу, то вони попруть страшне чорносотенство. Ні учителів, ні підручників нема і що найстрашніше — в укр. школах тепер не буде учнів, бо ви знаєте, що українофили проти укр. школи. Вся наша українствующа інтелігенція не посилає своїх дітей в укр. школи хоч-би в Галичину, де є 16 середніх наших гімназій, семинарій, інститутів, і ин. і де кошти прожиття й навчання менш ніж у Росії. Коли-б українофилам треба було своєї школи, то вона-б у їх давно була.

В Галичині є укр. школи включно з університетом, але там нема дітей наших тутешніх патріотів, тоді як в польських школах там повно дітей і студентів поляків з Правобережної України і Польщі. Єпископ Никон зрозумів зміст ґеніяльної фрази Родічева і вимагає тепер укр. школи! Щоб убити розвиток українства. От сумний парадокс нашої проклятої дійсности і паскудної історії „рідного краю"...

Позаяк в Держ. Думі і Раді крайно мало людей з таким політичним талантом, як у єпископа Никона, то його проект не буде підписаний потрібною кількістю депутатів, або коли й буде підписаний, то провалиться зразу у Думі, на щастя

українству; бо коли-б він пройшов, то: школа українська „принаймні з двома роками" українського навчання, як є буде робити те про що мріє „Украинская Жизнь" з своїм Старим Українцем: найлекшим способом москалізувати Україну, завойовувати її душу — і це буде останнє завоюванне України на віки.

З вдячности українофіли в школах будуть талановито прищеплювати основну тезу денаціоналізації України — трієдинство русскаго народа, родство, в додачу до того, чим тепер займається наша преса, проповідуючи „спільність інтересів" наших з московською, поступовою інтелігенцію. Така подарована школа буде чудово винищувати той національний інстинкт, що живе в нашому народі і виявляється в інстинктовій непріязні до москаля. Це-ж і є наша база, в якій сила потенціяльної енергії націоналізму українського, що культивується теперішнім контрастом — чужомовною школою, церквою, адміністрацією, інтелігенцією. Це примушує наш народ інстинктово зморщитись, зобгатись, захищаючи свою душу од незрозуміння тенденцій і думок родства, трієдинства. А що станеться, коли школа заговорить до його рідною мовою, наближаючи до його душі нові поняття спільности і однаковости (ах, галузка!), проганяючи і вгамовуючи інстинкт самоохорони, розглажуючи на обличчі риси, що проборознувала відчуженість, незрозумілість, національна відрубність? Це буде реалізацією всіх обрусительних тенденцій при помочі рідної мови, почуття вдячности і думок спільности, трієдинства, які проводитиме дарована школа, що буде підконтролем уряду і думок єдинства. Така школа — наша згуба.

Ми мусимо мати свою школу, нами виборену, виплекану в душах, утворену в душі, а не циркулярі. Ту школу, що органично виросте з нашої непереможної волі мати свою школу. І коли ми її справді захочемо — вона в ту-ж мить явиться, як тепер при чужій школі з'являється українець, коли він хоче бути українцем.

Теперішня українофильська наша інтелігенція працює в „Просвітах", клюбах, гуртках, співає, танцює, ставить на сцені „Наталку-Полтавку" „Пошились у дурні" та „По ревизії", цвенькає по московському, аж за вухами лящить, вчить своїх

дітей тільки московської мови, „а своєї дасть-Біг", — нащо їй українська школа? Вона ще не доросла до української школи, а через те коли ця школа буде дарована, оберне її на шкоду нашому народові і національній справі. Інтелігенція наша й досі благотворительствує мужичкам, хоче виставитись під церквою, роздаючи бублички бідному, нещасному, тішучись в душі своїм завидним становищем людей вищої забезпеченої і мовою і школою і культурою раси. В психології сучасного українства криється страшна отрута нашої національности — і через те небезпечно цю публику обдаровувати школою для самовтішання ролею просвітителів мужицтва в москвофільському символі віри при помочі рідної мови, — найлекшого метода русифікації.

Дійсною українською національною школою буде та школа, яку виборе свідома українська нація. Коли нам треба буде своєї школи — вона буде!

Я в це непохитно вірю і знаю, що так буде. А никониянська школа це та, яка нас переконує, що вона нам непотрібна. Не забувайте, що говорити по українському — це вже мазепинство! Никониянська школа утворить тільки новий кодекс політичних гріхів і пастку виловлювання мазепинців (чого й хоче єпископ Никон) або смиренної самокастрації українства з його ідеалом самостійної культури. По теперішніх часах дійсною українською школою є та, що виникає органично сама, на одкритті якої не буває офіціяльне начальство і українофіли, а лише українці.

Через те ми нічого не маємо коли проект єпископа Никона вилетить в Державній Думі в трубу.

М. Сріблянський.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Омелян Карашкевич. *Співи днів і ночий.* Низка пісень. (1908—1913). Коломия 1914, ст. 48. 8°.

Се я виписав першу сторінку, заголовок книжочки. На другій сторінці виписано: »видано в 1050 примірниках. 50 сіґнованих примірників люксусового видання. В книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка. Львів.— Складав Вольф Гріц. З друкарні і т. д.« На третій сторінці: »Мусиш самий зазнати вкушення гадюки, а позбудешся її їди в власному творі.« »Gustav Fröding«. А на четвертій вже йдуть »пісні«. Отже »Прометейська пісня«.

Пісень, пісень — Щоб з них вогень
Розкішних, стрійних — Полумям бухав, —
І мельодійних, — Полумям духа і т. д.

Найцікавійшу »пісню« надибаємо на ст. 24-ій, де описується як до поета прийшли в гості музи:

»А поет збентежився ними, — Де гостей садити,
Музами оттими; — Но, і свої гості милі —
Не знав, де їх дари діти, — Потопив в чорнилі...

»Совершенно вѣрно!« І тому, що лізти в чорнило за музами »поета з Коломиї я не маю охоти — кладу точку.

М. Євшан.

Мальовані казочки: 1. ***Бідний Вовк,*** 2. ***Цап та Баран,*** 3. ***Пан Коцький*** і 4. ***Рукавичка.*** Всі з ілюстр. В. Карріка. 5. ***Ріпка.*** 6. ***Соломяний Бичок,*** 7. ***Кривенька Качечка.*** 11. ***Червона Хусточка,*** 15. ***„Кобзарик" Т. Шевченка,*** 17. ***„Колядничок"*** з мал. і нотами — ілюстр. Г. Павловича. Спб. В-во »Нашим дітям«. 913. По 1 коп. кожна кн.

18. ***„Коза-Дерева"*** з мал. Г. Павловича. Ц. 75 коп. В-во »Н. Д.« Спб. 913.

Різдвяні свята — се по правді діточі свята. Ні одно свято не є остільки багате приємностями для їх, як Різдво. І дійсно добрий Дідуньо не забуває нікого і всім що-небудь принесе в дарунок на свято. Особливо багато росходиться діточих книжечок-казочок. І ось в цім році українська дитина може сподіватись і собі приємности: добра рука Дідуні може підкласти під її подушечку названі вище книжечки.

А ми од цілої душі радили-б тому невідомому Дідуньові звернути увагу на ці книжечки. Бо хоча й були до сеї пори діточі укр. книжечки, але не такі дешеві і не такі гарні з боку ілюстріровки. Ілюстратори в даннім разі стали на вершку свого завдання, хоча і значно ріжниться їх робота. Худож. В. Карріка давніше знаємо, яко вмілого і вправного ілюстр. рос. діточих книжечок. Характерною рисою його роботи є якась доля шаржировки, прогріхи відносно оріґіналів, наданне звірям людських рис. Але коли мати на увазі того, для кого се призначено, то така трактовка матеріялу тільки підносить роботу худож. Карріка. Рисунок у його дуже простий, ясний і характерний.

Але наші укр. діти в праві вимагати, щоби панове ілюстратори давали їм укр. казочки з малюнками укр. характеру. Ось з цеї точки погляду робота худ. Карріка не є досконалою. Наскільки він сильний в малюнкові звірів, остільки слабий в мал. етноґрафичних. Його малюнок на стор. 4 в казочці »Цап та баран« просто комічний. От тутто і поправив справу худ. Павлович. Людина безперечно добре знайома

з укр. селом, місцем дії більшости казочок, зо всіма подробицями: селянського побуту. Всі його постаті дуже характерні і цікаві. »Ріпка« та »Соломяний Бичок« — се річі, які можуть задовольнити самого суворого критика. Слабшими вийшли ілюстр. до »Кобзарика« і се тому, що цілі картини в такім малім розмірі не можуть таки бути виписані. А потім малюнок штріхом рябить в оці, особливо коли і фон так-же штріх. Взагалі в сих книж. фон псує враженнє од картин.

Зовсім на боці стоїть дорожче виданнє — в фарбах і вел. розміром. При багатстві орнаметовки, при вірнім і вправнім рисункові, яскравости фарб є все-таки дефекти в де-яких рисунках. Таким невдалим рисунком вважаємо постать сина в казочці »Коза-Дереза«. Щось важко впізнати в нім укр. хлопця... Але то дрібниця. Загальне враженнє од книжки саме хороше. Багато малюнків чорних і в фарбах, чітке письмо, роскішний папір, а особливо укр. прикраси і загальне враженнє од правдивої трактовки матеріялу — робить сю книж. найкращим дарунком для дітей...

Ціна на книжку сю наче трохи височенька.

Б—о.

М. Якимовецький. *Університет для селян у Швеції.* В-во »Нове Життя«. К. 913. Ц. 5 коп.

Книжечка ця дає читачеві ясне представленнє про орґанізацію народніх університетів, про відношенне до цих орґанізацій самого народа, уряду, про взаємні відносини між церквою і наукою в унів-тіде немає науки про релїґію. Але найбільш цікавим нам здається го, ловне завданнє цих шкіл: » е одриваючи селянина від землі, не вироблюючи з нього машини, вдатної до такої або иншої фахової роботи, вони дбають про те, щоб розбудити в ньому почуття власної гідности, дати йому хоч загальне розуміння тих великих скарбів, що людскість зібрала на полі науки й мистецтва, і зробити приступними йому ті багацтва людського розуму які до тієї пори були виключно привілеєм освічених верств суспільства«... »Ні свідоцтв, ні жадних прав ці у-ти не дають«... І тоді, коли в ґімназіях наука безплатна — тут платиться 25 карб. на рік. Проте Швеція має на 4 милійони людности 40 таких у-тів... значить наука йде ради одної науки...

Се все особливо цікаве для нас, де школа дає ріжні права, а через них селянський син, скінчивши школу, йде геть, стає чужим своїм односельчанам, псується, деморалізується і свої маленькі знання не прикладає до діла тут, де вони так до-речі, так потрібні. Через таку постанову діла у нас село не має користи ніякої з школи, вже не говорячи про те що може дати йому чужа школа...

Так. Прочитавши цю книжку хоча позаздримо людям та потішимо себе тим, що хоча в когось є щось добре, коли немає в нас...

К—ко.

И. Бодуєн-де-Куртенэ. *Національный и территоріальный* признакъ въ автономіи. Спб. 1913 г. ст. 84, ц. 40 к.

»Посвящается всѣм »патріотам« — як пише автор, і в цьому вже чути, що автора разить патріотизм. Відомий професор і учений, відповідаючи на анкету »Укр. Жизни« висливив резолютивно свій погляд на національність припуском думки, що »можно быть совмѣстно и полякомъ и украинцемъ, и русскимъ и украинцемъ, и евреемъ и полякомъ, и т. д., т. е. принадлежать одновременно къ двумъ и болѣе національностямъ, конечно, не враждующимъ другъ съ другомъ, а мирно сожительствующимъ«. В названій вгорі брошюрі проф. Бодуен-де-Куртене висловляє теж саме, в широкій формі. Автор неспокійно, дражливо перебігає по дотичних темі питаннях, становлючись на явно-утопичну позицію: де-ж це є такі нації, що »мирно« жили одна з другою?!

Автор цілком одкидає національну основу автономії, признаючи виключно територіяльні її межі, подиктовані економичними прикметами. Аргументи автора викликають великі непорозуміння: не допускаючи можливости належать одночасно до двох вір або політичних партій, він допускає, що як в одній голові можно вмістити знаннє двох і більше мов, так можно допустити одночасну належність до двох і більше національностей. Цікаво яким побитом це буває? Аргументи крайно слабі. Автор не хоче допустити, що національність з культурної точки погляду — можливість зрозумілих зносин між людьми. Через те автономія мусить бути організована по національному принципові; національна автономія може мати в собі кілька областних автономій, організованих по економичних і політичних прикметах.

Взагалі брошюра д. Бодуен-де-Куртене, дає менше ніж обіцяє, особливо являючись виразом програмових поглядів конст.-демократичної партії. Роздражнена, нервова, зтомлена націоналистичною оргією людина говорить в брошюрі, а не спокійний учений.

М. Сріблянський.

Літературна хроніка (нові книжки).

Надія Кибальчич. Поезії. К. 913. Ц. 20 к.

Омелян Карашкевич. Співи днів і ночий, низка пісень. Коломия. 913.

О. Кобець. Ряст, збірка поезій. Канів, 913. Ц. 15 коп.

Павло Савченко. Мій сміх, моя задума, епільоґи. 913.

В. Винниченко. Рівновага, перек. з рос-го В. Романович. В-во »Дзвін«. К. 913. Ст. 258. Ц. 1 р. 25 к.

В. Винниченко. Молода кров, комед. на 4 дії. В-во »Дзвін«, К. 914 р. Ц. 50 к.

В. Винниченко. Федько-халамидник. В-во »Дзвін«, К. 913. Ц. 10 к.

Арґо, літературний збірник. К. В-во »Арґо«, кн. 1. Ц. 50 к.

Вол. Леонтович. Старе й нове, оповідання. В-во »Прих. літ. наук. і шт. у Львові«. 913. Ц. 75 к.

Іван Франко. Середні віки і їх поезія. В-во »Прих. літ. наук. і шт. у Львові«. 913. Ц. 90 к.

Сергій Ефремов. Співець боротьби і контрастів. В-во »Вік«. К. 913. Ц. 75 к.

Т. Богатько. Воли. Вид. »Криниця« № 9. К. 913. Ц. 5 к.

М. Драгоманов. Про українських козаків, татар та турків. Вид. »Криниця« № 10. К. 913. Ц. 10 к.

А. Кащенко. Славні побратими, істор. оповід. Спб. 913. Ц. 10 к.

Іван Липа. Нові Хрести, повість. Відбитка журн. »Життя і Знання«. Полтава, 913. Ц. (?)

Г. Коваленко-Коломацький. Спогади про М. В. Лисенко. Бібл. »Ілюстр. України«, ч. 2. Ц. 15 к.

„ „ Не слід мовчати. К. 913. Ц. 5 к.

В. Будишанець. Славний Музика—М. Лисенко. Полт. 913. В-во »Полт. Укр. Книгарня«. Ц. 10 к.

Д. Лукіянович. Про Осипа Юрія Федьковича. В-во »Просьвіта« у Львові. ч. 370 Ц. 30 сот.

Вибір творів Осипа Юрія Федьковича. Вид. »Просьвіта« у Л-ві, ч. 371. Ц. 30 сот.

Микола Залізняк. Головні федерації сучасного світа. Л. 914. Ц. 3 к.

Зміст за 1913 рік.

ПОЕЗІЯ, БЕЛЕТРИСТИКА, НАУКА, КРИТИКА, ПУБЛІЦИСТИКА.

I. Твори оригінальні:

стор.

Авратинський Ол Естетика в житті україн. громадянства . 54, 111
Алешко Вас. Земне кохання . . . 61
Нащо погляд свій пекучий . 157
Хтось могутньою рукою... . 220
Білий голуб 454
Як яскраво... 554
Alienus. З приводу виставки картин укр. художн. у Київі . . . 764
Богацький Павло. Фрагмент 85
Осінний цвіт (психологичні арабески) 421, 594, 668
Будай Л. Фрагменти життя . . . 227
Вороний М. На зустрічь 13-му . . 1
Nie wolno! (сонет) 410
Гетьманець Гр. „Підніжки" російських лібералів 643
Д—в Дм. Як не повинно інформувати про нас Европу 701
Діброва П. Уривок ридання . . . 219
Донцов Марійка. Були колись і в нас 682
Євшан М. Листи з Галичини: І. Література і житте 36
II. Зразок літературної критики 39
III. З історії галицького колтунства 189
IV. Історія одної пощочини і її мораль . . 706
Над свіжою могилою (памяти М. Коцюбинського) 254
Іван Франко і галицька Україна 463
„Через кладку" 545

стор.

Fiat ars! (памяти Лесі Українки) 609
Літературні замітки . . 691, 758
Жихаренко О. Поезія 336
Порадникам! 617
Журба Галина. Гістерія (нов.). 3, 90, 158
Похід життя (панор.) 325, 411, 524
Заклинський Кор. Університетська молодіж Австр. України за останніх 40 літ. . 468, 555, 633
Кобилянська Ольга. За ситуаціями (повість) 577, 649, 721
Коваленко М. В душі на дні . . . 84
Щастя... 544
Крилач Сава. Поезія 690
Легенда 749
Кудрицька А. Срібна русалка . . 215
Intérieur 216
Мрія 666
Ле—о. Літературні враження . . 347
Липа Ів. Діти од сонця 221
Мамонтов Я. Прогноз 20
І ти... 253
В океані тиші 515
В царстві тінів (нарис) . . . 604
Назустріч дневі 767
Могилянський М. Згуба (психол. нарис) 332
Сльози 513
М. С. Листки з лісу. . . 21, 237, 605
Нагірний А. Поезія 344
Неприцький-Граковський Ол. Дівчині . 13
В Авратинських горах . . . 82
В полі 213
З пісень кохання 410
Під час прибою (лірич. поема) 740

стор.
В „Новий світ“ (подорожні враження) 443, 537
Поезії 523, 667
Новицький Хв. Поезія 82, 665
Щастя ночі, ... 226
Етюд 11
Дівчина 409
Весняного ранку 608
Петрунвнко Ф. Дивлюсь круг себе . 13
Смерть 763
Порубаймік С. Українське никодимство 497
Редакція. Памяти М. Коцюбинського 209
Леся Українка 385
Ольга Кобилянська (з нагоди 50-тя з дня народження) . 613
Памяти М. Комарова 641
Рильський М. Тишина. Побережникова дочка (оповід.) . . . 145
Зграя чорних ворін 157
Поезія 214
Глас вопіющого (оповіданне). 337
Земля обітована 419
Романович Н. Акорди 83
Семенко М. Дарунок 757
Сріблянський М. Літературна хвиля 27, 101
З громадського життя: Чи буде просвіток? 62
Pro domo sua 67
„Честність стала казкою минувшини“ 132
Українська Маніловщина . . 564
Проти сантименталізму завойовників 569
Голос з укр. табору і... голос з яру 618
Культ зради 622
Наші вороги і ми 199
Порожне місце 300
Літературне ушкуйництво. . 363
Юрій Федькович 455
Іван Котляревський 683
Законопроект еп. Никона . . 768
Стоколос Як. Український театр в 1912 року 50
Театральні замітки 308, 375, 503
Товначевський Ан. Приятелі і вороги народа 120
Г. С. Сковорода 170, 258, 350, 479
Трипулевська-Дубровська Н. Нові надії 186
Фабрикант Ів. Тиша 217
Хотневич Гнат. Берестечко (уривок з роману) 150, 243
Христюн П. В. Винниченко і Ф. Ніцше 275
Худоба Ав. Елегія 331
Чупринка Гр. Етюди 2
Наші теми 81
Дві душі 149
Дніпрові серенади 210
Степові етюди 321
Чари поезії 324
Літературні враження 345
Лицарь - Сам (поема) 387
Гріх 514
Далеч 593
Veto 665
Чуприна Г. Поезія 336
Шаповал М. Театральні замітки — „Nocturno“ 47
Юрич Гордій Туннелі (новеля) . . 14
Хвиля за хвилею (новеля). . 399

II. Переклади:

Гарбог Арне. Новий рік, перекл. М. Євшана 442

III. Бібліографія:

Б—о. В. Гауф. Казки, кн. II . . . 508
Мальовані казочки 779
Євшан М. Д—р. Василь Щурат. Літературні начерки . . . 206
С. Черкасенко. Жарти сатіра . 317
Богдан Лепкий. Маркіян Шашкевич 508
М. Гійо. Проблеми сучасної естетики, пер. Щурата . . 510
В. Винниченко. Молода кров 716
Ом. Карашкевич Співи днів і ночий 779
І—к. Гр. Гетьманець. Хто такий Т. Шевченко 319
Кончіц І. Микола Орищин. Тяжка заповідь 317
К—ко. Синявський. Про що співають кобзарі 510
М. Якимовецкій Університет для селян у Швеції . . . 780
Гаврило Левченко. На межі . 205
Липа Ів. Володимир Гнатюк. Народні казки 318
М. С. Микола Чернявський. Богові невідомому 142
Мих. Возняк. Житте і значінне Ів. Франка; С. В. Житте і твори Ів. Франка; Яким Ярема. Мойсей; М. Яцків. Іван Франко. 508
О. Кобець. Ряст 716

стор.
М. Пилипович. Де-що про сучасну стадію укр. літер. мови 510
Михайленко В. Іван Стешенко. Мистецтво в розумінні Винниченка 574
П. Б. Марія Проскурівна. Уляся . 646
П. Оль. В. Товстонос. Вічна пісня 143
Віктор Гіґо. Ватерльо . . . 207
Маврикий Метерлінк. Синьобородий і Арияна. 382
Марія Проскурівна. Од сіна до соломи. 507
А. Шніцлер. Література і Останні маски 717
Сріблянський М. Іван Франко. Мойсей 75
С. Н. Щоголев. Украинское движеніе 79
Я. Жарко. Байки 205
В. Товстонос. Червоний вогонь 205
Д. Дорошенко. З минулого Катеринославщини . . . 206
М. Яцків. Смерть Бога . . . 381
Семенко. Préludie 506
С. Васильченко. Недоросток . 507
Вол. Бирчак. 1.000.000 . . . 573
З. Левицька. При битій дорозі 573
Б. Нольде. Автономія України 576
Л. Пахаревський. Оповідання 645
Тиміш Хмельниченко, перекл. Загирної 646
стор.
Д-р. С. Смаль-Стоцький. Моя политика. 647
П. Савченко. Мій сміх, моя задума 716
М. Кареєв. Умовий рух в другій пол. XIX 718
И. Бодуэн-де-Куртенэ. Національний и территоріальный признакъ въ автономіи . . 780
Стоколос Як М. Вороний. Театр і драма 77
Провінціал. Газетна помилка і Аматори 647
Товкачевський А. Дм. Донцов. Модерне москвофільство . . . 78
В. Коряк. До брами 383
Чупринка Гр. Михайло Жук. Співи землі 141
Під прапором свободи . . . 142
Дан. Коломійцев. Така доля. 142
Гавр. Левченко. Стогін життя. 317
Х. Майстренко. Рукавички . 318
Семенко. Prélude 381
Журнал журналів 72, 139, 311
Літературна хроніка . 80, 144, 208, 3203 384, 511, 576, 719, 781
Лист до редакції 715
Листуваннє редакції 208,

БІБЛІОТЕКА наукового товариства імені ШЕВЧЕНКА

Редактор-Видавець
Павло Богацький.

Друк. Акц. Т-ва „Петро Барський“ у Київі, Хрещатик, 40.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1914-й ГОДЪ

ХУТОРЯНИНЪ Еженедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, кооперации, промышленности и торговли. Издается Полтавскимъ Обществомъ Сельскаго Хозяйства съ 1896 года. Въ 1914 году журналъ вступаетъ въ 19-й годъ своего существованія. **Годовая подписка** съ пересылкой и доставкой **2 р. 20 к.** Редакція нашла возможность увеличить въ 1914 г. число приложеній. Въ теченіе года подписчики получатъ: **52 номера** (отъ 2 до 3 листовъ каждый, что за годъ составляетъ томъ свыше 2200 стран. текста съ иллюстраціями). **Сборникъ с.-х. статей.** Календарь „Хуторянинъ" (Свыше 250 стран. текста, съ массой рисунк. и чертежей, цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп) О сборникахъ имѣются самые лучшіе отзывы. **Руководство по молочному хозяйству.** Сост. старш. спец. Деп. Земл. М. Я. Примо. Около 160 стран. текста съ массой иллюстрацій. Въ отдѣльн. продажѣ будетъ стоить 25 к. **Какъ помочь малоземельнымъ.** (О товариществахъ для совмѣстной обработки земли). Сост. губ. зем. агрон. Ю. Ю. Соколовскій. Въ отдѣльной продажѣ 10 коп. **Какъ повысить урожай озимыхъ.** Плакатъ въ краскахъ. Въ отдѣльной продажѣ будетъ стоить 10 коп. **10 сортовъ сѣмянъ.** Сѣмена заказаны въ одномъ изъ лучшихъ сѣменныхъ хозяйствъ и будутъ разосланы въ началѣ марта всѣмъ подписавшимся до 1-го января 1914 года. Редакція въ настоящемъ году будетъ прилагать всѣ усилія для улучшенія журнала. Редакція обращается къ г.г. подписчикамъ съ просьбою съ своей стороны поддержать журналъ, рекомендуя его сельскимъ хозяевамъ для выписки. Редакціи журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ **присуждены ТРИ ЗОЛОТЫЯ МЕДАЛИ**, на Южно-Русской Областной Выставкѣ въ Екатеринославѣ въ 1910 г., изъ всѣхъ сельско-хоз. журналовъ только редакція журнала „Хуторянинъ" получила **золотую медаль.** Журналъ „Хуторянинъ" допущенъ въ безплатныя библіотеки-читальни и въ библіотеки сельско-хоз. учебныхъ заведеній Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Контора журнала убѣдительно проситъ не откладывать подписки на конецъ года, обычно въ это время скопляется такая масса работы, что служащіе конторы не успѣваютъ справляться съ нею, и возможны задержки въ высылкѣ первыхъ номеровъ. При заблаговременной подпискѣ будетъ устранена спѣшка и трудъ служащихъ облегченъ. Требуйте безплатно проспекты, номера и смѣты на объявленія. **Адресъ: Полтава, Пушкинская улица, домъ Полтав. об-ва сел.-хоз, ред. „ХУТОРЯНИНЪ".** Отвѣтств. редак. Презид. Полтав. общ. сел. хоз., заслужен. профессоръ **А. П. Шимковъ.** Секретарь редакціи **Д. О. Ярошевичъ.**

„РѢЧЬ" Открыта подписка на 1914 годъ, 9-ый годъ изданія, на ежедневную политическую, литературную и экономическую газету, издаваемую въ С.-Петербургѣ В. Д. Набоковымъ и И. И. Петрункевичемъ при ближайшемъ участіи П. Н. Милюкова и І. В. Гессена и при прежнемъ составѣ сотрудниковъ. Подписная цѣна: въ Россіи на 12 м. 12 р., на 9 м. 9 р., на 5 м. 5 р. 10 к., на 4 м. 4 р. 15 к., на 1 м. 1 р. 10 к. За-границу на 12 м. 20 р., на 9 м. 15 р. 75 к., на 6 м. 11 р., на 5 м. 9 р. 50 к., на 4 м. 7 р. 75 к., на 3 м. 6 р., на 2 м. 4 р., на 1 м. 2 р. Для сельскихъ священниковъ и учителей, для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ, фельдшеровъ, крестьянъ, рабочихъ и приказчиковъ при непосредственномъ обращеніи въ главную контору: на 12 м.—9 р., 9 м.—6 р. 75 к., 6 м.—4 р. 50 к., 3 м.—2 р. 40 к., 1 м.—85 к. Адресъ главной конторы газеты „РѢЧЬ": Спб., улица Жуковскаго, 21/15. Пробные №№ газеты „Рѣчь" для ознакомленія высылаются безплатно.

Ілюстрована Україна (рік видання другий)

Се одинокий ілюстрований журнал українських родин, посвячений літературі, критиці, малярству, архитектурі, пластиці, народній штуці, театральним справам, музиці, українській минувшині, етнографії і фізичному вихованю. Містить также описи подорожий, житеписи, спомини, огляди українського життя і т. д.

Ілюстрована Україна є журналом безпартийним—всеукраїнським. Ілюстр. Україна ведена на взір великих ілюстрованих журналів Европи, здобула собі по першім році істнованя велике признане серед нашого народу. В Ілюстр. Україні співробітничають найкращі літературні наукові і публіцистичні сили з обох боків кордону. Ілюстр. Україна має своїх власних кореспондентів: в Київі, Петербурзі, Москві, Відні, Кракові, Чернівцях, Віннінегу, Чікаго і т. д.

Даром бібліотека Ілюсторовоної України

В 1914 році приступаємо до постійного видаваня бібліотеки Ілюстр. України. Вийде в тім році 4 томи бібліотеки (2 повісти, 1 научна розвідка і великий альбом українського Львова). Всі передплатники Іл. Укр. дістають всі виданя бібліотеки даром.

Ілюстр. Україна виходить два рази у місяць великими зошитами. Передплата в Росиї виносить річно 5 руб. півр. 2 р. 50 к.

Передплачувати Іл. Україну в Росиї можна через: в Київі: Книгарню Літ. Наук Вістника. Книгарню „Час". Харькові: Українську книгарню. Полтаві: Українську книгарню. Одесі: Українську книгарню „Діло", ул. Преображенська ч. 11. Петербурзі: Українську книгарню і базар Вас., просп. ч. 11.

АДРЕСА видавництва у Львові: Ілюстрована Украина, Львів ул. Руська ч. 18.

„МАЯК" **Підпишіться на 1914 рік на українську що-тижневу газету „МАЯК".** Рік видання другий. **„МАЯК"** виходитиме з нового року такъ само що-четверга і нестиме незаможнім українським інтелігентам щиру звістку, статтю, оповідання, розвагу. **„МАЯК"** містить вірші, малюнки, твори публіцистичні і з красного письменства. Немає тих світових чи краєвих новинок і справ, які б газета не розбірала й не освітлювала з щиродемократичної, народньої точки погляду. Призначено „МАЯК" головним чином для трудящої сельської й робітничої інтелігенції, для свідомих синів простого народу. **Ціка на рік 3 карб., на пів-року 1 карб. 75 к. на 3 міс.—1 карб.** Річним передплатн. можна присилати гроши в розстрочку: на 1 января і на 1 июня по 1 карб. 50 коп., або: на 1 января—1 карб., на 1 апріля—1 карб., на 1 июля—1 карб. Тим з передплатників, що пришлють всі гроші до нового року, буде вислано безплатно додаток **одривний календарь „Українського Агронома на 1914 рік.** Адреса редакції **Київ, Тургенівська, 9.**

Приймається передплата на 1914 р. на щомісячний журнал літератури науки й громадського життя марксістського напрямку.

ДЗВІН (II рік видання). **„ДЗВІН„ ВИХОДИТЬ ПРИ УЧАСТИ ТАКИХ СПІВРОБІТНИКІВ: Г. Алексинський, Х. Алчевська, Д. Антонович, О. Безпалко, А. Богданов, М. Богун, П. Бувший, В. Вкинченко, М. Вороний, В. Дорошенко, К. Залевський, Ів. Лебединський, В. Левинський, А. Луначарський В. Луикевич, П. Маслов, О. Мерилінґ, К. Миргородський, О. Олесь, О. Назаріїв, Мих. Павлович (Волонтер), С. Петлюра, Н. Романович, В. Садовський, Юр. Сірий, О. Скоропис, Петро Стах, М. Троцький, М. Цеглинський, С. Черкасенко, В. Чуман, Г. Чупринка, Л. Юркевич і инш.**

За ціну 3 карб. можна одержати книжки журнала від № 1, за виїмком № 3 (сконфисковано), і № 4 (роспродано). Передплату (4 руб. на рік і 2 р. 50 коп. на півроку в Россії а 10 корон на рік і 6 кор. на півроку за кордоном) посилати на адресу: Редакція журнала „ДЗВІН" **Київ, Жилянська, 20.**

Редактор-видавець ***Павло Богацький.***

ЦІНА 35 КОП. З пересилкою 40 коп.

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі", Хрещатик 40.

ЭК-3191
1913 7-12
У-

Українська
ХАТА
7-12
1913
17.870

Ж 3191